

Rimvydas Racėnas

Į mielą šalį Lietuvą

Rimvydas Racėnas

Į mielą šalį Lietuvą

**Tremtinių bėglių ir našlaičių
pargabenimo į Lietuvą
istorijos**

Rimvydas Racėnas

Į mielą šalį Lietuvą

**Tremtinių bėglių ir našlaičių
pargabenimo į Lietuvą
istorijos**

Lietuvos gyventojų
genocido ir rezistencijos
tyrimo centras

VILNIUS 2013

UDK 321.6(47+57)(=172)(091)
Ra-18

© Rimvydas Racėnas, 2013
© Lietuvos gyventojų genocido ir
rezistencijos tyrimo centras, 2013

ISBN 978-609-8037-35-7

TURINYS

Pratarmė	7
TREMTINIŲ BĖGLIŲ ISTORIJS	15
Mamos odisėja. <i>Onos Šidagienės tremties istoriją pasakoja sūnus Julius Šidagis</i>	16
Netoli nukeliavome. <i>Pasakoja Juzė Niunevičiūtė-Čelinskienė</i>	23
Vieni iš daugelio. <i>Pasakoja Aldona Vederaitė</i>	26
Šeimos istorija – krašto istorija. <i>Pasakoja Stasė Ruikaitė</i>	27
Lėdynmečio rievės. <i>Pasakoja Natalija Danilevičiūtė-Daniliūnaitė</i>	31
Kaip aš bėgau iš Pečioros lagerio. <i>Pasakoja Manatas Šlapakauskas</i>	43
Veržiausi į Lietuvą, atsidūriau vėl Komijoje. <i>Pasakoja Henrikas Vilkas</i>	46
Negreit sugrižau į Perloją. <i>Apie Antaninos Iksalaitės-Zamarienės tremtį pasakoja sūnus Vincas Zmarys</i>	53
Viltys dužo Lietuvoje. <i>Pasakoja Nijolė Bikmanaitė-Remeikienė</i>	56

Ilgas kelias į Tėvynę. <i>Pasakoja Aldona Nanartonytė</i>	63
Pakeičiau pavardę, bet ne laimę. <i>Pasakoja Jurgis Usinavičius</i>	73
Į Lietuvą iš neaprėpiamų Sibiro pelkių. <i>Pasakoja Alfonsas Senikas</i>	79
NAŠLAIČIŲ PARGABENIMO Į LIETUVĄ ISTORIJOS	83
Vaikų parvežimas iš Komių ASSR. <i>Pasakoja Algimantas Turskis</i>	84
Vaikų parvežimas iš Jakutijos ASSR. <i>Pasakoja Jonas Bulota, Gediminas Povilas Urbšys</i>	104
Vaikų parvežimas iš Altajaus krašto. <i>Pasakoja Giedrius Laucius, Dainora Tamošiūnaitė-Urbonienė</i>	121
Vaikų parvežimas iš Tomsko srities. <i>Pasakoja Jadvyga Bielinskaitė-Baškienė</i>	134
Vaikų parvežimas iš Permės Komių nacionalinės apygardos ir Šiaurės Uralo. <i>Pasakoja Ona Jakubėnaitė</i>	142
Vaikų parvežimas asmenine iniciatyva iš įvairių SSRS vietų. <i>Pasakoja Rimantas Kuprys</i>	156

*Tėvyne Lietuva, mielesnė už sveikatą!
Kaip reik tave branginti, vien tik tas pamato,
Kas jau tavęs neteko. Nūn tave vaizduoju
Aš, ilgesy grožiu sujaudintas tavuoju.*

Adomas Mickevičius

Masinis gyventojų trėmimas, ko gera, vyko tik Rusijos imperijos administracijos valdomose teritorijose. Prasidėjęs carų laikais, neregėtą mastą jis įgavo bolševikmečiu. Tada, prisidengus tariama klasių kova, buvo tremiamos ištisos tautos. Viena iš gausiausiai tremtų tautų buvo lenkai. Vien iš 1939 m. Sovietų Sąjungos užimtų teritorijų per keturis kartus 1940–1941 m. ištremta iki 321 tūkst. šios tautybės žmonių¹. Plačiai žinomi visuotiniai Šiaurės Kaukazo tautų ir Krymo totorių trėmimai. Iš Lietuvos 1941–1952 m. buvo ištremta 126 818 žmonių, dar 152 496 – įkalinta lageriuose.

Susidūrę su nepakeliamomis tremties sąlygomis, lietuviai visais įmanomais būdais veržėsi į Tėvynę. Šis leidinys atsirado siekiant įamžinti tų drąsių ir atkaklių žmonių atminimą. Knyga susideda iš dviejų dalių. Pirmojoje pateikiamos atskirų žmonių ar šeimų bėgimo iš tremties ir nelegalaus grįžimo į Lietuvą istorijos, antrojoje kalbama apie legalų našlaičiais tapusių tremtinių vaikų pargabenimą į Lietuvą.

Sunkiausia dalia teko 1941 m. ir pirmųjų pokario masinių tremčių (1945–1947 m.) aukoms. Šie žmonės patyrė ne tik nepaprastą dvasinį sukrėtimą, bet ir daugybę materialinių sunkumų – kur kas didesnių, nei vėlesnių metų tremtiniai. Bado, nepakeliamo darbo ir bausių šalčių išvargintiems žmonėms prarastoji Tėvynė atrodė saulėtas, šiltas, sotus ir laisvas kraštas. Todėl jie, nenorėdami taikytis su betesio tremtinio padėtimi, pirmai progai pasitaikius, visa esybe veržėsi

¹ *Репрессии против поляков и польских граждан. Исторические сборники Мемориала*, вып. 1, Москва, 1997, с. 116.

prie gimtojo židinio. Nors galima buvo nujausti, kad Tėvynė jau nebe ta, kokią jie neseniai buvo priversti palikti, ruseno viltis, kad savame krašte ir namų sienos padės, o ir kieta vargo pluta bus skalesnė.

1941 metų tremtiniai pradėjo masiškai bėgti į Lietuvą 1946 m. antrojoje pusėje ir ypač 1947 m. (žr. 1–2 lenteles²). Prieš leidžiantis į tokį žygį, reikėjo gerai pasiruošti, atkurti karo metais dažniausiai nutrūkusius ryšius su giminaičiais ar kitais artimaisiais Lietuvoje ir gauti jų sutikimą priglausti, padėti bent pirmosiomis parvykimo dienomis. Artimųjų parama buvo lemiamą sąlyga įsitvirtinant gimtajame krašte. Jei tokia pagalba būdavo menka, teikiama nenoromis arba greitai nutrūkdavo, išsvajotas gyvenimas gimtojoje žemėje tapdavo sunkiai įmanomas arba ir išvis negalimas. Ypač buvo svarbu, kad aplinkiniai pagelbėtų su atsitiktiniais bendrakeleiviais parsijusių vaikams, nes šie, neturėdami gyvenimo patirties, buvo bejėgiai kovoti už išlikimą. Tokie nelaimėliai, prastai susiklosčius aplinkybėms Lietuvoje, nerečiai būdavo priversti grįžti pas tremtyje likusias motinas.

1 lentelė. 1941 metų tremtinių bėglių statistika (pagal bėgimo metus)

Metai	Tremtinių skaičius
1941	9
1942	6
1944	10
1945	49
1946	507
1947	1371
1948	255
1949	34
1950	1
Nežinoma	139
Iš viso	2381
iš jų:	
ištremta pakartotinai	153
įkalinta lageriuose	825

² Visos lentelės sudarytos remiantis Lietuvos gyventojų genocido ir rezistencijos tyrimo centro (toliau – LGGRTC) duomenimis.

2 lentelė. 1941 metų tremtinių bėglių statistika (pagal tremties vietą)

Tremties vieta	Tremtinių skaičius
Komija	409
Altajaus kr.	1672
Krasnojarsko kr.	19
Sverdlovsko sr.	4
Tomsko sr.	218
Kazachija	59
Iš viso	2381

1945–1946 metų tremtiniai iš abiejų Komijų (Pečioros ir Kamos upių baseinų), Šiaurės Uralo, Tomsko srities pelkynų ir Tadžikijos pradėjo bėgti namo jau pirmaisiais atitrėmimo metais. Ką tik brataliai išrauti iš gimtųjų vietų, jie jautė didžiulį Tėvynės ilgesį, be to, tebebuvo stiprūs ir gyvi jų ryšiai su Lietuvoje likusiais giminaičiais. Dažniausiai su vargana tremtinio dalia ryždavosi nesitaikstyti jaunuoliai, kurie manė galį įveikti visus sunkumus.

Nelegaliai grįžti į Lietuvą mėgino ir vėlesnių metų tremtiniai. Vis dėlto tai jau nebuvo dažnas reiškinys (žr. 3–4 lenteles). Daugiausia įvairiais metais ištremtų žmonių mėgino parbėgti į Tėvynę 1947 m. Vargu ar tai galima paaiškinti faktu, kad žinia apie tautiečių bėgimą į Lietuvą sklido tarp tremtinių kaip užkrečiamas pavyzdys, skatinantis ryžtis nelengvai kelionei. Juk lietuvių tremtiniai buvo išbarstyti didžiuliuose, smarkiai vienas nuo kito nutolusiuose plotuose ir artimesnių ryšių nepalaikė. Vėlesniais metais bėglių smarkiai sumažėjo ir dėl to, kad Lietuvoje labai sustiprėjo represijos prieš sugautus pabėgusius tremtinius, o ir pakartotinės trėmimų bangos savo drumzliniais vandenimis vis iš naujo nusiaubdavo gimtinę. Todėl daug kam nebebuvo nei kur, nei pas ką bebėgti.

3 lentelė. 1945–1948 metų tremtiniai bėgliai (pagal bėgimo metus)

Metai	Tremtinių skaičius
1945	20
1946	397
1947	825
1948	194
Nežinoma	73
Iš viso	1509
iš jų:	
išstremta pakartotinai	272
įkalinta lageriuose	336

4 lentelė. 1945–1948 m. tremtiniai bėgliai (pagal tremties vietą)

Tremties vieta	Tremtinių skaičius
Komija	267
Permės Komija	821
Sverdlovsko sr.	167
Tiumenės sr.	157
Tomsko sr.	30
Tadžikija	67
Iš viso	1509

Parbėgusių į Lietuvą buvusių tremtinių laukė sudėtingas išgyvenimas gimtajame krašte: reikėjo įsigyti dokumentus, susirasti būstą ir darbą, vargino būtinybė kaitalioti gyvenamąją vietą, nuolatinė baimė ir netikrumas. Tai sekino fizines ir dvasines jėgas. Tik nedaugeliui laimingųjų pavyko išsislapstyti Lietuvoje. Kas dabar bepasakys, kokia to kaina?

Po 1949 m. nelegalius sugrįžėlius užgriuvo represijos: jie buvo gaudomi, sodinami į kalėjimą ir teisiami. Jų likimas priklausė nuo Maskvoje posėdžiavusio Ypatingojo pasitarimo nuosprendžio. Sugauti bėgliai paprastai buvo kalėjimų etapais grąžinami į tremties vietą, tik vieni išvengė įkalinimo, o kiti, jau sulaukę šešiolikos metų, dar turėjo trejus metus atkalėti lageryje.

Pakartotinė tremtis nebuvo lengvesnė už pirmąją, mat, antrą kartą tremiamas, iš kalėjimo išeidavai kaip stovi: gyvenimą tekdavo pradėti nuo nulio. Nors, žinoma, žmonės jau buvo užgrūdinti sovietinės tikrovės.

Neįmanoma suskaičiuoti ir atpasakoti visų bėgimo į Lietuvą atvejų, bet kaip pavyzdį galima pateikti išlikusius patikimus duomenis apie 1941 m. tremtinius, apgyvendintus Kortkeroso (Komija) miškų įmonėje³. Jų statistika tokia: į šią vietovę buvo atitremti 109 lietuviai (100 proc.), iš jų 1946–1947 m. į Lietuvą parbėgo 30 žmonių (27,5 proc.), iš kurių 9 (8,2 proc.) čia išsislapstė, 11 (10 proc.) buvo suimti Lietuvoje ir kalėjimų etapais grąžinti į tremties vietą, 2 (1,8 proc.) įkalinti lageriuose ir etapais grąžinti į tremties vietą, 6 vaikai (5,5 proc.), neradę prieglobsčio Lietuvoje, į tremtį grįžo patys, apie dar 2 (1,8 proc.) nėra tikslų duomenų. Šie skaičiai galbūt neatspindi kitų gausių gyvenviečių, kur buvo apgyvendinti tremtiniai, statistikos, bet yra gana iškalbingi. Skaudžiausi šioje pakartotinės tremties istorijoje – vaikų, neradusių Tėvynėje artimųjų užuojautos ir paramos, atvejai.

Apie nelegalų tremtinių grįžimą į Lietuvą ir su tuo susijusius dramatiškus išgyvenimus knygoje pasakojama remiantis autentiškais prisiminimais, kuriuos surinko šio leidinio rengėjas. Jam, 1941 m. tremtiniui, pačiam paauglystėje kartu su jaunesniu broliu Valentinu Racėnu teko viską patirti savo kailiu: iš pradžių bėgti iš tremties, o vėliau – būti suimtam ir prievarta grąžintam į Komiją⁴. Visos pa-

³ Rimvydas Racėnas, *Komijų žemėje*, Kaunas, 1995, p. 111–115.

⁴ Rimvydas Racėnas, „Lietuvą palikom Vakaruose“, *Ešelonų broliai*, Vilnius, 1991, p. 445–562.

teikiamos istorijos (jeigu nenurodyta kitaip) saugomos asmeniniame leidinio rengėjo archyve.

Skaudžiuose pasakojimuose, knygoje pateikiamuose pradedant nuo seniausios tremtinės parbėgimo į Lietuvą istorijos ir baigiant paties jauniausio bėglio atsiminimais, atsiskleidžia tik keliolikos iš daugybės bandymų bėgti į Lietuvą aplinkybės, bet ir to užtenka, kad galėtume bent įsivaizduoti, kokius vargus bėgliams teko pakelti ir kiek neįtikėtinų sunkumų įveikti. Neretai jų pastangos nueidavo vel-tui: susekti ir žiauriai nubausti, jie būdavo grąžinami į tą pačią tremties vietą. Visos šios istorijos turi daug bendra. Tai pasakojimai apie laužytus, bet taip ir nepalaužtus likimus. Kartu kiekviename tekste prabyla konkretūs žmonės, atskleidžiantys pačias įvairiausias savo gyvenimo aplinkybes ir asmeninius išgyvenimus.

1941 m. tremties žiaurumai pribloškė Lietuvos visuomenę ir tu-rėjo skaudžių padarinių visai tautai. 1941 m. kilęs karas atėmė gali-mybę sužinoti ištremtų artimųjų likimą. Dešimtys tūkstančių žmonių dingo kaip į vandenį. 1944 m. frontui nusiritus į Vakarus ir atsinauji-nus pašto ryšiui, tremtiniais pavyko susisiekti su Lietuvoje likusiais giminaičiais ir pažįstamais. Tik tada Lietuvos visuomenė sužinojo, kur gyvena tremtiniai ir koks jų likimas.

Tremtinių laiškai buvo nelinksmi. Trėmimo siaubas, sunkios gy-venimo ir darbo sąlygos, ligos ir karo metų badas ne vieną jų pirma laiko buvo nuvarę į kapus. Radosi gausus būrys našlaičių, išblaškytų po vaikų prieglaudą ar skurstančių tremties vietų gyvenvietėse. Tarp 1941 m. tremtinių vaikai iki šešiolikos metų sudarė 41 proc., iš viso 5060 žmonių⁵. Tad nereikėtų stebėtis atsiradusių našlaičių gausa ir organizuoto ar privataus jų parvežimo į Tėvynę reiškiniu, būdingu, atrodo, tik Lietuvai.

Antrojoje knygos dalyje nušviečiant legalų tremtinių vaikų naš-laičių pargabenimą į Tėvynę, kurį organizavo tuometės sovietinės

⁵ *Lietuvos gyventojų genocidas*, Vilnius, t. 1, p. 52, 1 lent.

Lietuvos valdžia, pasitelkta nemažai oficialių archyvinių dokumentų. Svarbiausi iš jų – parvežtų vaikų sąrašai. Jais remiantis galima teigti, kad per 1946 m. antrojoje pusėje surengtas šešias oficialias našlaičiais tapusių tremtinių vaikų parvežimo ekspedicijas į Lietuvą pargabenta apie 270 žmonių.

Apie šias ekspedicijas ir už jas atsakingus asmenis visuomenė dar mažai žino. Todėl stengtasi kuo išsamiau papasakoti apie pasiaukojusius ekspedicijų vadovus, kurie, vedami artimo meilės, vyko į tolimas ir pavojų kupinas keliones, kad parvežtų į Tėvynę nuo jos atskirtus ir svetimoje žemėje vargstančius našlaičius.

Lietuvos atstovai, atvykę parvežti našlaičių ir pamatę tremtinių vargus, jų karštą norą grįžti namo, nepajėgė atsispirti prašymams į našlaičių grupes įtraukti ir vadinamųjų pusiau našlaičių vaikų, t. y. turinčių vieną iš tėvų, arba ir vyresnių asmenų, įformindami juos palydovais ar pagalbininkais. Ne vienas toks pagalbininkas vėliau buvo suimtas ir grąžintas į ankstesnę tremties vietą arba, dar blogiau, už neteisėtą pasišalinimą iš tremties nuteistas trejus metus kalėti lageryje. Beje, toks likimas ištiko ir keletą oficialiai parvežtų vyresnio amžiaus našlaičių.

Be abejo, šios, kad ir negausios, sovietinės Lietuvos valdžios pastangomis organizuotos vaikų našlaičių gelbėjimo ekspedicijos rodo aukštą tos valdžios pareigūnų žmogiškumo apraiškas. Tačiau negalima pamiršti, kad tuo pat metu, kai buvo gelbstimi našlaičiai tremtinių vaikai, ir vėliau per visus aštuonerius trėmimo metus (1945–1952 m.) ta pati valdžia į sunkią ir negailestingą tremtį lengva ranka išsiuntė dar 35 tūkst. vaikų iki šešiolikos metų, kurių gelbėti jau niekas nesiėmė.

Augesni vaikai į Lietuvą dažnai bėgdavo savarankiškai, o mažesnius apsiimdavo parvežti geri žmonės – atvykę giminaičiai ar priprašyti samdyti pakeleiviai. Leidinio rengėjui žinoma 15–20 atvejų, kai parvežti iš tremties vaikų vyko giminaičiai ar kiti artimieji. Vėliau šie žmonės daugelį metų tokius vaikus globojo. Toks grįžimas į Tėvynę turėjo vieną bendrą bruožą – buvo nelegalus, todėl parvykę-

liai, pasiekę išsvajotą tikslą, per daug nesigarsino ir stengėsi niekam nekristi į akis. Tai daugelį vaikų grįžimo istorijų nugramzdino į užmarštį. Apie jas jau ne ką tesužinosime.

Motinos siekė parsiušti vaikus į Lietuvą ne vien dėl sunkių gyvenimo tremtyje sąlygų. Jos troško, kad atžalos augtų lietuviškoje aplinkoje, lankytų lietuviškas mokyklas. Juk svetimkalbė paauglystės aplinka, rusiška mokykla neretai uždėdavo antspaudą, sunkiai beiždildomą vėliau, jau gyvenant Lietuvoje. Pabuvimas gimtajame krašte pabėgus, net jei likimas lėmė prievarta grįžti atgal į tremtį, suteikdavo stiprų akstiną neprarasti tautinės tapatybės⁶.

Organizuoto ir asmenine iniciatyva paremto tremtinių vaikų našlaičių pargabenimo į Lietuvą aplinkybės dar mažai ištirtos. Tai įvairialypė istorija, susidedanti iš daugelio laimingų ir nelaimingų atvejų. Didžios pagarbos ir visuomenės padėkos verti žmonės, vykę parvežti iš tremties našlaičių.

⁶ Aušra Juškaitė-Vilkienė, *Sibiro vaikai*, Kaunas, 2011, p. 27.

Tremtinių bėglių istorijos

Mamos odisėja

Ona Šidagienė (g. 1880 m.) su vyru Jonu ir dukterimi Eugenija iš Pasvalio r. Girpetrių vnk. 1945 m. liepos 24 d. ištremta į Komiją. Duktė Adelė tremiama bėgo, buvo sužeista ir paguldyta į Panevėžio ligoninę, iš kur po dviejų savaičių pabėgo ir iki 1958 m. slapstėsi. Sūnus Julius, nepriklausomos Lietuvos karininkas, 1941 m. birželio 14 d. buvo suimtas Varėnos poligone, nuteistas 8 metams ir išvežtas į Norilsko lagerį. Ištvėręs lagerio žiaurumus ir per stebuklą likęs gyvas, 1947 m. birželio 14 d. paleistas, grįžo į Lietuvą. Sūnus Kazimieras, 1941 m. sukilimo dalyvis, suimtas 1944 m., nuteistas 20 metų katorgos, išvežtas į kalėjimą dingo be žinios. Ona Šidagienė 1946 m. pabėgo iš tremties ir grįžo į Lietuvą. Kitaip susiklostė jos vyro Jono likimas: 1947 m. jis taip pat pabėgęs iš tremties grįžo į Lietuvą, bet buvo suimtas, kalintas ir nuteistas 3 metams lagerio. Duktė Eugenija pabėgo iš tremties 1947 m. ir grįžo į Lietuvą.

Onos Šidagienės tremties istoriją pasakoja
sūnus Julius Šidagis:

„1945 m., ruošiant pirmąjį trėmimo etapą, mūsų šeima pirmoji pateko į sąrašus. Tėvai iš anksto žinojo tą lemtį, ruošėsi nelaimei. Daugumą turto pasistengė išvežioti pas patikimus kaimynus, pažįstamus, neturtingesnius žmones. Pasiliko tik tai, kas būtina egzistavimui ir tolimai kelionei. Istorija susiklostė taip, kad žuvo ir šitai.

1945 m. liepos pabaigoje, prieš pat Šv. Oną, organizuotas masinis Lietuvos piliečių trėmimas. Į mūsų kiemą įvažiavo sunkvežimis. Jame – rusų kariuomenės dalinys ir gauja vietinių talkininkų sribų egzekucijai vykdyti. Kadangi tėtė mokėjo rusų kalbą, vadovas supažindino su jų misijos esme ir patvirtino tai dokumentiškai. Pradėjo šeima pakuotis ir krautis, kas leistina, kas būtina, kas reikalingiausia. Visa prižiūrėjo sodyboje esantys kareiviai. Stribai buvo išdėstyti postuose apie kaimą, kad apsaugotų nuo partizanų išpuolių. Kadangi mūsų kaimelis šliejosi prie Lepšynės miško, o jame veikė lietuvių partizanų būriai, tokia apsauga buvo būtina, nes sribams partizanai daug baimės buvo įvarę.

Namie tuo metu buvo tėvai ir Adutė su Augute. Brolis Vytukas tuo metu jau dirbo Radviliškio rajono Kutiškių bandymų stotyje. Baigiant ruošti kelionės mantą, Adutė sumanė sprukti. Išėjusi pro verandos duris smuko į sodą. Apsaugoje stovintis rusų kareivėlis suvaidino nieko nematęs. Perbėgo ji sodą ir šoko per kelio sankryžą į javus krūmų link. Ten būta sribų pasalos. Automato suvarpyta Adutė parkrito.

Šūviai išgąsdino trėmėjus. Jie pamanė, kad supa partizanai. Stribai, subėgę į sodybą, ragino skubiai krauti viską į mašiną. Visiems tremtiniais įsakė lipti į kėbulą. Neleido net susipakuotų maišų susikelti. Mat skubėjo tuos maišus išsigraibstyti. Tai matydamas kariškių vadovas su kareivėliais paskubėjo iš spintų atnešti į mašiną dar likusių ne pirmo būtinumo drabužių ir šiek tiek patalynės. Adutę, susuktą į patalus, irgi įkėlė į kėbulą. Automobilis su tremiamais žmonėmis ir kariškiais išskubėjo į Kupiškį. Stribai likosi. Jie puikiai suprato, kad šūviai buvo ne iš miško, o jų pačių paleisti. Tikslas buvo aiškus – rūpėjo pasidalyti maišuose pasilikusį turtą. Kad dalyboms nemaišytų, įgrūdė į mašiną ir su mumis gyvenusį senuką Mykolą bei pas mus atostogavusį mokytojo Kaminsko sūnų Vytautą, nors jie neturėjo būti tremiami. Taigi dalybų liudinininkai pašalinti.

Taip į ilgą nežinios kelionę išvažiavo visi be duonos kąsnio, be patalo, be šiltesnio apdaro. Vienintelė antklodė buvo ta, į kurią įsuko sužeistą Adutę.

Kupiškio stotyje tremtinius sukišo į vagoną, o Adutę su apsaugos palyda išvežė į Panevėžio ligoninę. Senelį Mykolą ir Vytuką Kaminską paleido pėsčius žygiuoti namo (apie 70 km).

Kupiškio stotyje šeimos likimas skyrėsi trimis kryptimis: tėveliai su Augute – į Rusijos gilumą, Adutė – į Panevėžio ligoninę, Mykolas su Vytuku – kur tik nori (Mykolas prisiglaudė mūsų kaimelyje pas kaimynus Lelius, o Kaminskų Vytukas nusidangino pas mano brolių Vytautą).

Adutę daktaras, žinodamas jos padėtį, truputį apgydęs išleido iš ligoninės. Padedama ligoninės personalo, persirengusi medicinos sesele, ji sugebėjo prasprukti pro sargybos postą ir laimingai pabėgo.

Tremtiniai po ilgos kelionės atsidūrė Komijoje, Kožvinskio rajone. Tėveliai jau buvo pensinių metų, Augutė – invalidė iš prigimties. Mama buvo pusiau ligonė – skundėsi visą laiką širdimi. Jos į darbus nevarė kaip pensininkės (buvo 64 metų), Augutės – kaip invalidės. Joms, kaip nedirbančioms, maisto davinys pagal kortelę – 300 g duonos. Tėtė, senatvės spaudžiamas, irgi didesnio davinio neužsidirbo. Pinigų įsidėti neturėjo, maistą ir drabužius pasiglemžė sribai.

Siuntinių irgi nebuvo iš kur laukti. Giminė siaura, o ir ta to paties likimo paliesta. Kaimynai, visi pažįstami parapijiečiai tai išvežti, tai nuo tremties ar represijų išsilakstę, išsislapstę. Pagalbos jokios nė iš kur. Tėtė sunkiomis klimato sąlygomis ir be maisto greit sunkiuose miško darbuose nusilpo. Kilo grėsmė išnykti. Giltinė sumojavo dalgiu virš galvų.

Gerai, kad Augutė buvo gera siuvėja. Greit sužinojo tai laisvųjų viršininkų šeimos. Viršininkų žmonos pradėjo kreiptis į ją, prašydamos ką pasiūti. Žinoma, atlygis maistu. Kiek užsidirbusi, iš kitų tremtinių nusipirko siuvamąją mašiną. Pradėjo po truputį uždarbiauti, o sykiu – gelbėti nuo bado ir tėvelius. Bet vis tiek senatvė, ligos, nepriekliai stūmė į neviltį, dalia buvo aiški – belaiskis išnykimas.

Pradėjo susirašinėti su likusiais tėviškėje. Pradėjo paremti siuntiniais Pušaloto vaistininkę. Po truputį bado šmėkla atsitraukė. Pradėjo lankyti tremtinius namiškiai. Atvykstantieji gelbėjo iš trem-

ties kūdikius ir vaikus. Mama vis meldė Dievą suteikti galimybę būti palaidotai gimtinės kapinėse prie savųjų.

Kilo mintis sprukti į Tėvynę. Augutė, būdama šviesios mąstyse- nos ir ryžtingo būdo, sugebėjo susisiekti su likusiais Lietuvoje kaimynais ir paprašyti atsiųsti pabėgimo tikslais pasus. Pirmąją, kaip silpniausią, namolei nutarta parsiusiti mamytę.

Per pažįstamus buvo atvežtas kaimynės Uogintienės pasas. Ren- gia Augutė mamą į nežinomą kelionę. Besiūdama moterims siuvi- nius, per geležinkelininkų žmonas parūpino bilietą. Pasiuvo terbų, aprūpino rūbeliais, maistu ir pinigais. Terbas kaip turistei pritaikė ant nugaros ir pečių.

Pas vieną kaimynystėje gyvenančią tremtinę, dviejų mažų du- kryčių mamą, nelegaliai atvažiavo tų mergyčių bobutė, kad vogčia parvežtų jas tėviškėn. Augutė sukūrė planą ir išrengė abi bobutes namo, abiem priskirdama po „anūkėlę“. Atseit lydi mažametes. Su geležinkelininkų žmonių pagalba visos buvo įsodintos į vagoną. Taip mamytė su svetimu pasu, su svetima „anūkėle“ peržegnota buvo iš- leista į nežinomą kelionę.

Buvo 1946 m. vidurvasaris. Po tremtyje išbūtų vienerių metų tėtė su Augute likosi vieni du. Liko svajonėse ruoštis ir savo bėgimui iš nelaisvės namų. Jų kryžiaus keliai prasidėjo po metų – 1947-aisiais.

Po karo bet koks važiavimas traukiniais ar kitaip buvo labai var- gingas. Žmonių daug, o transporto priemonių mažai. Didelis vargas gauti bilietus. Visur buvo piktnaudžiaujama įvairiais nelegaliais bū- dais, vadinamais „po blatu“. Traukiniai perpildyti, visur pilna vagi- liautojų ir plėšikų.

Su bendrakeleive ir dviem mažom mergytėm dundėjo mama Komijos platybėmis be ypatingų nuotykių iki stoties, kur reikėjo persėsti. Čia sulaukė reikiamo traukinio. O žmonių pilna – kam- šatis, grūstis per galvas. Prisigrūdo prie vagono durų. Pirmoji įlipo bendrakeleivė. Mama puolė paduoti mergyčių. Ir čia – nelaimė. Pa- davus antrąją, garvežys sušvilpė, vagono durys užsitrenkė ir mama likosi perone – nespėjo išsiropšti į vagoną. Traukinys su mamos vil-

timis dingo tolumoje. Ką ji tada jautė, popieriuje neišreikši. Nėgana to, besigrūdant minioje prie vagono, vagiškai nupjaustė mamos terbeles, ir vargšė likosi be paskutinio duonos kąsnio, be pinigų ir be „skudurėlio“.

Kas tokiu metu dėjosi mamos galvelėje ir širdyje, sunku suvokti. Stovi kaip stulpas. Aplink tamsa, beribės platumos, kalbos nemoka – visiška nežinomybė. Nesuprantama, kas tada užvaldė jos protą. Būdamą giliai tikinti, gyvenimą nugyvenusi kaimo moteris priėjo galutinį sprendimą – atimti sau gyvybę. Kitos išeities, matyt, nesugebėjo rasti. Paklaidžijusi (turbūt ir proto nebevaldoma), priėjusi tiltą per upę, nutarė šokti į vandenį. Nusižudyti. Atsistojusi ant tilto, prieš nušokdamą, senu įpročiu persižegnojo ir įniko į paskutinę maldą. Pasimeldusi turbūt atgavo protelį. Gal taip ir būna žmogui. Prašviesėjo. Nebesiryzo tam, ką buvo sumaniusi, – žudytis. Apsisuko ir nulingavo atgal į geležinkelio stotelę. Kaip bus, kaip nebus, reikia keliauti toliau. Nutarė pasižymėti bilietą į kitą traukinį. Tą ceremoniją žinojo, nes buvo prieš išvykstant pamokyta. Prie kasos baisi grūstis. Kur čia tau senutė beprisibraus. Pasisiūlė geležinkelio stoties darbuotoja raudona kepuraitė pagelbėti. Bet tos būta nesąžiningos. Tai rusams buvo įprasta. Visur nesąžinė. Dingo talkininkė, dingo bilietas. Dingo paskutinės viltys.

Naktis, stotelė pilna panašių keleivių. Netekusi jėgų, palindo mama laukiamojoje salėje po suolu ir prigulė ant grindų. Ten ją bedėjuoiant, beaimanuojant ir lietuviškai bekūkčiojant nugirdo ant suolo sėdintys du vyrai lietuviai. Jie susidomėjo, kas ten taip rauda po suolu. Išprašė vargšę išlįsti. Išklausinėjo, kokios bėdos. Mama viską pasipasakojo. Pasisakė ir paskutinę netektį – kad bilietą pavogė. Vyrukai šoko į pagalbą. Tuojau puolė pas stoties viršininką. Papasakojus, kas nutiko su senutės bilietu, stoties viršininkas viską išaiškino. Surado „raudonkepuraitę“, dar nepardavusią bilieto. Viena bėda atstumta. Vyrukai pažymėjo bilietą į reikiamą traukinį. Toliau besikalbant išaiškėjo įdomus šios kelionės tęsinys.

Pasirodo, vienas iš tų jaunuolių – mamos sesers Maslauskienės, kuri anksčiau gyveno Smilgių valsčiaus Pažvėrinių kaime, sūnus. Jo

tėvai irgi buvo ištremti į Komiją. Vaikiniai lankė savo tėvus, aprūpino juos maistu. Gal irgi ruošėsi juos susigrąžinti namo.

Tuo metu daug kas bėgo iš tremties. Kas tik galėjo, gaudavo bėgliams dokumentus, pasirūpindavo juos parlydėti, geležinkelio bilietais, slėpdavo parbėgusius. Ypač stengėsi ištraukti iš žūties ištremtus mažus vaikus.

Tie du vyrukai kaip tik grįžo iš Komijos tuo pačiu traukiniu į Panevėžį. Maslauskų sūnus paėmė kelionėje mūsų mamelę visiškai globon. Maitino, šėpė ją, nes buvo plika kaip tilvikas: viskas, ką turėjo, ant kūno.

Laimingai parvažiavo iki Panevėžio. Išlaipino mamą stotyje. Apšiverkė, atsibučiavo, pasilinkėjo sėkmės. Sūnėnas Maslauskas važiavo toliau, nes turėjo išlipti prie Smilgių, arčiau savo tėviškės.

Kad ir kaip galvotum, vis dėlto stebuklų būna. Mama laimingai artėjo prie galimybės įgyvendinti savo troškimą numirti gimtame kampelyje ir būti palaidotai šeimos kape prie savųjų.

Atrodo, išlipus iš traukinio ir pabučiavus tėviškės žemę, bėdų keliai baigėsi. Tikrovė kitokia – iki paskutinės gyvenimo minutės tikėkis nežinomybės – ir šviesos, ir tamsos.

Panevėžį mama pažinojo. Iš stoties nulingavo Augutės nupaskotų adresu, kurį buvo įsikalusi į galvą. Tas adresas buvo Ramygalos gatvės pradžioje priešais gaisrinę, numerio neprisimenu. Tai buvo mūsų šeimos ir brolio Petro uošvių konspiracijos kiemas. Pavardės nepamenu, tik žinau, kad „pas Onutę“. Čia ir aš radau prieglobstį ir gavau žinių, kai grįžau iš Norilsko. Daugelį pokario metų mums dar teko slapstyti. Čia buvo ryšių centras.

Mama atšlepeno ir peržengė Onutės grytelės slenkstį. Pirmiausia pasisveikinimai su ašaromis. Pailsėjusią po sunkios kelionės, mamą Onutė perrengė, kad apsisaugotų nuo Rusijos turto utėlių – vargo palydovių.

Persirengusi mama skubėjo viską išsiskalbti. Padžiovusi kiemelyje skalbinius išskubėjo į bažnyčią pasimelsti, Dievui padėkoti. Neilgai užtrukusi grįžta pas Onutę. Ir vėl nuostaba: visi jos skalbiniai – pas-

kutiniai marškiniai – nuo virvutės pavogti. Dabar jau tikrai kaip pasakoje: nė skudurėlio savo nebeliko. Tokia gyvenimo ironija. Vėliau, padedama gerų žmonių, mama šiaip taip apsirengė prieš ištremiant išslapstytais pas patikimesnius žmones drabužiais.

Panevėžyje užsibūti buvo pavojinga, nes čia lankydavosi daugelis pušalotiškių, tarp jų daug ir tokių, kurių reikėjo vengti.

Tuo metu brolis Vytautas konspiracijos sumetimais buvo persikėlęs dirbti į Anykščių padangę – Elmininkų bandymų stotį – ir pasiėmė mamą pas save. Pas Vytautą jau buvo prisiglaudusi ir Aduė, dar neatsigavusi po šaudymo.

Kai 1968 m. persikėliau į Elmininkus dirbti, vietiniai prisiminė prieš dvidešimtį metų čia gyvenusią mamą kaip kilniaširdę šviesaus proto moteriškę. Tokia buvo mamos odisėjos romano pirmojo tomo pabaiga.

Antrasis tomas – gyvenimas konspiracijoje po Tėvynės dangum dar dešimtį metų. Teko vargšei atkentėti daug įtamos ir kančių. Pažino visą Lietuvos žemę: Aukštaitiją, Žemaitiją, Klaipėdos kraštą, Suvalkiją, kol galų gale, atslūgus politinei įtampai, atsistojo abi su Augute ant gimtosios Pušaloto žemės. Tai buvo 1959 m. Čia ir išsipildė paskutinis mamos troškimas. 1960 m. spalio mėnesį ji iškeliavo į Anapilį. Atgulė amžino poilsio šeimos kape prie tėvų ir savo vaikų.⁷

⁷ Juliaus Šidagio atsiminimai, LGGRTC Memorialinis departamentas.

Netoli nukeliavome

Juzė Niunevičiūtė (g. 1924 m.) su motina, dviem broliais – Vytautu (g. 1925 m.) ir Raimundu (g. 1926 m.) – 1941 m. ištremta į Komiją. Tėvas išvežtas į lagerį, ten 1942 m. mirė. 1947 m. Juzė su motina pabėgo į Lietuvą. 1949 m. buvo suimta, nuteista 3 metams lagerio, o 1953 m. vėl atsidūrė tremtyje Komijoje. 1959 m. grįžo į Lietuvą.

Pasakoja Juzė Niunevičiūtė-Čelinskienė:

„1941 m. mūsų šeima – aš, broliai Raimundas ir Vytautas, motina Petronėlė Niunevičienė – atsidūrėme tremtyje Komijoje, Ust Nemo apylinkėse. Tėvas, įkalintas Rešotų lageriuose, 1942 m. žuvo. Mes buvome tarp tremtinių, išlaipintų Vyčegdos aukštupyje iš paskutinės ištustėjusios baržos. Tai buvo tolimas užkampis, net komių akimis žiūrint. Panaikinus Ustnemlagą, aplinkiniai miškai vis dar buvo pilni buvusių jo padalinių – gūdžioje taigoje išsimėčiusių iš keliolikos barakų tesusedančių gyvenviečių, vadinamų *učastkais*. Po tuos *učastkus* mus, naujuosius atvykėlius, ir išbarstė – gyvenkite, kaip išmanote. Netrukus atsėlino bado šmėkla. Ji gąsdino ir kankino mus ne vienerius metus. Aš ir broliai buvome penkiolikos–septyniolikos metų paaugliai, mūsų mama – šešiasdešimtmetė. Mes, vaikai, tapome pagrindine darbo jėga. Visur mus siuntinėjo, visokius darbus dirbome... Priversti palikti motiną likimo valiai, buvome nuolat varinėjami ir kilnojami po įvairius *učastkus*. Nakvodavome vis kitoje vietoje, neturėdami ne tik nuolatinio kampo, bet net ir patalynės – tik plikus gultus.

Šiaip taip gyvi sulaukėme 1945-ųjų. Valdžia apsižiūrėjo, kad broliukai jau paaugę, ir išsiuntė juos į vadinamąją darbo armiją (rus. *trudarmija*). Tai kareivinių režimu tvarkomi darbo būriai. Broliai pateko į Vorkutą, dirbo šachtose. Likomės tik mudvi su mama. Trūko maisto, kentėme badą.

Sutarėme su Ust Nemo viršininku išmainyti į maistą dar likusį tėvelio lietpaltį. Viršininkas pasiūlė už jį kibirą avižų, kurias pats buvo pavogęs iš arkliams skirto davinio. Avižos buvo prastos, tad mainų atsisakėme, supykdydamos viršininką. Taigi jis tą lietpaltį nutarė pasisavinti kitokiu būdu. Ilgai nelaukdamas, mane, mamą ir dar vieną tremtinę, Sakelienę, įsodino į valtį ir nuplukdė į rajono centrą Ust Kulomą, ketindamas mus nubausti – atiduoti į teismą. Teismas, žinoma, mus nubaus, pasodins, o tada lietpaltis atiteks viršininkui. Kelias buvo tolimas, dienaėjo vakarop, ir atvykusios teismo pastatą jau radome uždarytą.

Viršininkas įdavė mums kažkokių dokumentų paketą ir liepė su juo kitą dieną prisistatyti į teismą, o pats nuėjo savais keliais, palikdamas mus likimo valiai. Kur naktį dėtis? Sulindome į pirtelę, kokių Vyčegdos pakrantėje stovėjo ne viena. Sulaukusios ryto, nutarėme pažiūrėti, kas tuose mums įduotuose popieriuose rašoma. Paaiškėjo, kad esame užkietėjusios pravaikštininkės, kurias reikia nubausti. Jei būtume su tais dokumentais nuėjusios į teismą, būtume gavusios po pusmetį lagerio. Todėl nusprendėme niekur neiti ir popierius suplėšėme. Bet ir atgal į *učastką* grįžti nebegalėjome.

Man pavyko įsidarbinti rajono pramonės kombinate, į kurią priėmė išskėstom rankom, nes labai trūko darbininkų. Darbą gavau puikų – dažiau taburetes. Tokių puikių darbo sąlygų neturėjau visus penkerius tremties metus: virš galvos stogas, šilta, dirbti nesunku. Taigi viskas kaip pagal patarlę „Nėra to blogo, kad neišeitų į gera.“ Panašiai tuokart susiklostė ir brolių gyvenimas: jie parašė iš Vorkutos, kad bado nekenčia, nes kasdien gauna po kilogramą duonos ir dar šiokių tokių šiaurietiškų maisto produktų, ir kvietė mus su mama atvykti. 1946 m. pabaigoje taip ir padarėme.

Broliai jau buvo gavę pasus su spaudu, kad gali gyventi tik Vorkutoje. Tačiau jį ignoruodami jie nelegaliai grįžo į Lietuvą, kur slapstydami sugebėjo išgyventi ketverius metus. Deja, buvo su-sekti ir vėl ištremti į Komiją. Prisidengus anais Vorkutoje gautais pasais, jiems pavyko išvengti įkalinimo lageryje ir apsigyventi pa-

čiame Syktyvkare. Ten tais laikais buvo susibūrusi didelė lietuvių kolonija.

Su mama 1947 m. ryžomės pasekti brolių pėdomis ir bėgti į Lietuvą. Neturėjau jokių dokumentų, vykau nelegaliai. Lietuvą pasiekėme sėkmingai. Mamą įtaisiau pas giminaičius, o pati nuolat keičiau gyvenamąją vietą. Galų gale atsidūriau kaime prie Žemaičių Kalvarijos. Ir sutapk tu man taip, kad kaip tik tuo metu sribai šukavo apylinkę: netikėtai apsupę namus, tikrindavo dokumentus ir įtartinus asmenis sulaikydavo. Sulaikė ir mane. Ir vėl ilgam išplėšė iš Lietuvos.

Per Sedos areštinę patekau į Raseinių kalėjimą, nes 1941 m. mus ištrėmė iš tų apylinkių. Kalėjime išsėdėjau devynis mėnesius laukdama Ypatingojo pasitarimo, posėdžiaudavusio Maskvoje ir teisdavusio žmones už akių, nuosprendžio. Kur Maskva, o kur Raseiniai! Nuteisė mane 3 metus kalėti.

Raseinių kalėjimas, mano nuomone, buvo pats bjauriausias iš visų, kuriuose teko būti etapais grįžtant į Komiją. O prisižiūrėjau jų į valias. Apie šį kalėjimą galiu pasakyti dar štai ką. Mano dėdė Niuniava, tėvo brolis, buvo žinomas tarpukario Kauno advokatas. Jis atkreipė dėmesį, kad labai daug kalinių serga džiova. Viena iš to priežasčių – blogos gyvenimo sąlygos, per mažai saulės šviesos. Jo reikalavimu Raseinių kalėjimo kamerų langai buvo praplatinti. Man čia kalint, dėdės išreikalauti dideli langai vėl buvo užtamsinti, užden-giant juos iš lauko skydais, kuriuos mes vadinome *namordnikais*. Pro siaurą plyšelį buvo matyti tik menkas dangaus lopinėlis. Kartą bandydama pasižiūrėti į lauką, pasilypėjau ant gultų. Tai buvo sunkus drausmės pažeidimas, todėl gavau karcerio.

Pavasari į Viduklės geležinkelio stotį atvyko vadinamasis Stoly-pino vagonas, dar vadintas *vagzaku*, t. y. vagonu kaliniams vežti. Jis buvo pilnas tokių kaip aš nelaimingų ir be kaltės kaltų keleivių. Ir iš kur jų Žemaitijos užkampiuose tiek pririnko?!

Per Vilnių, tuometinį Leningradą, Vologdą atsidūriau Archan-gelsko srities Konošos apylinkėse – Jarcevo lageryje. Kelionė etapais per kalėjimus ne rožėmis klota, todėl gyvenimas nusistovėjusiu la-

gerio režimu prilygo savotiškam poilsiui. Čia „ilsėjaisi“ dvejus su trupučiu metų ir vėl etapais buvau vežama iki Syktyvkaro. Susitikau su broliais, kurie, kaip sakiau, irgi buvo gražinti į tremtį. Tetrūko mamos, kad vėl visa šeima susiburtume. Ji, Vasario 16-osios Akto signataro Jono Smilgevičiaus sesuo, jau ėjo aštuntą dešimtį, todėl baiminomės, kad kalėjimų etapų gali nepakelti, tad pasirinkinome, kad ją, „savo noru“ grįžtančią atgal į tremtį, palydėtų vienas pažįstamas. Vėl buvome visi kartu, kaip kadaise Ust Neme. Netoli tenukeliavome...”

Vieni iš daugelio

Aldona Vederaitė (g. 1924 m.) su motina ir seserimi Danute (g. 1928 m.) 1941 m. ištremta į Altajaus kraštą. Tėvas išvežtas į lagerį, ten 1942 m. mirė. Iš Altajaus kartu su našlaičiais buvo parvežta Danutė Vederaitė. Aldona su mama tais pačiais 1946 m. į Lietuvą grįžo nelegaliai.

Pasakoja Aldona Vederaitė:

„1946 m. pabandžiau stoti į tekstilės technikumą. Tuo reikalu atvykau iš savo užkampio į Barnaulą ir eidama gatve užgirdau du vyrus kažką kalbant apie *litovcus*. Vienas civilis, kitas NKVD uniforma. Susidomėjusi ėmiau sekti jiems iš paskos. Kai uniformuotasis nuėjo šalin, prisigretinau prie civilio ir užkalbinau. Tai buvo lietuvis Zakarauskas ar Zakarevičius, Lietuvos liaudies švietimo komisariato atsiųstas parvežti iš Altajaus krašto lietuvių vaikų našlaičių. Paklausiau, gal galėtų paimti ir pusiau našlaičių (tokie, mūsų akimis, buvo tie, kurių motinos gyvos, o tėvai žuvę lageriuose). Turėjau galvoje savo jaunesniąją sesutę Danutę. Zakarevičius atsakė nežinąs, mat jis turįs sąrašą tikrų našlaičių, kuriuos rinks po kraštą kartu su NKVD atstovu. Galų gale pasvarstęs pasiūlė: nustatytą dieną ir valandą, kai į traukinį bus laipi-

nami į sąrašus įtraukti našlaičiai, paskutiniu momentu prisidėti prie grupės ir pusiau našlaičiams. Reikia turėti su savimi maisto ir pinigų. Taip ir buvo padaryta, prie grupės prisidėjo ne vienas pusiau našlaitis. Į traukinį įtaisiau ir seserį. Vėliau „nelegalai“ buvo įteisinti, įtraukti į sąrašus, jiems bendra tvarka buvo duodama maisto.

Grupė išvyko 1946 m. rugsėjo ar spalio mėnesį ir laimingai pasiekė Vilnių. Atvykėliai buvo rūpestingai sutikti vaikų namuose, buvusiuose Subačiaus gatvės gale. Aprengti ir aprūpinti dokumentais, vaikai buvo perduoti giminėms. Vaikų likimu ypač rūpinosi vaikų namų (gal švietimo komisariato?) darbuotoja Elena Eidukaitytė, pati karo metais buvusi evakuacijoje Debiosų vaikų namuose.

Prisimenu grupėje buvus šiuos vaikus: Danguolę ir Juvencijų Pečiūras, Jūrą ir Giedrį Laucius, Viktoriją ir Ričardą Kenstavičius, Violetą Smailytę, Stasę Puslytę, Valeriją, Janiną ir Ireną Danilevičiūtes, Dainorą Tamošiūnaitę, Stasį Žąsiną ir Algį Černiauską.⁸

Šeimos istorija – krašto istorija

Stasė Ruikaitė (g. 1926 m.) su motina Barbora, dviem broliais – Juozu (g. 1927 m.) ir Jeronimu (g. 1936 m.) – ir seserimi Marija (g. 1934 m.) 1945 m. ištremta į Komiją. 1947 m. Stasė su Marija pabėgo iš tremties ir grįžo į Lietuvą. 1948 m. buvo suimta, nuteista 3 metams lagerio, po kurio laukė tremtis. Paleista 1956 m., į Lietuvą grįžo 1964 m.

Antrojo pasaulinio karo malūnas, įtraukęs į savo kruvinas girnapius ir Lietuvą, atnešė jos gyventojams nesuskaičiuojamas kančias. Skaudžią mūsų krašto istoriją gerai atspindi ūkininko Stanislovo Ruikos šeimos likimo vingiai. Mažeikių apskrities Židikų valsčiaus Pocaikių

⁸ Iš: Aldona Vederaitė, „Vieni iš daugelio“, *Gimtinė*, 1997, Nr. 4(96).

kaime gyvenusi Ruikų šeima augino penkis sūnus ir dvi dukteris, turėjo 27 ha žemės, tvarkingai mokėjo mokesčius ir sąžiningai dirbo.

Kaimynystėje gyveno keturios rusų sentikių, vietinių vadinamų starovierais, šeimos – gero vardo neturintys caro laikų kolonistai. Žmonės pasakojo, esą panaikinus baudžiąvą kaimiečiai niekaip negalėjo pasidalyti iš dvaro jiems atitekusio žemės gabalo. Teismuose bylinėjosi, rašė raštus į Peterburgą. Valdžia greit sumojo, kaip išspręsti konfliktą: atkėlė į ginčytiną žemę sentikius. O tie iš sąžiningai ūkininkavusio Ruikos tai rugių gubą pavogdavo, tai dar ką nugvelbdavo. Todėl tekdavo ir smarkiau susibarti.

1944 m. ištūmus iš Lietuvos vokiečius, kaimelio gyventojas Semionas Kovalenka tapo apylinkės pirmininku ir tuojau suskubo kaimynui atsilyginti – 1944 m. spalio mėnesį prisidėjo suimant S. Ruiką. Šis be teismo pateko į Karelijoje, prie Onegos ežero, esantį vadinamąjį filtracijos lagerį, kur 1945 m. liepos 3 d. mirė.

Barbora Ruikienė (54 m.) su vaikais – dukterimis Stase (18 m.) ir Maryte (10 m.), sūnumis Juozu (17 m.) ir Jeronimu (8 m.) – 1945 m. liepos 24 d. buvo ištremta į Komių ASSR. Pretekstas buvo „svarus“: šeimos galva – į lagerį išvežtas liaudies priešas (apie S. Ruikos mirtį tada dar niekas nežinojo, o jei ir žinojo, neėmė į galvą), sūnus Leonas – fašistas (vokiečių mobilizuotas Kurše kasti apkasų, jis pateko į nelaisvę ir atsidūrė karo belaisvių lageryje). Sūnus Stasys, kuris suėmus tėvą kurį laiką slapstėsi Vilniuje, vėliau, sužinojęs, kad šeima ištremta, išsigandęs repatrijo į Lenkiją, kur ir likosi gyventi pakeista pavarde. Tautos genocido vykdytojams buvo nė motais, kad dar vienas Ruikų sūnus Kostas kovėsi 16-ojoje lietuviškojoje divizijoje.

Ištremta šeima atsidūrė Komijoje netoli Kadžeromo, vadinamajame Lazarete prie Rybnicos geležinkelio stoties. Atvežtieji iš vagonų buvo iškraustyti it kokie pastumdėliai ir kūlversčiais nuo aukšto pylimo nusirito žemyn į pelkę.

Netoli geležinkelio dunksojo keli pilki barakai, dar 1940 m. pastatyti lenkų karo belaisvių. Anksčiau juose būta vadinamosios liginės, kurioje gyvenimą baigė daugybė kalinių, – greta plytėjo didelės

kapinės, nusmaigstytos kuoliukais. Ne veltui vietovė vadinosi Lazaretas (rus. *lazaret* – „karo lauko ligoninė“).

Išmirus žmonėms, barakuose buvo laikomi trofėjiniai arkliai. Bet greitai arklius vėl pakeitė žmonės. Nuo arklių užsilikusį mėšlą naujieji atvykėliai kelias paras kuopė rankomis, bet vis tiek dar ilgai kvėpavo amoniako, įsigėrusio į grindis, tiesiai ant kurių visi ir įsitaisė, garais. Ko gero, iš ligoninės laikų išlikę epideminių ligų sukėlėjai, o gal nuo mėšlo susidariusios antisanitarinės sąlygos sukėlė gyvenvietėje šiltinės ir dizenterijos protrūkį. Po poros mėnesių iš keturiasdešimties šeimų teliko dvi.

Ruikų šeimoje darbingas tebuvo septyniolikmetis Juozas, bet netrukus jis buvo išsiųstas į tolimas kirtavietes. Šeima liko be maitintojo. Niūri arklidžių aplinka, epidemijų protrūkiai, didelis tremtinių mirtingumas, badas nieko gero nežadėjo.

Pasakoja Stasė Ruikaitė:

„Būdama iš prigimties invalidė, sunkių darbų dirbti negalėjau, todėl 1946 m. gruodį su sesute Maryte ryžausi bėgti į Lietuvą. Bet sunku buvo ir gimtinėje: mūsų sodyboje gyveno svetimi, tad, neturėdama kur pasidėti, glaudžiausi pas gimines, sesuo piemenavo pas svetimus už pastogę ir maistą.

Nepaisydami vargų, tarsi magneto traukiami, pradėjome burtis Lietuvoje: iš karo belaisvių stovyklos grįžo brolis Leonas, iš 16-osios divizijos – demobilizuotas brolis Kostas. Gyvenome išsibarstę, bijodami matytis.

Prisidžiovinau lagaminą džiūvėsių ir 1947 m. pavasarį leidausi į Komiją mamos su jauniausiu broliuku Jeronimu parsivežti. Atvykusi į pažįstamą baraką, tris paras slapsčiausi po narais. Nutarėme važiuoti traukiniu į šiaurę – į Kožvą, Pečiorą, iš kur saugiau buvo į Maskvos traukinį įlipti. Pavojinga kelionė pavyko – sėkmingai parvežiau mamą į išsvajotąją Lietuvą naujų vargų vargti!

1947 m. rudenį iš Kadžeromo sugrįžus broliui Juozui, vėl visi, išskyrus vargšą tėvą, buvome gimtajame krašte, bet džiaugsmas truko neilgai. Pusiau legali padėtis, nuolatinė įtampa, kampinginių gyvenimas...

Žinoma, mūsų, pabėgėlių, ieškojo. Brolių Kostą, legaliai gyvenusį demobilizuotą 16-osios divizijos kari, sribai nuolat kamantinėjo ir baugino: „Kur motina ir seserys? Neslėpk, nes 25 metus gausi!“ Gyvenimas darėsi nepakenčiamas. 1948 m. gruodį pati prisistačiau į Židikų sribinę, o mamą, sesutę Marytę ir broliuką Jeronimą tenai nuvedė pats Kostas.

Už tokį Kosto parodytą „sąmoningumą“ šeima gavo „lengvatą“: mažamečiai Marytė ir Jeronimas buvo palikti broliui prižiūrėti, o mudvi su mama patekome į garsiąsias Vilniaus Lukiškes, kur netrukus atsidūrė ir suimtas brolis Juozas.

Ir vėl visi vienoje vietoje. Pusmetį sėdėjau 83-iojoje kameroje, kol vieną dieną Maskvoje Ypatingasis pasitarimas už akių nuteisė mus už pabėgimą iš tremties. Gavome po trejus metus kalėjimo. Mūsų keliai išsiskyrė: mama pateko į Macikų lagerį prie Šilutės, brolis Juozas – į lagerį statyti Naujosios Akmenės cemento gamyklos, o aš – į Krasnojarsko tranzitinį kalėjimą.

Šįkart buvome išskirti ilgam. Mama, dvejus metus atsėdėjusi lageryje, kaip dviejų nepilnamečių vaikų motina, buvo amnestuota. Amnestuotieji išeidavo į laisvę, bet mūsų mama buvo ne mažamečių auginti išleista, o etapais vėl į Komiją išvaryta. Galima įsivaizduoti jos širdgėlą. Brolis Juozas, pastatęs Sovietų Lietuvos pasididžiavimą Naujosios Akmenės cemento gamyklą, taip pat buvo atgabentas į Komiją, kur rado jau metus vargančią mamą.

O aš vis dar tūnojau tranzitiniame kalėjime. Tuo metu pagrindiniai etapai buvo sudaromi į objektą Nr. 503 – statyti Salechardo–Igarikos geležinkelio, kuris taip ir nebuvo baigtas. Iškviečia į etapą, o aš sakau: esu invalidė – šluba. Ir vėl mane atgal į kamerą. Labai pavargau tranzitinėje kameroje. Galiausiai sudarant eilinį etapą nuslėpiau savo invalidumą ir patekau į lietuviams gerai pažįstamus Norilsko lage-

rius. Kalėti bebuvo likę pusantrų metų. Praleidusi už spygliuotos tvoros metus, tapau tremtine ir buvau išsiųsta į pradinį tašką – Komiją. Tais metais Jenisiejus užšalo anksti, taigi „užšalo“ ir visi etapai, taip aš nelaukta tapau tremtine Norilske. „Laisvėje“ vos radau darbą, nors imk ir atgal į lagerį prašykis.

Dukart iš Lietuvos ištremta, nesiryžau vėl į ją grįžti. Sulaukusi 25-erių, pradėjau mokytis vakarinėje mokykloje, vėliau įstojau į technikumą, kurį 1960 m. baigiau. Įgijau šiluminių įrenginių eksploatuotojo specialybę. Bet Tėvynės ilgesys graužė – parvažiuodavau į gimtą kraštą atostogų. 1956 m., kai tik panaikino tremtinės statusą, apsilankiau Komijoje, kur tebegyveno mama su broliu. Parvežiau mamą į Lietuvą, o pati čia grįžau tik 1964 m. Neturėdama kur prisiglausti, tarnavau pas žmones. Vėliau įsidarbinau pagal specialybę.“

Ledynmečio rievės

Natalija Danilevičiūtė-Daniliūnaitė (g. 1927 m.) 1941 m. kartu su motina ir seserimi Danguole ištremta į Komiją. Tėvas kalintas Kraslage, 1942 m. sušaudytas Kanske.

1945 m. Natalija pradėjo mokytis Syktyvkaro medicinos seserų mokykloje. 1946 m. su motina ir seserimi pabėgo į Lietuvą. Čia tęsė mokslus Vilniaus medicinos seserų mokykloje. 1950 m. suimta, už pabėgimą iš tremties teista, 3 metus kalinta ir grąžinta į pirmykštę tremties vietą – Komiją. Čia baigė medicinos mokslus. 1958 m. iš tremties paleista ir tais pačiais metais grįžo į Lietuvą.

Pasakoja Natalija Danilevičiūtė-Daniliūnaitė:

„1940 m. gimnazistės dienos ritosi viena paskui kitą kaip brikelis Žemaitijos vieškelio: čia krestelėdavo, čia tekdavo rūpesčių debesėlį ar

staigesnę mokslo įkalnę įveikti, bet visad žinojai, kad tavęs laukia šiltas tėvų lizdas. Kažkur Europoje dundėjo karas, iš Kauno valstybės vyrai derėtis į Maskvą važiavo, bet kas mums, užkampio gyventojams...

Derėjosi, derėjosi, ir štai rezultatas – rusai atėjo! Na jau mūsų užkampio tai tikrai nekliudys. Bet kai tėvas neteko tarnybos Skuodo policijos nuovadoje, supratau, kad tikrai rusai atėjo.

Dar tarnaudamas, tėvas buvo nusipirkęs Salantų valsčiaus Žeimių kaime apleistą ūkėlį – sava žemė atrodė patikimiausias turtas ir apsauga nuo visų negandų. Tėvai tvarkė apleistą namą, dirbo žemę, kieme ropinėjo jauniausia dukrelė. Naujakurių gyvenimą lengvino nauja tėvo tarnyba – jis pradėjo girininkijoje eiguliauti. Kad ir kokia valdžia būtų, o dirbti reikia. Negalima Skuode, dirbsime Žeimiuose. Taip buvo Lietuvėlėje, taip ir bus.

1941 m. birželio 14-osios įvykiai Žeimių kaime klostėsi kaip ir visur Lietuvoje. Enkavėdistų sunkvežimis stovėjo pasislėpęs už kalniuko. Namie užklupo mamą ir mane su sesute Danguole. Suirutė ir pasimetimas! Tėtės nėra! Kaipgi be jo? O tėtė tarsi išgirdo šaukiamas ir skuba dviračiu iš darbo. Kaimynai jį perspėja – atvažiavo šeimos suimti.

- Aš be vaikų negaliu! – Ir veržiasi sodybon.
- *Stoj!* – šaukia kareivis. – Pašaliniams draudžiama!
- Aš čia ne pašalinis.

Ir šeimą mylintis žmogus pateko tiesiai slibinui į nasrus. Pasi-džiaugė savo vaikais iki Naujosios Vilnios ir amžiams atskirtas dingo Rešotų taigoje. Jau po karo lagerio bendražygis A. Voskresenskis grą-žino mamai tris rublius, mat tėvui lageryje nespėjęs atiduoti.

Mes, trys moterys, porą savaitių bildėjome prekiniu vagonu, paskui savaitę plaukėme nematyta neregėta eldija – barža, kol galiau-siai per patį vidurvasarį išlipome savo ašarų pakalnėje – tolimajame komių krašte, miškingoje Vyčegdos upės pakrantėje.

Kadangi jau keturioliktuosiusėjau, buvau įdarbinta. Pirmas dar-bas – ardyti tvorą, juosiančią buvusį Kijajų lagerį, kuris dabar tapo mūsų gyvenvieta – 2-uju *učastku*. Ardyti keturių metrų aukščio bu-

vusio lagerio tvorą – tarsi Bastiliją griauti. Tik vėliau suvokėme, kad patekome į kalėjimą be grotų.

1941–1942 m. žiema buvo atšiauri. Atšiaurus ir žmonių gyvenimas. Genėjau nukirstų medžių šakas. Visi – ir kirtėjai, ir arkliai, kuriais rąstai buvo velkami į rietuves, – murkdėmės sniege iki ausų. Jei kiek šilčiau – vargina drėgnas sniegas. O jei sniegas sausas ir birus, vadinasi, apie 30 laipsnių šalčio. Vėl negerai.

Valdžia paskelbė spartųjį dešimtadienį (rus. *frontovoj dekadnik*), kuris truko ne vieną savaitę: dvylikos valandų darbo diena, jokių išieginų. Tarp vyrų pasirodė pirmieji distrofikai.

Dirbant miške tokiomis sąlygomis, laužas būtinas. Besišildydama, besidžiovindama apsisvilinau šimtasiūlę. Grįždavome namo su tamsa, o iš ryto vėl su tamsa į darbą varo. Ateina į baraką arba viršininkas, arba meistras ir šaukia: „*Vychodi na rabotu!*“

– Natalija, kodėl į darbą neini?!

– Šimtasiūlę turiu susilopyti!

– Ak tu, šiokia ir tokia, simuliantė, greičiau marš į darbą arba atiduosiu teismui!

Plačiai buvo paplitęs grasinimas „*Otdam pod sud!*“ Tai ne tušti žodžiai. Buvo sukurti tokie išvažiuojamieji teismai darbo drausmės pažeidėjams bausti. Viens, du – ir nebeturi pusės duonos davinio. Dar blogiau, jei priteisia lagerio: trys, keturi – ir jau tu po velėna. Didžioji dauguma žmonių lagerio karo metais neištvėrė.

Į darbą tądien nenuėjau – verkiant reikėjo šimtasiūlę susitaisyti. Rytojaus dieną – teismas. Nuosprendis – pusę metų išskaičiuoti ketvirtį algos ir 100 gramų sumažinti duonos davinį. Jei dar per tą pusmetį prasikalsi – iškart lageris. Mat ją galas, tą algą, mama sušėls, be to, per frontinį dešimtadienį pinigų nemokėjo – darbas „tėvynės“ labui. Bet duonytės baisiai gaila!

1943 m. Kortkeroso apylinkėse kirtome medžius aviacijos pramonei. Tai ypatingas kirtimo būdas. Tinkamus pavienius medžius taigoje meistras sužymi, o mes turime juos nukirsti, nugėti, supjaustyti ir arkliais į dienos šviesą išvilkti. Už šį darbą gerai moka

(mat strateginė mediena) ir duonos davinyš geras – kilogramas dienai! Apsistojome pas vietinę komių moterį. Visi komių vyrai kare. Arkliams skirtas avižas susimalę suvalgome patys – šeimininkė kepa šangas. Arkliams telieka žolė, gausiai auganti kaimo patvoriuose. Vargšai žmonės, vargšai arkliai.

Nupjaunu pažymėtą pušį, bet nenuitaikau kritimo krypties, ir ji įstringa greta stovinčio medžio viršūnėje. Na, tuoj aš tau parodysiu įstringti. Kertu šalia augančią pušį, tikėdamasi, kad griūdama ji ir aną gražuolę paguldys. Bet ir ši pakimba įsivėlusį žaliame anų dviejų pušų šakų kaltūne. Tiek darbo įdėta, užduoties nespėsiu įvykdyti. Įlendu į medžių „palapinę“ ir verkiu iš bejėgiškumo – gyventi nesinori. Tegul griūva ta „palapinė“ ant manęs.

Ateina meistras:

– Ko sėdi, ko nedirbi?

– Nenoriu!

– Lįsk lauk, eik dirbti!

– Neisiu.

– Tuoj aš tave iš ten išvarysiu!

Buvo belendęs po pušimis manęs tempti, bet apsigalvojo. Juk medžiai kiekvieną akimirką gali užgriūti.

Darbo diena sugadinta, gražuolė pušis niekais nuėjo. Nepadedą jokie siūbavimai, „palapinė“ negriūva. Einu žliumbdama namo. Viskas aplinkui juoda. O rytą randu medžius savaime nugriuvusius, ir vakarykštės mano ašaros atrodo juokingos.

1945 m. nusiuntė mane su arkliu į tolimiausią užkampį – 20 km už Madžos kaimo yra paklydęs taigoje Rasjaus kaimas, kurį ketvirtajame dešimtmetyje pasistatė rusų tremtiniai, o už jo dar tiek pat – Sotčem Joljas, pasaulio pabaiga. Gyvenau su vietiniais komiais, mitau valdišku daviniu ir arkliuko avižomis. Arkliukas traukė rąstus, o aš vadeliojau.

Jokio susisiekiimo su pasauliu, tik paukščiukai iš kažkur atsprendą. Matyt, tai jie apie gegužės vidurį ir atnešė žinią, kad karas baigėsi. Kas komiams pristatė alkoholio – negi paukščiai? Prasidėjo išgertu-

vės, kurios truko kelias dienas. Niekas nedarbo, tik lėbavo, siautėjo ir pešėsi. Verkiau palindusi po lova – karas baigėsi, bet atrodė, kad galą čia gausiu, nebegrįšiu į Lietuvą.

Viską metusi, pėsčia, nugalėdama pavasario polaidį, šiaip taip pasiekiau mamą. Buvo nutarta, kad gana man mišką kirsti, mokytis metas. Ir proga gera – karas baigėsi. Išsiunčiau dokumentus į Syktyvkaro felčerių mokyklą. Komendantas sakė: gausi kvietimą – išleisiu.

Jau mokytis reikia, o kvietimo nėra. Atsirado išeitis: kilo Syktyvkaro pusėje miške gaisras ir mus išsiuntė jo gesinti. Susirišau į ryšulėlį visą savo mantą ir gesinu gaisrą – plaku jaunais medeliais samanomomis šliaužiančių liepsną. Gaisras užgesintas, o aš paišina atvykstu į mokyklą. Priima! Mokausi! Ir mama su Danguole į sostinę atsikėlė. Gyvenimas pasidarė patogesnis, nors labai alkanas.

1946 m. eidama į technikumą, iš įkelto į stulpą reproduktoriaus išgirdau lietuviškai „Tykiai tykiai Nemunėlis teka...“ Reikia važiuoti į Lietuvą!

Į Syktykarą atvažiavo Lietuvos atstovas Ignatavičius našlaičių į Tėvynę parvežti. Atvežė lauktuvių iš pussėsės. Nuėjau į viešbutį prašytis parvežama.

– Negaliu, tu jau per didelė. Danguolę galiu paimti.

Tuo metu pasklido žinia, kad jau kažkas išbėgo į Lietuvą. Nutarėme su Danguole nesiskirti, važiuoti kartu. Pardavėme siuvamąją mašiną. Šių pinigų užteko bilietui iki Minsko.

Atvykome į Aikino stotį. Dokumentų jokių. Mama rusiškai taip ir neišmoko kaip reikiant. Nutarėme, kad vaizduos nebylę. Kaip gauti bilietus, kaip pralįsti patikrinimų užkardą? Ir čia įvyksta stebuklas, kad dar kada gyvenime toks pasikartotų! Prisvylla prie manęs kavalierius. Taip prisvylla, kad neatplėši. Nuperka mums bilietus, perveda per užkardą, įsodina į vagoną ir net vieną stotelę kartu pavažiuoja. Pasižadu mamą nuvežusi tuoj pat pas jį grįžti. Būtinai. Nesmagu apgandinėti žmogų, taip mums padėjusį. Galop mes Minske. Persėdame ir važiuojame į Vilnių, į Lietuvą.

Priešais sėdi dėdė, šimtasiūle vilkinas. Bet ta šimtasiulė kažkokia įtartina, tarsi visa mirganti. Pasirodo, utėlės ropinėja. Šimtasiulės savininkas giriasi: „Važiuoju *v Litvu* tvarkos daryti.“

Iš Vilniaus taikėmės į Šateikius važiuoti. Bilietų nepardavė, kol nepristatysime pažymos iš *prožarkos*, kuri buvo Kauno gatvėje. Po kecionės su Lietuvos „tvarkdariu“ noriai išsikaitinome skrandas.

Naktį pasiekėme Šateikius. Žiema, vėlu, gūdu. Prisikasę prie bažnytkaimio pirmą kartą sutrikome. Turime patekti į Salantų valsčiaus Žeimių kaimą, kur gyvena mamos sesuo. Kur čia naktį nueisi. Mama, prisiminusi prieškarinę ramių dienų patirtį, nusivedė mus į kleboniją – gal duos arklį, paveš ar apnakvydins.

Į kleboniją nelaukti svečiai patenka per kiemą, ten virtuvė. Tikrai, virtuvėje kelios moterys žąsų plunksnas pešė. Ant stalo stovėjo lėkštė obuolių, matytų prieš daugelį metų. Danguolė taip ir įsisiurbė į juos akimis. Papasakojome savo istoriją, paprašėme arklio pavėžėti. Įėjo kunigas: „Arkliai pavargę, negalime duoti.“ Nedavė ir vakarienės. Vėl išėjome į tamsą ir apie antrą valandą nakties šiaip taip atėjome. Pradėjusios belsti, pergąsdinome visus, mat prieš kelias dienas išvežė kaimynus Diburius. Pirmieji išpūdžiai Tėvynėje liūdni.

Savo buvusioje sodyboje negalėjome pasilikti. Neturėjome jokių dokumentų. Mosėdyje gyvena mamos tėvai, tad vylėmės ten kaip nors įsitvirtinti. Ir nelauktai užsikabinome. Vykdomajame komitete dirbo toks Mockus, o jo žmona buvo Alminienės, su kuria tremtyje kartu vargą vargome, sesuo. Trumpai tariant, Mockus mums parūpino dokumentus.

Ir kitiems lygiai taip padėjo, už ką po metų pateko į Šilutės lagerį. Mockienė važiavo vyro lankyti: pasiėmė kepalą duonos, lašinių ir mane už vertėją, nes nemokėjo rusiškai. Atvažiavus į Macikus, Mockienė puola prie kiekvieno uniformuotojo ir klausia žemaitiškai:

– Ar nežinai tamsta, kur čia tas mona Mockus, toks mažas geras žmogelis?

Kaip išversti tą žemaitišką greitakalbę? Verčiu:

– *Gde tut nachoditsia očen chorošij tovarišč Mockus?*

– Gerų čia nėra, – išgirstu atsakymą.

Kiek vėliau girdėjau, Mockus lageryje nežuvo, bet visi užmiršo geradari. Jis gyveno ir mirė vargingai.

Taigi ir Mosėdyje nesaugu pasilikti. Mama įsitaisė Klaipėdoje sarge, apsigyveno lūšnoje tarp griuvėsių. Ką toliau daryti? Nutariau tęsti Syktyvkare nutrauktus mokslus. Susiradau seną gimnazijos šešių klasių baigimo pažymėjimą. Kad kur nors įstotum, visur reikia anksčiau niekam neregėto dokumento – charakteristikos. „Tau charakteristikos? – nustebo vykdomajame. – Drožk į durpyną.“

Nuo charakteristikos 1947 m. mane išgelbėjo skelbime įsivėlusį klaidą. Laikraštis skelbė, kad priimami moksleiviai į Vilniaus medicinos mokyklą. Reikia to ir to, o apie charakteristiką – nė žodžio. Man to ir tereikia. Štai aš ir Vilniuje, priėmimo komisijoje.

– O kur charakteristika? – klausia.

Išsitraukiu savo gelbėtoją laikraštį ir aiškinu:

– Juk nereikia.

Kur tau nereikės! Prižadu pristatyti vėliau. Egzaminai išlaikyti, tada mandatinė komisija – ten vėl charakteristikos reikalauja. Einu tiesiai pas direktorę Eleną Bergienę. Nors matau ją pirmą kartą, dėstau viską atvirai: charakteristikos nėra ir nebus. Bergienė pagalvojo ir sako: „Eik į bendrabutį ir tupėk ten tyliai.“ Rytojaus dieną radau save priimtųjų sąrašė.

Mokslai ėjosi gerai. Gaudavau padidintą stipendiją – 175 rublius. Gyvenau Gaono ir Stiklių gatvių bendrabutyje. Sykį pamatė mane direktorė rūkant. Sako: „Jei dar kartą pamatysiu, gausi iš akušerijos ketvirtą, ir sudie padidintai stipendijai.“

Nors ir padidinta, stipendija vis tiek labai maža. Bergienė, pamąčiusi mane pamėlusią, kas būdavo kiekvieno mėnesio gale, kviesdavosi „padėti“ parnešti namo knygų ar kokią kitą priežastį rasdavo ir pavalgydindavo.

Kurį laiką klasės buvo pačioje Šv. Pilypo ir Jokūbo bažnyčioje. Ten vakarais ir šokiai vykdavo. Šokti labai norėjosi. Šventieji ant mūsų nepyko. Taip nepastebimai prabėgo treji mokslo metai.

Kol kiti svečiose šalyse šakas genėjo, aš 1950 m. sau ramiausiai Klaipėdos ligoninės Akušerijos skyriuje praktiką atlikau. Mokslaiėjo į pabaigą, prieš akis savarankiškas darbas, specialybė, jaunos dienos savame krašte. Ko dar žmogui reikia? Jau ketveri metai nuo mūsų grįžimo buvo prabėgę. Atsigavome, apimome. Klaipėdoje ne šiaip sau atsidūriau, o kad arčiau mamos ir sesutės būčiau. Vieną gegužės dieną atbėga persigandusi Danguolė – mamą suėmė! Liepiau Danguolei slėptis pas gimines.

Tą pačią dieną atėjo į ligoninę ir manęs suimti, bet budintis gydytojas milicininkų į vidų neįleido, o aš išbėgau per kiemo duris. Stoviu lauke su chalatu. Ką daryti, kaip pasiegti? Slapstydamasi parvažiavau į Vilnių, naiviai tikėdamasi čia pasislėpti.

Artėjo valstybiniai egzaminai. Akušerijos egzamino gavau penketą. Išsikviečia direktorė ir sako, kad manęs ieško. Nutarėme, kad baigsiu laikyti egzaminus, o tada jau kaip bus, taip. Prieš antrą egzaminą buvo konsultacija. Žiūriu pro langą: įvažiuoja į kiemą motociklas su priekaba, jame – uniformuoti vyrai. Taip mane mokyklos suole ir suėmė. Ilgai puoselėtos viltys gyventi savarankiškai, ramiai ir laimingai akimirksniu žlugo. Užsukome į bendrabutį daiktų, o iš ten – į Vidaus reikalų ministerijos raudonąjį kampelį (!), kur pernakvojau. Vis ne kalėjime. Beje, mane suėmęs rusas karininkas teisinosi:

– Nėpyk ant manęs, be jūsų žmonių mes nieko nepadarytume – vieni kitiems kaltę verčia, o kartu juodą darbą dirba.

Rytojaus dieną, dviejų vyrų lydimu, per Šiaulius atsidūriau Kretingoje. Tokia kelionė vadinosi etapavimas. Aha, paieškų šaknys Kretingoje, mat tai mano gimtasis rajonas. Palydovai iki Kretingos, abu lietuviai, buvo žmoniški. Šiauliuose siūlė pietus, bet kąsnis gerklėje strigo. Pasėdėjau Kretingos KPZ (rus. *kamera predvaritel'novo zakliučenija* – „išankstinio sulaikymo kamera“), kur buvo daugybė žiurkių, ir su dar dviem vyrais, lydimi kareivių su šunimis, buvome atvežti į Klaipėdą. Naktis, miestas miega, o mes einame sargybos apsupti viduriu gatvės į kalėjimą Malkų gatvėje.

Kaip viskas pasikeitė! Prieš savaitę šiomis gatvėmis vaikščiojau, ne, skrajote skrajojau laisva ir laiminga: mokslas baigiasi, prieky toks gražus gyvenimas. Viskas vienu kirčiu subyrėjo! Mama čia pat už mūro kalėjime, bet ryšio nėra. Danguolė slapstosi šen ir ten, o juk tik dvyliktus metusėjo. Išsigandę giminės seserį vienas kitam mėtė, kol galų gale ji apsigyveno pas tetą Pociūnėliuose, Radviliškio rajone. Klaipėdos kalėjime išsėdėjau dešimt mėnesių. Net kaip reikiant tardyti nebuvo iškviatę. Negavau jokio siuntinėlį – nebuvo kas siunčia. Mitau vien valdiška duona.

Naujuosius 1951-uosius sutikau Klaipėdos kalėjime, taip sakant, mielajame pajūryje. Su mama, čia pat kalinčia, ryšio užmegzti nepavyko. Apie kovo mėnesį atėjo Ypatingojo pasitarimo nuosprendis, ir ji gavo trejus metus lagerio už pabėgimą iš tremties. Sužinojau apie ruošiamą etapą, palypėjau prie langelio ir sušukau: „Mama!“ Ji atsigręžė. Nors tiek! O aš už šį režimo pažeidimą gavau tris paras karcerio.

Man nuosprendį – irgi trejus metus lagerio – paskelbė po mėnesio. Išvežė etapu į Vilnių, į vadinamąją *peresylką* Slušų rūmuose Kosčiuškos gatvėje. Sovietiniais laikais čia blaivykla buvo. Kad būtų girtuokliai žinoję, kiek žmonių čia kentėjo, degtine būtų paspringę. Ne Neries vandenys čia krantą paplovė, o Lietuvos žmonių ašaros.

Šiuose „rūmuose“ vėl pasivijau mamą, bet nesusitikome. Taigi vis kartu ir atskirai... Čia mamai „pasisekė“ – kaip motina, turinti jaunėnį nei keturiolikos metų vaiką (Danguolę), ji buvo amnestuota. Amnestija atleido nuo lagerio, bet ne nuo tremties – teko etapais per virtinę kalėjimų keliauti atgal į Komiją, į pažįstamąjį Kortkerosą.

Vasarą Danguolė, dvylikos metų mergaitė, buvo priversta viena pati važiuoti pas mamą į tremtį. Lietuvoje jai vietos nebuvo. Tų laikų kelionė su keliais persėdimais, eilėmis prie kasų, nakvynėmis stotyse, vagimis ir avantiūristais, – gerą Angelą sargą, matyt, turi sesutė, kad laimingai pas mamą atvyko. Aš iš Slušų rūmų etapu atsidūriau Maskvoje, Raudonosios Presnios kalėjime.

Koks tai įspūdingas kalėjimas! Tai vadinamoji *peresylka*: čia formuojami ir skirstomi į visas keturias pasaulio šalis etapai. Tikras

pragas: pastatai didžiuliai, žmonių minios. Viena kolona žygiuoja į pirtį, kita – į etapą, trečia ką tik atvažiavo, ketvirta vėl kur nors vyksta – ir taip be galo, metų metus. Iš Raudonosios Presnios patekau į Gorkio srities lagerį prie Sucho Bezvodnajos vietovės. Trys savaitės karantino ir – į darbą plytinėje. Laikui bėgant, įsitaisiau į sanitarinę dalį, kur ir išdirbau dvejus kalinimo metus nepatirdama didesnių sukrėtimų.

Sykį pats lagerio viršininkas padeklamavo man lietuvišką eilėraštinę. Pasirodo, tarnavęs Lietuvoje Vetrovo divizijoje. O lagerio ekspektorius, jau *bezkonvoinas* kalinys nuo neatmenamų laikų, sužinojęs, kad esu lietuvė, sakė 1940–1941 m. kalėjęs su lietuviais karininkais, kurie visi, apie 120 žmonių, žuvę.

1952-uosius prarijo lagerio monotonija. Niekas neįstrigo atmin-tin. Vadinasi, nebuvo kilę jokių didesnių pavojų, gyvenimas tekėjo ramiai, baigėsi dar vieni laisvę priartinantys metai. O juk ir šiaip jaunystėje, jei ne kokie nors išskirtiniai įvykiai, metų neskaičiuoji...

1953 m. kovo pradžioje mirė Stalinas. Kaliniai džiūgavo, viršininkai raudėjo. Netrukus buvo paskelbta amnestija. Kadangi mano kalinimo terminas trumpas, irgi buvau amnestuota. „Laimėjau“ apie du mėnesius. Nesusiprato tėvelis Stalinas anksčiau galo gauti...

Sanitarinėje dalyje dirbau su gydytoja Muchina, gerai su ja sutarėme. Jos vyras buvo Kultūros ir auklėjimo skyriaus vedėjas, taigi viršininkas. Muchina manęs klausė, ką žadu daryti, kur ketinu važiuoti, ir tikino paprašyti vyro, kad mane su pirmosiomis grupėmis išleistų. Pažado vykdymas įtartinau užtruko. Visi šurmuliuoja, rengiasi, būriuojasi, išvažiuoja, o aš... Ateina apsiverkusi Muchina ir sako: „Kam laisvė, o tau, sesute, iškrinta kelias į tremtį, į Komiją.“ Še tau ir amnestija.

Visi amnestuotieji keleiviniais traukiniais išvažiuoja, o aš – vėl į etapą, vėl Stolyfino vagonas, vėl „*Šag na levo, šag na pravo...*“ Galima įsivaizduoti mano nusivylimą. Vėl pažįstami persiuntimo punktai Gorkyje, Kirove, Kotlase... Pastarajame įstrigau ilgiau – laukėme navigacijos pradžios, kuri čia prasideda pirmojoje gegužės pusėje.

Koks tais laikais nususęs buvo pats Kotlaso miestas, toks ir jo kalėjimas. Praleidau čia visą mėnesį. Pagaliau atplaukė garlaivis ir prasidėjo kelionė potvynio apimta didžiule šiaurės upe. O juk šiuo maršrutu jau kadaise keliauta! Neįžvelgiamoje laiko tolumoje likosi 1941-ieji, visų vargų pradžia. Kiek vandenų nuplukdė Vyčegda, kiek per tuos metus amžinojoje nebūtyje išnyko žmonių, tarp jų ir tėvas. Neturėjome iš jo jokių žinių. Regis, lyg ir tvirtokai buvome įsikibusios Lietuvoje, gyvenimas ėjo kaip ir nusistovėjusia vaga, kiek čia bebuvo likę iki diplomo, ir še tau – vėl drumzlina Vyčegda, vėl iš po garlaivio ratų nenutrūkstamai verčiasi gilūs vandenys – tik srūva jie į vakarus, o aš judu į rytus. Tarsi laikas būtų sustojęs ir vėl grįžę anie tolimi pirmosios tremties metai. Taigi patarlė, kad dukart į tą pačią upę, į tuos pačius gyvenimo vandenį, neišbrisi, mano atveju nepasitvirtino...

Syktvykaro kalėjime užtrukau, kol sukomplektavo etapą. Gamtoje pavasaris, o aš vėl kameroje, vėl kvėpuoju kokčiais *parašos* kvapais. Nebeištverčiau ir pakėliau triukšmą. Padėjo. Su asmenine palyda garlaiviu „Komi kolchoznik“ buvau pristatyta į dar neužmirštą Kortke-rosą, žinoma, į KPZ. Valdžia iškvietė mamą. Atbėgo abi su Danguole. Taigi pikta lemtis vėl gyvenimo ratą uždarė, tarsi sakydama: „Spurdėk nespurdėjus, niekur iš jo neištrūksi.“

Rudenį nuvykau į Syktvykarą, į jau pažįstamą medicinos mokyklą. Čia mokytasi 1945–1946 m. Radau net tą patį direktorių Zusmaną, o ir daugelis mokytojų tie patys! Nepriima Zusmanas į ketvirtą kursą ir bendrabučio neduoda: „*Tiuremščicai* bendrabučio neduosiu – mergaitės gali iš kelio išvesti.“ Apsigyvenau pas tokią Ambrazienę, su kuria susipažinau etape dar Slušų „rūmuose“. Teks vėl dvejus metus mokytis, o juk kursą jau esu baigusi ir praktikos lagerio ligoninėje įgijusi! Be to, iš ko tuos dvejus metus gyventi? Mama ką tik kaip stovi atvykusi, o Danguolė dar mokinukė.

Bandau kalbinti, kad leistų laikyti egzaminus iš viso kurso eksternu. Pasirodo, medikams tai *ne položeno*. Rašau į Vilnių. Geroji direktorė Bergienė atsiunčia raštą, kad čia, Vilniuje, gali kada tik noriu eksternu egzaminuoti. Aš – leidimo į Vidaus reikalų ministeriją.

Atsakymas: važiuok eksterno laikyti kur nori, bet tik ne į Pabaltijį – *ne položeno*. Taip ir pravargau dvejus metus, pragyvenimui vakarais greitosios pagalbos stotyje užsidirbdama.

1954 m. jau gyvenome ne tik be tėvelio Stalino, bet ir be Berijos, ir nieko baisaus neatsitiko – saulutė tekėjo ir leidosi, o žolė žėlė žaliavo kaip iki tol. Vidaus reikalų ministerijos koridoriuose tikriausiai jau pūtė šiokie tokie laisvės skersvėjai, bet mūsų, tremtinių, jie dar nepasiekė. Kaip anksčiauėjome į komendantūrą registruotis, taip ir tebėjome.

Pagaliau 1955 m. medicinos mokykla baigta! Diplomas su rašonu įrašu. Kartu su lagerio universitetais mokslas truko aštuonerius metus! Norėjau studijuoti Archangelsko medicinos institute. Sesuo baigė vidurinę. Baisu buvo, kad visai nesurusetų, tad su mama nutarėme siųsti Danguolę į Lietuvą mokytis Pedagoginiame institute, mat ji jau turėjo pasą. Sesutė nė galvoti apie Lietuvą nenori – tiek ten prisivargo. Įkalbėjome! Man mokslo teko atsisakyti – reikėjo mokslinti seserį. Buvau padavusi skirstymo komisijai prašymą skirti mane į Kortkerosą, arčiau mamos, bet aktyviai reiškiausi vietos saviveikloje, tad paliko Syktyvkare.

Tremties gniaužtai atsileido. 1958 m. atvykau į Druskininkų sanatoriją. Apsižiūrėjau, susitariau dėl darbo, ir galop abi su mama čionai atsikėlėme. Per atsitiktinumą patekau į Vilnių, gavau „butą“ Trimitų gatvėje. Devyniolika metų jame gyvenome tarsi Kortkeros – žiemą pakampės šerkšnu pasipuošdavo. Bet ką tas šerkšnas savam krašte bereiškia! Galop neliko nei to namelio, nei šerkšno, nei jaunystės... Visus skriaudos ir vargų prisiminimus nustelbė džiaugsmas – Lietuvos Atgimimas.“

Kaip aš bėgau iš Pečioros lagerio

Manatas Šlapakauskas (g. 1928 m.), Vietinės rinktinės narys, suimtas 1946 m., nuteistas 10 metų lagerio ir 5 metams tremties. Kalėjo Pečioros lageryje, Komijoje. Du kartus bėgo į Lietuvą, bet buvo grąžintas atgal. 1958 m. paleistas į laisvę.

Pasakoja Manatas Šlapakauskas:

„Troškom laisvės Lietuvai ir sau. Todėl kabinomės į kiekvieną legalinę galimybę viešai veikti. Taip atsidūriau generolo Povilo Plechavičiaus Vietinėje rinktinėje. Buvome apvilkti vokiškais mundurais, apginkluoti prancūziškais šautuvais, o šovinių davė belgiškų. Užtat ant kairiojo peties prisiūtas Vytis.

Pasimokę rikiuotės Ukmergėje, pradėjome tarnybą Utenoje. Saugojome sandėlius. Vokiečiai mumis nepasitikėjo, gerų ginklų nedavė. Kentėjome dantis sukandę – artėjo karo pabaiga. Manėme, gal iš mūsų rinktinės išsirutulios organizuotos ginkluotosios pajėgos, galėsiančios artėjant frontui ginti Lietuvos valstybingumą. O mus išsiuntė į Ašmenos (pagal tų laikų administracinį suskirstymą ji priklausė Vilniaus apskričiai, taigi Lietuvai) apylinkes kovoti su raudonaisiais partizanais. Kokie ten raudonieji partizanai?! Jie buvo Kazėnų miškuose, o čia – Armijos Krajovos valdos. „Skaldyk ir valdyk!“ – tokį principą sėkmingai taiko galingieji. Nors raminomės, kad kovojame už Lietuvą, jautėmės netvirtai: vietos gyventojai mus laikė vokiečių pakalikais, o akovcai – priešais. Patys vokiečiai tik ir laukė, kad mes susikompromituotume, tada atvirai galėtų sunaikinti rinktinės savarankiškumą, įlieti ją į vermachtą ir versti kovoti už Vokietijos reikalus.

Taip ir atsitiko. Alšėnų bažnyčios šventoriuje mus apsupo, nuginklavo, paskelbė, kad esame internuoti, ir kokią dešimtį viešai sušaudė, kad kitus įbaugintų. Po kiek laiko įsodino į ešeloną ir, stiprios

sargybos lydimus, išvežė į Aukštutinę Sileziją. Čia buvome ruošiami aerodromų apsaugos ir priežiūros tarnyboms.

Įvykiai klostėsi sparčiai. Nespėjome nė „patarnauti“ vokiečiams, o frontas suiro. Ką daryti? Brolis, su kuriuo kartu buvome, kategoriškai atsisakė grįžti į Lietuvą, kol ten rusai. O aš be mielosios Lietuvėlės negaliu, ir tiek. Įsigijau žemėlapi, kompasą, civilinę aprangą ir vargais negalais pasiekiau gimtąsias Taujėnų apylinkes. Nespėjau giliau įkvėpti tėviškės oro ir atsidūriau Ukmergės saugume. Tardė kietai: pakabinę už plaukų, pusės delno dydžio odos gabalą išplėšė su visa „augalija“. Už Tėvynės meilę išgirdau karo tribunolo nuosprendį – dešimt metų lagerio – ir 1946 m. balandį jau dirbau statybose Pečioros lageryje, Komijos krašte.

Lietuvių sutikau kas žingsnis. Sunku buvo apsiprasti su mintimi, kad šitieki metų reikės kalėti. Iš nevilties krūtinėje oro trūkdavo. Sutarėme bėgti: aš, Juozas Mečinskas ir Petras Nauburis. Maniau sau: parbėgau į Lietuvą iš Vokietijos, parbėgsiu ir iš Pečioros. Nutaikėme progą – ir jau mes už zonos...

Neapsakomas džiaugsmas apima pajutus laisvę. Jį gali suprasti tik tas, kuris kalinio grandinėmis buvo surakintas. Tačiau truko jis neilgai – niekaip negalėjome perplaukti srauniosios Pečioros. Paupio pelkėse mus apsupo kareiviai su šunimis. Na, ir mušė! Į Mečinską šautuvo buožę sulaužė. Nauburiui iš gerklės pasipylė kraujas. Aš, bėglių vadas, puoliau ant kelių ir maldavau pasigailėti. Primušti turėjome patys nešti leisgyvį Naburį. Vėl teismas, vėl dešimt metų pradėdam iš naujo.

Lageryje atkutęs, vėl nutariau bėgti. Mano senieji bičiuliai antrą kartą bandyti laimę atsisakė. Prikalbinau ukrainietį Nikolajų Kravčenką. Ruošėmės ilgai ir kruopščiai. Iš namų man atsuntė moteriškus batelius ir kojines. Įsigijome beretes. Iš čiužinio pasisiuvome sijonus, apsivilkome, pasiraitojome kelnes ir su moterų kolona iš darbo zonos vėl išėjome į... laisvę!

Šį kartą taktiką pakeitėme. Nutykoję anglių ešeloną nuvažiavome juo apie 400 km iki Čibjaus. Persirengę vyrais, tris paras praleidome

miške. Niekas lyg ir nesivijo. Vėl važiovome iki Uchtos, vėl porą parų ištupėjome miškelyje. Deja, šokdamas į judantį sąstatą, Nikolajus paslydo, ir traukinys nupjovė jam kojos pėdą. Aš buvau jau išsiropšęs. Iššokau atgal ir ant pečių nunešiau draugą į ligoninę. Sutarėme, kad Nikolajus porą parų apsimes nusilpęs, o aš bėgsiu toliau. Vėliau paaiškėjo, kad jo moteriški drabužiai sukėlė įtarimą. Tuo prisistatė tardytojai. Bet aš jau sėkmingai riedėjau ešelonu ir pasiekiau Leningrado apylinkes. Suvargęs nelaiku užsnūdau ir atsidūriau milicijoje. Mane išdavė kareiviška lietuviška saga su Vyčiu. Ją kaip talismaną buvau prisisiuvęs vidinėje šimtasiulės pusėje: būdavo, kai pasidaro sunku, pasižiūriu į ją, ir ryžtas grįžti į Lietuvą sustiprėja.

Keturis mėnesius praleidau areštinėje. Atvažiavo Pečioros lagerio barako prižiūrėtojas. „Tas?“ – klausia jo tardytojas. „Tas pats, bėglys nepataisomas.“ Šį kartą nemušė, gražiai antrankiais surakintas parvažiavau atgal, prie Pečioros. Vėl teismas, vėl pradedu bausmę iš pradžių. Patekęs į kalėjimą 1946-aisiais, iš lagerio išėjau tik 1958 m.

Kadaise du kartus bėgau į Lietuvą, o paleistas iš lagerio „savo noru“ vykau į Igarką, kur buvo ištremti mano tėvai. 1961 m. parsigabenau juos į Lietuvą, nes ne jų jėgoms buvo grįžti ir tuščioje vietoje kurtis.

Mūsų sodybos ir ūkio nebuvo likę nė kvapo. Grįžęs dirbau statybose. Padoresnį butą gavau tik po trisdešimties metų. Sunkiai leidau šaknis mieloje Tėvynėje.“

Veržiausi į Lietuvą, atsidūriau vėl Komijoje

Henrikas Vilkas (g. 1928 m.) su motina Elena, seserimis Viktorija (g. 1924 m.) ir Elena (g. 1932 m.) 1941 m. ištremtas į Komiją. Tremtyje po metų mirė motina. Tėvas Antanas, 1941 m. išvežtas į lagerį, 1943 m. ten mirė. Henrikas 1947 m. pabėgo į Lietuvą. 1949 m. buvo suimtas, nuteistas 3 metams lagerio, etapais grąžintas į ankstesnę tremties vietą. 1958 m. paleistas, į Lietuvą grįžo 1970 m.

Pasakoja Henrikas Vilkas:

„Mūsų šeimą ištremė iš Telšių apskrities Virmėnų kaimo netoli Nerimdaičių. Tėvą suėmė Telšiuose dalyvaujant pačiam Dušanskiui. Net neatsisveikinome, daugiau jo nebematėme. Po daugelio metų sužinojome, kad žuvo Rešotų lageriuose 1943 m. pradžioje.

Atsidūrėme Komijos sostinės Syktyvkaro priemiestyje Dyrnose, plytų fabrike. Tremties nepriteklis ir vargus mama teištverė metus. Aš ir dvi sesutės likomės visiškai našlaičiai.

Išvargintas karo metų bado ir šalčio, nutariau bėgti į Lietuvą, nors nežinojau, kur ten prisiglausiu. Vaizduotė piešė šviesią Tėvynės padangę, tokią kaip prieškarui. Tikėjausi, kad ir dabar čia manęs lauks ramus gyvenimas. Taip manė daugelis 1941 m. tremtinių, todėl ir veržėsi į išsiilgtąją gimtinę.

Kelionę man turėjo palengvinti sulaukus šešiolikos gautas pasas. Iš pirmo žvilgsnio jis atrodė kaip ir kitų: žalias viršelis, nuotrauka, bet ypatingiems įrašams skirtame lape puikavosi didelis spaudas: „Leidžiama gyventi tik Syktyvkaro mieste.“

Bėgome trise – dvi vidutinio amžiaus ponios, Magdalena Kedienė ir Jadvyga Rekašienė, kadaise mokytojavusios Žemaitijoje, ir aš. Ponių mokytojų gyvenimo patirtis turėjo praversti užkalbant dantį visokio plauko dokumentų tikrintojams, kurių visur knibždė-

te knibždėjo, na, o aš su savo pasu turėjau būti tarsi perkūnsargis ir, svarbiausia, rodyti jį visose kasose perkant bilietus.

Pajudėjome 1947 m. vasarą. Ponios mokytojos, pasirinkdamos kelionės maršrutą, parodė daug sumanumo. Tuo metu išvykti iš Komijos buvo du pagrindiniai keliai: arba Pečioros geležinkelio link per Kniažpogostą ar Mikūnę (arčiau, patogiau), susiduriant su griežta dokumentų kontrole ir tikintis ją įveikti, arba garlaiviu iki Kotlaso – čia dokumentai būdavo tikrinami lipant į garlaivį.

Dar vienas kelias vedė į Komijos pietus Kirovo srities link. Jį įveikti buvo nelengva dėl ypač vasarą prastos būklės. Tačiau mūsų grupė pasirinko kaip tik šį maršrutą, nes čia buvo mažiau dokumentų tikrintojų. Apie 200 km iki Murašų stoties *polutorkos* kėbule keliavome parą, vis išlipdami pastumti mašinos, ką nors pakloję po jos ratais. Niekas mūsų nesulaikė, ir visa be galo varginga kelionė sekėsi iki pat Kauno.

Štai čia, išsvajotoje Tėvynėje, ir papūtė pirmas šalto oro gūsis. Vos išlipę iš vagono, perone visi trys buvome milicininkų sulaikyti ir pristatyti į jų būstinę. Kodėl pasirodėme įtartini, iki šiol neišku. Vilkėjau šimtasiulę, turėjau fanerinę dėžutę (liežuvis neapsiverčia vadinti jos lagaminu). Mane, pilką žvirblį, iškratę paleido, nes dėžėje teturėjau pusę kepalą duonos ir marškinius. Ponios mokytojos įstrigo. Ponia Kedienė slapčia įbruko man 300 rublių, kad perduočiau jos dukrai Laimutei, kuri iš Komijos parbėgo jau anksčiau ir glaudėsi Šiauliuose pas gimines.

Vykdamas į Telšius stabtelėjau Šiauliuose, kur susidūriau su Jo Didenybe Atsitiktinumu. Besidairydamas, regis, S. Daukanto gatvėje, Laimutės namo, aplenkiau dvi lėtai krypuojančias moteriškes. Ir stai-ga išgirstu vieną jų mane šaukiant – tai buvo teta, tėvo sesuo. Įvykis išskirtinis, bet nedosnus. Teta tik tiek tepagelbėjo, kad suteikė nakvynę ir pavaišino arbata, – pati buvo priversta trauktis iš gimtųjų vietų ir gyveno klajoklės gyvenimą.

Kitą dieną važiauvau į Telšius, o iš ten 18 km pėstute traukiau į Nerimdaičius. Čia, netoli mūsų buvusio ūkio Virmėnuose, ūkininka-

vo geras, sakyčiau, net labai geras tėvo draugas Leonas Prielgauskas, į kurį dėjau visas viltis įsitvirtinti Lietuvoje.

Buvau priglauostas, tuoj kibau į darbus, nes artėjo derliaus nuėmimas. Mano geradarys irgi jau buvo gavęs sovietinį krikštą – tuoj po karo pateko į filtracijos lagerį ir metus kasė Volgos–Dono kanalą, bet paskui laimingai grįžo namo.

Per pažintis, tepant lašiniais, pirmiausia buvo pasirūpinta mano priregistravimu. Nuėmus derlių, reikėjo apsispręsti, ką toliau darysiu. Sklandė gandai apie kolchozų steigimą, dėl ateities nebuvo tikras nei ūkio savininkas, nei juo labiau aš.

Nutarta, kad turiu mokytis. Mokslas truks porą trejetą metų, o per tą laiką manoji „pabėgėlio“ į gimtą kraštą padėtis, spėjau, stabilizuosis. Telšiuose tuo metu jau veikė Dailiųjų amatų mokykla, buvo pati mokslo metų pradžia. Prieš karą buvau baigęs šešias gimnazijos klases, bet neturėjau tai patvirtinančio dokumento. Įsprausti mane į mokyklą ėmėsi tas pats geradarys Prielgauskas. Per jo pažintis buvau priimtas mokytis metalo apdirbimo specialybės, bet bendrabutyje vietos nebuvo. Vėl tik Prielgausko pažintis su mokyklos ūkvedžiu padėjo, kad pagaliau buvau įtaisytas bendrabučio prieangyje – kaip tik lova tilpo. Kai durys į pagrindines patalpas būdavo atlapos, pasijusdavau gyvenęs atskirai, nes jos pusiau pridengdavo mano lovą.

Gyvenau iš stipendijos, kurią atiduodavau mokyklos valgyklai. Pietūs būdavo pakenčiami, o rytą ir vakare – tik arbata. Bet, prisiminęs karo metų badmetį Syktyvkare, maistu nesiskundžiau.

Kadangi iš Komijos parvažiavau su kaliošais, mano geradarys Telšių turguje nupirko apavą. Į Nerimdaičius ir atgal eidavau basas, persimetęs batus per petį – tokį turtą reikėjo tausoti. Bet netikėtai per neapsižiūrėjimą vieno bato netekau ir vėl turėjau šlepsėti kaliošais. Tai buvo labai nepatogu žengiant rikiuotėje. Mat visi moksleiviai nuolat buvome siunčiami dalyvauti stribų laidotuvėse. Lietuvoje vyko partizaninis karas, abi pusės turėjo aukų. Tačiau partizanų niekas iškilmingai nelaidojo.

Mokslo metus baigiau penketais. Vasarą visi dirbome durpyne, rudenio p nuolat buvome siunčiami derliaus nuimti. Sykį savaitgalį paplentėje rovėme burokus. Vakarop, matyt, po turgaus pro šalį ke-
liu dardėjo vežimas, prisėstas gerokai pasivaišinusių vyrų. Pamatę
mus triūsiančius dirvoje, jie užtraukė dainelę, kuri baigėsi priedainiu
„Kon tik nori, ton daryk, į kolkozą nevaryk.“ Mūsų prievaizdas pri-
šoko prie vežimo:

– Stok! Kas tokie? Ką čia dainuojate?

Vyrai suplakė arklius, o mūsų prievaizdas, valdžios funkcionie-
rius, matydamas tolstantį vežimą, išsitraukė pistoletą ir pradėjo šau-
dyti į orą. Suvokę, kur reikalai krypsta, dainininkai sustojo ir buvo
suregistruoti. Gal tie nekalti įkaušusių žmogelių juokai vėliau jiems
skaudžiai atsirūgo. Tokie buvo laikai.

Per vasaros atostogas bendrabutyje gyvenau vienas – nebuvo kur
dėtis. Geradarys Prielgauskas su šeima, nujausdamas artėjant naujus
trėmimus, kažkur dingo. Volgos–Dono lagerio patirtis nenuėjo vel-
tui. Taigi ir mano žygiai į Nerimdaičius baigėsi.

Naujųjų mokslo metų išvakarėse mūsų mokykla buvo pavadin-
ta Taikomosios dailės mokykla (vėliau ji tapo technikum). Ta pro-
ga įsteigta mandatinė komisija, kurioje buvo nemažai „iš aukščiau“
atsiųstų valdininkų, pradėjo perkratinėti moksleivius. Susipažinę su
mano byla, paskelbė nuosprendį: „Šalin iš mokyklos! Tokiems čia ne
vieta.“ Direktorius bandė mane užstoti: esu našlaitis, neturiu kur gy-
venti, o mokausi penketais... Tada komisija pareiškė paliekanti mane
mokykloje direktoriaus atsakomybei.

Audra lyg ir nuslinko. Sėkmingai mokiausi toliau. Gerai pame-
nu vėlų 1949 m. balandžio 9-osios vakarą. Tam skirtame kambaryje
ruošėme pamokas. Staiga į patalpas įėjo trys vyrai ir paskelbė: „Pasų
patikrinimas!“ Nieko jie netikrino, priėjo tiesiai prie manęs, ir atsidū-
riau Telšių milicijoje. Visą naktį prasėdėjau ant suolo priešais budintį
pareigūną. Niekas nieko neaiškino. Iš ryto nuvedė į KPZ, išankstinio
sulaikymo kamerą. Visa kalėjimo buitis, inventorių buvo vadinami
rusiškai, visur kalbėta rusiškai, visur atėjusių tvarka. Paskelbė, kad esu

sulaikomas remiantis 82-uoju straipsniu. Tą straipsnį sukūrė Maskvoje ir juo remdamiesi suimdavo bėglius iš tremties vietų. Matyt, tokie bėgimai buvo tapę masiniai.

Telšių KPZ išbuvau mėnesį. Visas mano „turtas“, telpantis faneriniame lagamine, liko bendrabutyje po lova. Tas lagaminas turbūt dar ilgai ten gulėjo. Niekas manęs nelankė, negavau nė mažiausio siuntinėlio. Jaučiausi niekam nereikalingas.

Vieną dieną nuvedė mane pas tardytoją ir gavau pasirašyti rusų kalba surašytą tardymo pabaigos protokolą. Byloje apie mane nebuvo nė žodžio, viskas apie tėvus, tiksliau, apie tėvą. Tasai, turėdamas 100 ha ūkį, buvo nedidelio Telšių banko valdybos narys, aktyviai reikėsi tautininkų veikloje, važinėdamas po apylinkes, skaitė Smetonos valdžiai palankias paskaitas. Tokią tėvo veiklą naujoji valdžia atitinkamai įvertino, jis tapo liaudies priešu, buvo suimtas ir įkalintas Kraslage, kur ir pražuvo. Beje, tėvas, stiprus, energingas vyras, Rešotų lageryno sąlygas teištverė pusantrų metų.

Baigus „tardymą“ Telšiuose, buvau perkeltas į Klaipėdos kalėjimą ir išlaikytas ten šešis mėnesius. Per tą laiką spėjau atsidurti karceryje, mat pasilypėjęs pro langą pažiūrėjau į vidinį kalėjimo kiemą. O tai juk režimo pažeidimas. Karceryje praleidau šešias paras gaudamas 300 g duonos, vandens ir miegodamas ant kieto gulto, kuris dieną būdavo prirakinamas prie sienos. Kadangi jokios paramos iš šalies nebuvo, karcerio „pyragai“ mane galutinai nualino.

Buvo imituotas ir teismas: iškviatė mane pas kalėjimo juristą, šis perskaitė popierių, kuriame rašoma, kad Ypatingojo pasitarimo nutarimu už pabėgimą iš spec. nutrėmimo vietos, remiantis Baudžiamojo kodekso 82-uoju straipsniu, esu trejiems metams įkalinamas pataisos darbų lageryje, o vėliau būsiu grąžintas į senąją tremties vietą.

Juristas abejingai atkišo popierių: „Pasirašyk, kad su nutartimi esi supažindintas. Ak, nenori, tai rašykis čia žemiau, kad su nutartimi nesutinki.“ Štai ir visas „teismas“. Po kelių dienų – etapas į Vilnių, į persiuntimo kalėjimą. Sudiev, Lietuvėle, sudiev, mielieji mokslo metų Telšiai, sudiev, Nerimdaičiai...

Persiuntimo kalėjimas – tai ne Klaipėdos ikiteisminio sulaikymo kamera. Ten per ilgesnį laiką spėji su visais susipažinti, gimsta savotiški solidarumo, savitarpio pagalbos ryšiai. Man, kaip visiškai bedaliui, nubyrėdavo vienas kitas trupinys maisto, kuriuo pasidalydavo gaunantieji siuntinėlių iš namų. O persiuntimo kameroje visi jau nuteisti ir svetimi vienas kitam. Vagys, įsitaisę geriausiose vietose, kiaurą dieną pliekia kortomis, nuolat pakratydami naujų atvykėlių bagažą. Manęs nelietė, nes visas mano turtas – padėvėta šimtasiūlė.

Suformavus etapą paaiškėjo, kad vyksime į šiaurę. Šiaurė – ne juokai. Vagys tai gerai suprato, tuoj pradėjo žalotis, pjaustyti. Juk jei pavyksta smarkiau susižeisti, patenki į kalėjimo ligoninę ir gali sulaukti palankesnio etapo.

Mėnesį pakeliavęs, atsidūriau jau pažįstamoje Komijoje, kiek šiauriau Kniažpogosto (šiandien šis miestas vadinasi Emva), Ropčos geležinkelio stotelės apylinkėse. Čia buvo 14-asis lageris, vadinamasis OLP'as (rus. *otdelnij lagernyj punkt*), prie jo – skirstomasis kalėjimas. Iš čia mane išsiuntė į 11-ąjį puslagerį taigos glūdumoje. Porą parų klampojome sunkiai išbrendamu keliu. Atėjome į laukymę, net tvora neaptvertą.

– Argi čia lageris? Kur gyvensime?

– Ana ten, matai, – žeminė.

Tai buvo nemaža duobė, uždengta šiokiu tokiu stogu. Stoge – skylė dūmams išeiti, viduje – statinė dūmams „gaminti“, pasieniais – gultai iš karčių.

– O kur valgykla? – vėl teiraujamės.

– Ogi ten, matai, po pušimi iš karčių sukaltą daiktą.

Ten pat – pašiūrė katilui, kuriame verdamas ėdalas, kitaip jo nepavadinsi. Šaukštų nėra („Ar nežinai, kad reikia savo turėti?“). Tiek gerai, kad nors dubenėlių buvo. Pareini iš darbo ir gauni kartą per parą tokios pliurzės, užsiverti ir geri – skanu!

Kepyklos, žinoma, nebuvo. Duoną gabendavo arkliu iš artimiausio 7-ojo OLP'o maišuose. Sukiša kepalus į porą maišų, juos suriša, permeta arkliukui per nugarą ir – pirmyn per balas. Rudenį, kai nesi-

baigiantys lietūs, toks kroviny's peršlapdavo. Būdavo, duonos išdavėjas iš šlapios masės suformuoja tokias kupetėles, išrikiuoja ant vadinamojo stalo – prašom savo davinį.

Iki užeinant šalčiams tvarkėmės viduje: tvėrėme tvorą, statėme baraką. Pašalus ėjome kirsti medžių. Temperatūrai nukritus žemiau -42 laipsnių tvarkydavomės lagerio viduje. Sykį nugriuvau nuo statomo barako pastolių, peršalau ir susirgau plaučių uždegimu. Atsidūriau 14-ojo lagerio ligoninėje. Iš ligoninės – vėl į mišką. Liga manęs nepaleido, tad 1950 m. rudenį buvau paguldytas į centrinę Ustvymlago ligoninę Veslianoje. Čia buvo geri gydytojai, sėdėję lageryje dar prieskario represijų laikais. Po dviejų savaičių kaip ir pasveikau ir, savo laimei, patekau į ligoninę aptarnaujančią darbininkų brigadą, kurioje išdirbau metus. Maitinomės tuo, kas likdavo nuo ligonių. Gavau antrąją invalidumo grupę ir vėl buvau išsiųstas į Ropčą. Čia dirbdamas įvairius darbus sulaukiau 1952 m. balandžio 9-osios – suėję treji metai nuo suėmimo Telšiuose dienos.

Vėl į etapą ir per Kniažpogostą buvau nuvežtas į Syktyvkaro kalėjimą. Iš čia paleistas prisistačiau į miesto komendantūrą, kur tebekaraliavo tas pats komendantas Bazarovas. Ten ėjau registruotis iš pradžių kas dvi savaites, vėliau – kas mėnesį. Prisiglaudžiau pas vieną seserį, kuri, laimei, nebuvo „pabėgusi“ į Lietuvą. Prasidėjo naujas gyvenimo etapas.

1958 m. tremtis buvo panaikinta, bet į Lietuvą, vis prisimindamas skaudų savo bėgimą, grįžau tik 1970 m.“

Negreit sugrįžau į Perloją

Antanina Iksalaitė (g. 1928 m.) su motina, seserimi Marija (g. 1936 m.), broliais Zigmū (g. 1933 m.) ir Juozu (g. 1944 m.) 1945 m. ištremta į Permės Komijų nacionalinę apygardą. 1946 m. pabėgo į Lietuvą, bet 1947 m. buvo suimta ir per kelerius grąžinta į ankstesnę tremties vietą. Paleista iš tremties 1957 m., į Lietuvą grįžo 1964 m.

Apie Antaninos Iksalaitės-Zamarienės tremtį pasakoja sūnus Vincas Zamarys:

„Perloja nuo seno žinoma kaip ambicingos savivaldos, dzūkišką savi-monę tvirtai puoselėjantis kraštas. Tad atrodo savaime suprantama, kad atėjęs antrajai sovietinei okupacijai Iksalų šeimos galva Rokas, palikęs žmoną Oną su keturiais vaikais (jauniausiajam Juozukui buvo tik metukai) tvarkytis namie, su vyriausioju sūnumi Jonu išėjo partizanauti. Dukra Antanina arba, kaip ją namie vadino, Antosė, tapo partizanų ryšininke – teikė tėvui ir vyriausiajam broliui ne tik informaciją, bet ir maistą.

1945 m. rugpjūtį buvo tremiami partizanų, tada vadintų miškiniais, šeimų nariai. Iksalos puikiai atitiko tremtinių asmenų požymius, juolab kad R. Iksala buvo 1918 m. Lietuvos kariuomenės savanoris, dalyvavo žygyje prijungiant prie Lietuvos Klaipėdos kraštą, buvo vietinio šaulių būrio vadas. Kaip tokią šeimą paliksi ramiai gyventi? Jai ne tik Perlojoje, bet ir Lietuvoje ne vieta. Ir nepaliko!

Ankstų 1945 m. rugpjūčio 19-osios rytą įsiveržę kareiviai, talkinami vietinių strībų, ištrėmė visą šeimą. Stribas Andrius Bernička, suprasdamas, ką daro, pranešė, kad teks vykti pas baltąsias meškas. Sutrikę žmonės kaip stovi buvo susodinti į vežimą, o toliau jų laukė daugeliui pažįstamas tremties kelias: Senoji Varėna, Kaišiadorys, Vilnius ir po poros savaičių – Priuralės taiga. O čia, kaip rusai sako, teisingumą vykdo meškos.

Ešeloną išlaipino stotyje, turinčioje žymaus rusų mokslininko Mendelejevo, sudariusio periodinę cheminių elementų lentelę, vardą. Į šiaurę nuo čia driekėsi Permės Komijų nacionalinė apygarda, dydžiu prilygstanti Lietuvai. Plotai retai apgyvendinti vietos komijų (jų nereikia maišyti su komiais zyriais, gyvenančiais kiek šiauriau, Vyčegdos upės baseine), apaugę miškais su išsimėčiusiomis neišbrendamomis pelkėmis. Visur begalės uodų, dieną naktį įkyriai lendančių į menkiausią plyšėlį, net burnos negali praverti.

Retose šių plotų gyvenvietėse ir apsistojo tremtiniai. Keliuose Galiašoro gyvenvietės barakuose, neseniai pastatytuose internuatų (gal suimtų?) Armijos Krajovos kareivių, buvo apgyvendintos 63 tremtinių šeimos – 240 žmonių. Tarp jų – ir penkių asmenų Ikasalų šeima: mama Ona (45 m.), dukterys Antanina (17 m.) ir Marytė (13 m.), sūnūs Zigmas (15 m.) ir Juozas (1 m.).

Aplinkui plytėjo beribiai miškai. Juos kirsti teko vieninteliam darbingam šeimos žmogui – Antosei. Jaunai mergaičiukei, apsirengusiai kaip vasarą Perlojoje, be jokio apavo, be jokių miško kirtimo įgūdžių, tai buvo nepakeliamai sunku. Maisto davynys – 600 g duonos pagal kortelę, o šeimoje – dar keturios burnos, tegaunančios po 300 g. Pagalvė visiems viena – tik tiek trėmimo sumaištyje pavyko pasiimti. Vargas ir alkis baisiausi. Gelbėjo legalizavęsis vyriausias brolis Jonas, kuris atsiųsdavo šiek tiek pinigų. Už 50 km esančiame Kudymkare atidarė parduotuvę, kur pardavinėjo vadinamąją komercinę duoną – po kilogramą žmogui. Jos nusipirkti žmonės eilėse paromis stovėdavo. Gelbėdama šeimą nuo bado, Antosė eidavo 50 km pėsčia, kad nupirktų tą kilogramą duonos.

Gyvenimas Galiašore šviesesnių vilčių neteikė, nors atrodė, kad, karui baigusis pergale, galiausiai turėtų nušvisti geresnio gyvenimo saulė. Vėlų 1946 m. rudenį susidarė grupė tremtinių, nutarusių bėgti į Lietuvą. Tarp jų buvo ir Antosė. Geroji kaimynė Miškinienė padovanavo jai puspaltį ir iš pagalvės impilo pasiūtą raudoną skarelę. Štai ši skarelės spalva ir išgelbėjo Antosę nuo arešto Mendelejevo stotyje, kur visi kiti bėgliai buvo suimti. Mat komiai labai mėgsta raudoną spalvą, kur

reikia ir nereikia puošia ja drabužius ir net naginių (jas moka dailiai pinti ir avi žiemą vasarą) autų apyvarus. Raudona skarele apsigaubusią suvargusią mergaičiukę milicininkai palaikė vietine ir praėjo pro šalį.

Antosė nusipirko bilietą ne Maskvos, t. y. Lietuvos, kryptimi, bet į priešingą pusę, mat buvo girdėjusi, kad Permėje perkant bilietą dokumentų netikrina – gal keleiviai mažiau įtartini. Ten, atstovėjusi ilgą eilę, Antosė galų gale priėjo prie kasos ir sykiu nupirko bilietą ir moteriai, važiavusiai pas kariškį vyrą į Gardiną. Taigi atsirado bendrakeleivė, kuri už paslaugą šelpė Antosę maistu, nes vien karštu vandeniu, kurio tais laikais iš čiaupo galėjai nemokamai prisileisti kiekvienoje stotyje, sotus nebūsi.

Visos varganos kelionės atkarpos per savaitę buvo laimingai įveiktos. Dar liko pėstute nueiti paskutinius 15 km iš Varėnos – ir štai gimtoji Perloja, kur ir Vytauto Didžiojo paminklas tebestovi!

Laimingai peržiemojusi brolio Jono šeimoje, pavasariop Antosė sulaukė „svečių“ – į trobą įgriuvo būrys stribų. Buvęs klasiokas Motiejus Savickas įrėmė į Antosę šautuvą ir pagrasino, kad jei bandys bėgti, nušausiąs. Nepadėjo jokie prašymai. Su ginkluota sargyba ji nužingsniavo tuos pačius 15 km atgal į Senąją Varėną. Ten kelias paras buvo laikoma rūsyje. Brolis, atnešęs maisto ir užėjęs pas stribų vadą Zaraiską, sužinojo, kad jei Antosė pasisakys tikrus savo gimimo metus, už pabėgimą iš tremties bus nuteista trejiems metams lagerio. Tad vargšė kalinė Senosios Varėnos rūsyje „pajaunėjo“ ir tardoma sakėsi tesanti penkiolikos metų. Tai ją išgelbėjo nuo lagerio, bet ne nuo keliavimo etapais pas mamą. Iš Senosios Varėnos Antosė buvo nuvežta į Varėną ir į Vilniaus Lukiškes, kur iškalėjo visą mėnesį. Paskui po kelionės per įvairius kalėjimus rugsėjo mėnesį ji pagaliau vėl atsidūrė Galiašore. Taigi visa kelionė atgal truko šešis mėnesius!

Per tą laiką, kol Antosė keliavo pirmyn atgal, Galiašore niekas nepasikeitė. Miškų iškirsti nespėta, tad ji vėl stojo dirbti pažįstamo darbo – pjovė ir genėjo medžius. Kapodama šakas, neatsargi porininė stipriai perkirto Antosei plaštaką. Gili žaizda prastai gijo, ranka liko nesveika visam gyvenimui.

Išgyvenusi Dievo užmirštame Galiašore dešimtį metų, 1956 m. Antosė išteikėjo už buvusio partizano Jono Zamario. 1958 m. jaunoji šeima nutarė grįžti į Lietuvą, į vyro gimtąjį Zarasų kraštą. Bet tąsyk ten pritapti nepavyko. Dar po poros metų, 1960-aisiais, bandyta grįžti į Antosės gimtinę Perloją. Ir vėl nesėkmingai. Besigalynėjant su likimu, paaugo sūnelis Vincas – atėjo laikas į mokyklą. Nenorėdami, kad vaikas mokytųsi rusiškai, 1964 m. tėvai vėl pabandė įsikurti Perlojoje. Šįkart sėkmingai. Ak, ilgas ir sunkus buvo kelias į gimtąją žemę!“

Viltys dužo Lietuvoje

Nijolė Bikmanaitė (g. 1930 m.) su motina ir seserimi Jūrate (g. 1928 m.) 1941 m. ištremta į Komiją. Sesuo mirė tremtyje 1944 m. Tėvas, atskirtas nuo šeimos ir išvežtas į Rešotų lagerius, mirė tremtyje 1950 m. Nijolė su motina 1946 m. pabėgo į Lietuvą. Čia 1949 m. abi buvo suimtos ir kalinamos Šilutėje, po metų ištremtos į Komiją. 1960 m. grįžo į Lietuvą, bet, negalėdamos čia prisiregistruoti, išvyko į Kareliją. 1966 m. Karelijoje mirusią motiną Nijolė parvežė į Lietuvą ir palaidojo Panevėžyje (tais laikais retas tarp tremtinių atvejis). Pati į Lietuvą grįžo 1968 m.

Pasakoja Nijolė Bikmanaitė-Remeikienė:

„Mama, ligota, širdininkė, miške dirbti negalėjo, duonos kortelė – 600 g. Sesutė Jūratė, sulaukusi šešiolikos metų, staiga mirė. Menki daiktų likučiai seniai išparduoti. Vargams galo nematyti. Laimei, Panevėžyje gyveno mamos sesuo Veronika Bačelienė, siuvėja. Sunkmečiu tai geras amatas, tad iš jos, ilgametės mūsų geradarės, kartkartėmis sulaukdavome piniginės paramos. Sutaupiusios šiek tiek

červoncu, nutarėme bėgti į Lietuvą, vildamosi prisiglausti pas tetą. O kurgi kitur? Tėtė Rešotuose, Jūratės nebėr, aplinkui šaltis ir badas. Kas mus čia laiko? Daug kas bėga, bėgsime ir mes.

Nutaikėme sekmadienį, nedarbo dieną (visą parą mamos nepasiges...), ir – į kojas. Menka manta sukrauta ant rogučių – karo ir pokario laikais visi rimtesni keliauninkai traukdavo rogutes. 1946 m. lapkritis, žiemos, šalčių pradžia, – ne pats tinkamiausias kelionei metas. Bet perspektyva kentėti dar vieną šaltą, alkaną žiemą varė mus pirmyn į tą mielą, šiltą, sočią, kaip mums atrodė, gimtąją Lietuvėlę. Nusigausime iki jos, keliais pareisime, visas kliūtis nugalėsime, kad tik į gimtą šalį.

Kelionė į Lietuvą buvo ilga ir sunki. Labai šalome, nes vagonų ir geležinkelio stočių tada nešildė. Kiekvienoje persėdimo stotyje reikėdavo pasižymėti bilietus (Aikine saugumo sumetimais bilietus pirkome tik iki Maskvos). Žmonių minios, vietų į traukinius trūksta, tad gauti bilietą užtrukdavo kelias paras. Nakvodavome šaltose stotyse ant cementinių grindų. Bet mus, matyt, saugojo Angelas sargas. Po truputį yrėmės į priekį, kaskart vis arčiau Lietuvos.

Toje vargo jūroje greta valdiško abejingumo, vagių, valkatų ir sukčių pasitaikydavo ir gerų žmonių. Štai Aikine, jau įlipus į vagoną, mama sumanė atsinešti karšto vandens – kad jo išgėrusios apšiltume. Ir staiga – kontrolė. Mane bendrakeleivė moteris paslėpė po ryšuliais, ir kontrolieriai nepastebėję praėjo pro šalį. O štai mama su vandeniu perone įkliuvo.

– Jūsų dokumentai?

O dokumentas tebuvo antrosios grupės invalido pažymėjimas. Mama padeda ant delno tą pažymėjimą, o greta – krūvelę červoncu (panevėžietės sesers šalpą). Červoncai padarė savo ir nukeliavo į tikrintojų kišenę, o mama – į traukinį. Negana to, buvome perkeltos į kitą vagoną, kuriame važiavo kareiviai, kūrenantys buržuiką. Šilta! Taip patogiai pasiekėme Kirovą. Čia kelias paras vėl vargome žmonių perpildytoje stotyje. Vėl pečius ir sielą slegiantis šaltis ir nuolatinė baimė, nes kiekvieną akimirką galėjai išgirsti: „Jūsų dokumentai?“

Pavargę čia ir vėliau Vologdoje, pagaliau atsiyrėme iki Maskvos, į lietuviams gerai žinomą garsiąją Baltarusijos stotį.

O čia tai įkliuvome visą savaitę! Reikėjo pirkti bilietus, o jų nėra. Stotyje minių minios, spūstis, begalinės eilės, kilometriniai sąrašai prie kasų langelių, gulėjimas ant grindų, šaltis. Ir staiga praneša, kad kažkur stovi sąstatas „*na Pribaltiku*“. O kur bilietai? Parduos vagonuose. Minia plūsteli sąstato link, prie vagonų grumtynės, stotis trumpam ištuštėjo. Matyt, stoties administracija šitaip išsprendė perpildytų patalpų klausimą.

Ir štai mes Vilniuje. Dar pakeliui patyrėme maloningą Angelo sargo globą. Vagone susipažinome su trimis vyrais lietuviais. Du iš jų lydėjo trečią aklą, kuriam Vorkutos šachtose sprogdamas detonatorius išmušė abi akis. Pamenu, jie važiavo į Subačių. Mums baigėsi pinigai, ir tie vyrai davė savo pažįstamų (rodos, Juškų) adresą Vilniuje. Ten mus sušelpė pinigais, kad galėtume keliauti toliau! Šiandieną sunku tuo patikėti, bet taip buvo!

Nakvojome kažkokiam Vilniaus stoties rūsyje. Buvo labai šalta. Milicininkai nuolat žadino gulinčius ant cementinių grindų žmones, kad nesušaltų.

Patikimiausia susisiektimo priemonė tais laikais buvo geležinkelis, tad ir į Panevėžį važiavome per Radviliškį. Čia šaltoje stotyje visą parą tūnojome laukdamos traukinio. Kompaniją mums palaikė naujas nematytas keleivių kontingentas, kurio neteko regėti Rusijos stotyse, – nelaimingi išbadėję vaikai, minios duoneliautojų iš Rusijos ir Rytprūsių.

Po kone mėnesį trukusios vargingos kelionės sušalusios, paišinos, utėlėtos pasibeldėme į geradarės tetos būsto Panevėžyje, Radijo gatvėje, langą. Buvo Kūčių išvakarės. Kokios pasijutome laimingos – vėl Tėvynėje! Gyvenimas Komijoje priminė slogų sapną. Džiaugsmą temdė tik mintis, kad mūsų kadaise laiminga šeima perpus sumažėjusi.

Pavasariop mums surado kambarėlį Naujasodyje, prie Panevėžio. Gavau darbo durpyne, vėliau Cukraus fabrike. Kadangi buvau nepilnametė, dokumentų darbdaviai neprašė. Bet kaipgi tu, žmogau,

apsieisi be dokumentų? Juk be paso esi niekas. O man kaip tik suėjo šešiolika metų, tad įgijau teisę ir pareigą tą pasą gauti. Ir gavau. Lietuviškus metrikus turėjau, pažymą iš darbovietės atnešiau, geri žmonės paliudijo, kad visą karo metą pas juos gyvenau, tai ir pasą gavau švarut švarutėlį. Pasijutau visateisiu žmogumi, vaikščiojau iškelta galva.

Galop geroji teta ir mamai nupirko padirbtą pasą. Viskas tarsi stojo į vėžes. Bet tai tebuvo iliuzija. Kasmet trėmė žmonės – kuo toliau, tuo daugiau. Dar gyvendamos pas tetą, vykstant trėmimams slapstydavomės. Teko net Molainių kaimo ūkininkų gubose nakvoti. Dabar čia plyti Panevėžio miesto miegamasis mikrorajonas.

Ėjo treči neramaus mūsų gyvenimo gimtinėje metai. Ne tik trėmimo mastas didėjo, bet ir intensyviai pradėta gaudyti bėglius iš tremties vietų. Aš per daug nesijaudinau, nes dokumentai buvo tvarkingi. Mama, kuri, kaip sakiau, turėjo pirktą pasą svetima pavarde, nutarė keltis gyventi pas kitą seserį į Džiuginėnus Telšių apylinkėse. Manė, kad ten, tarp miškų, bus saugiau. O aš liksiu Panevėžyje.

Prieš išvykstant į Džiuginėnus mamai prireikė išregistruoti pasą. Mat buvome tvarkingos ir klusnios įstatymų vykdytojos. Į pasų poskyrį (kaip tada sakydavo, „pasų stalą“) mama pati eiti nedrįso, nusiuntė mane. Taip mudvi ir įlindome į kilpą. Mamos, kaip neva mano giminaitės (mat, kita pavarde), pasas darbuotojams pasirodė įtartinas (buvo kiek paskustas). Galų gale pareikalavo ir mano paso. Jį turėjau kartu su kitais dokumentais, taip ir padaviau. Blogiausia, kad čia buvo ir mano laiškas tėvui į lagerį, kurį rengiausi išsiųsti. Iš jo paaiškėjo, kas mes tokios. Tas neišsiųstas laiškas ir suvaidino lemtingą vaidmenį. Buvau sulaikyta, ištardyta, demaskuota ir t. t. Vienu žodžiu, apsižioplinau. Vakarop, prigrasinę per tris paras prisistatyti į miliciją, mane paleido. Buvau prigašdinta, kad jei bandysim slėptis, vis tiek būsim surastos, o tada bus blogiau.

Ir štai mes kaip tos avys prisistatėme į Panevėžio miliciją (o kur dėsies?). Čia buvome uždarytos į KPZ (rusiška santrumpa, reiškianti „išankstinio sulaikymo kamerą“, – kitaip tada niekas ir nekalbėjo).

Po trijų dienų atvyko du Tauragės milicininkai, mat iš šio miesto buvome ištremti 1941 m. Ir vėl, visą naktį saugomos milicininkų išsėdėjusios ant suolo, per pažįstamą Radviliškio stotį patekome į Tauragės KPZ. Čia praleidusios kelias paras buvome etapu išsiųstos į Šilutės kalėjimą, kur išsėdėjome visus metus!

Susirašinėjimas su tėvu nutrūko. Per tą laiką baigėsi jo kalinimo laikas ir jis pasiligojęs buvo išsiųstas į Kazachstaną tremtin, kur netrukus mirė. Tai sužinojome tik vėl atsidūrusios Komijoje. Tad neišku net kur tėvo kapas.

Taip baigėsi mūsų kelionė į mieląją Lietuvą, bet nesibaigė vargai. Visų metų prirėkė, kad mūsų bylą Maskvoje „nagrinėtu“ Ypatingojo pasitarimo kolegija ir suteiktą „malonę“: už tai, kad prisistatėme į miliciją pačios, neskyrė mums trejų metų bausmės įkalinant lageryje, kas šiaip jau buvo privaloma ir kitiems plačiai taikoma. Ir štai per Vilniaus, Leningrado, Vologdos, Kniažpogosto, Syktyvkaro kalėjimų etapus po ketverių slapstymosi „laisvoje“ Lietuvoje metų vėl atsidūrėme pažįstamo Kortkeroso KPZ.

Buvo savaitgalis, milicijos viršininkas kažkur išvykęs, tad sėdėjome ant narų ir laukėme likimo nuosprendžio. Ateitis buvo miglota: mantos jokios, pinigų nė kapeikos, gyvenamoji vieta neaiški, kalėjimo ir kelionės etapais abi labai išvargintos. Mūsų didžiausias viršininkas kol kas buvo budintis milicininkas. Jo paprašyta, išploviau milicijos būstinės grindis. Matyt, gerai išploviau, nes buvau pagirta grįžusiam viršininkui. Tas nužiūrėjo mane, gerokai nupiepusią, ir sako: „Miško kirsti netinki.“ Sužinojęs, kad moku siūti (pamokė panevėžietė teta), paliko mus gyventi pačiame rajono centre ir nusiuntė dirbti į pramonės kombinato siuvelyklą. Štai ką reiškia gerai išplauti grindis! Taip prasidėjo antras tremties laikotarpis, trukęs visą dešimtmetį.

Dar Šilutės kalėjime susipažinau su kameros kaimyne iš Skaudvilės Gene Remeikyte. Pažintis buvo lemtinga. Vėliau mudvi susirašinėjome jai būnant lageryje, o po daugelio metų susitikome Skaudvilėje. Vorkutos lageriuose kalėjo ir Genutės brolis Aleksandras, su grupe Skaudvilės jaunuolių nuteistas dvidešimt penkeriems metams už an-

tisovietinę pasipriešinimo veiklą. Tarpininkaujama Genutės, pradėjau su juo susirašinėti. Užsimezgė mūsų neakivaizdinė pažintis.

Praėjo šešeri metai, kai antrą kartą buvome ištremtos į Komiją. Režimo gniaužtai kiek atlėgo. Parašius atitinkamą prašymą buvo leidžiama išvykti atostogų už Komijos ribų. Gaudavai laikinąjį leidimą, kurį turėdavai pasižymėti vietovės, į kurią atvykai, milicijoje. 1956 m. vasarą nutariau pasinaudoti šia galimybe ir aplankyti Panevėžyje gerąją tetą. Pas ją besisvečiuojant kartą kažkas pabeldė į duris. Tarpdury išvydau nepažįstamą vyrą, kuris pasisakė esąs Aleksandras Remeikis. Daug metų iškalbėjęs, amnestuotas ir paleistas iš lagerio, grįžo į Skaudvilę. Turbūt tai buvo likimo pirštas, kad taip netikėtai susitikome.

Nuvažiavau į Skaudvilę. Knietėjo susitikti su Gene, su kuria buvome nesimačiusios nuo Šilutės kalėjimo laikų. Ši puolė piršliauti, įkalbinėjo tekėti už brolio. Sakė: „Nesugyvensite, galėsite išsiskirti. Be to, naudos turėsi: ištekęs už laisvo žmogaus, tau panaikins tremtį.“ Ir įkalbėjo. Nuvykome į civilinės metrikacijos biurą. Per santuokos ceremoniją jautėsi netikrumo prieskonis, bet vėliau susigyvenome.

Netrukus gavau telegramą, kad sunkiai susirgo mama. Strimgalviais išlėkiau į Komiją. Medaus mėnuo tetruko tris paras. Važiavau pas mamą be aiškesnės ateities perspektyvos: turėdama santuokos su laisvu žmogumi liudijimą, gausiu švarų pasą ir galėsiu grįžti į Lietuvą, o kaip mama?

Aplinkybės likimą pakreipė savaip. Netrukus pats Aleksandras atvažiavo pas mus į Kortkerosą. Lietuvoje jis, kaip buvęs politinis kalinys, teistas pagal garsųjį 58-ąjį straipsnį, negalėjo gauti darbo, nebuvo registruojamas. Kortkerose jį priėmė išskėtom rankom, išsiuntė į vairuotojų kursų. Iš rajono centro persikėlėme į Sobino miško kirtimo punktą. Ten radome nemažai lietuvių, su kuriais 1941 m. atvykome į tremtį.

Šiaip taip įsikūrėme, įsidarbinome. Gimė sūnelis. Bet ramybės nedavė Tėvynės ilgesys, tad 1960 m. vėl atvykome į Panevėžį. Bet čia ne Komija, niekas mūsų išskėtom rankom nelaukė. Manęs su mama

neregistravo: važiuokite į Latviją, Baltarusiją, Kaliningrado sritį – kur norite.

Vyras išvažiavo į Kareliją. Ten palei Suomijos sieną, pasienio ruože, buvo įsteigta lietuviška miško kirtimo įmonė. Su vyru vykti negalėjau, nes buvau Lietuvoje neregistruota, o tokie į pasienio ruožą neįleidžiami. Galiausiai po ilgų vaikščiojimų per institucijas gavau registracijos spaudą pase. Vėl palikome Lietuvą. Keliavome trise: aš, sūnelis ir mama. Karelijoje gavau darbą parduotuvėje.

1965 m. mirė mama. Paskutinę ilgą kelionę ji įveikė sunkvežimiu lentomis apdėtame karste. Palaidojau ją, amžiną tremtinę, Panevėžyje.

Karelijoje, Kliušino kaime, išgyvenome aštuonerius metus. Vyresnysis sūnus baigė pradžios mokyklą. Vidurinė buvo už 40 km. Vaikui grėse gyvenimas toli nuo šeimos internate, taigi susvetimėjimas ir surusėjimas. Be to, susilaukiau antro sūnaus.

Nutarėme vėl važiuoti į Panevėžį, dabar jau keturiese. Mieste įsikurti niekaip nesisekė. Tinkamo darbo neradome, pas tetą buvo ankšta, trūko gyvenamojo ploto, mūsų neregistravo. Sūneliai augo, teta sena.

Išeitį radome persikeldami gyventi į kaimą prie Upytės. Vyras vairavo pienovėžį, aš dirbau paštininke, pragyvenimui prisidurdavome laikydami gyvulių.

Bet nelauktai užgriuvo bėda – vyras Aleksandras žuvo avarijoje. Likau našlė su dviem mažamečiais vaikais. Dirbti, gyventi ūkiškai, auginti vaikus neturėjau sveikatos. Vėl grįžau pas tetą į Panevėžį. Pradėjau ieškoti darbo. Reikėjo pasirūpinti ne tik vaikais, bet ir teta, kuri, visą gyvenimą siūdama privačiai, neužsitarnavo pensijos. Neturėdama specialybės, įsidarinau „Ekrane“ prie lydymo krosnių: šalinau stiklo duženas ir grąžindavau jas atgal į krosnį. Darbas katorgiškas, niekas jo nenorėjo dirbti, nors uždarbis pakenčiamas. Išdirbau „Ekrane“ penkiolika metų ir iš čia išėjau į pensiją.

Atėjo mano gyvenimo saulėlydis. Tiek vargta, tiek patirta skriaudų, pažeminimo ir nelaimių. Tačiau šiandien ramiai gyvenu Panevėžyje – mieste, į kurį ne kartą grįžau ir kurį vėl būdavau priversta palikti.“

Ilgas kelias į Tėvynę

Aldona Nanartonytė (g. 1933 m.) 1945 m. kartu su mama, seneliu (iš tėvo pusės) ir teta su mažamečiu vaiku buvo ištremti į Permės Komijų nacionalinės apygardos Kudymkaro rajoną. 1947 m. Aldona su mama pabėgo iš tremties į Lietuvą, slapstėsi. 1949 m. abi suimtos. Mama nuteista 3 metams lagerio, Aldona, kaip nepilnametė, per kalėjimus etapais grąžinta į ankstesnę tremties vietą. 1958 m. paleista, į Lietuvą grįžo 1964 m.

Pasakoja Aldona Nanartonytė:

„1940 m. ir į Liškiavą atėjo rusai. O kad jau jų visur pilna, vadinasi, visa Lietuva okupuota. Mūsų bažnytkaimis iki tol dar tvarkėsi žemes archajiškai. Senelis, pas kurį gyvenome, nespėjo išsikelti į vienkiemį. Namas Liškiavoje, o 12 ha žemės – už keturių kilometrų. Su seneliu gyveno du sūnūs ir duktė. Visi draugiškai tilpome viename name. Mano tėvas, kai reikia, padėdamas seneliui ūkyje, tai savivaldybėje dirbo, tai kelius tiesė, na, o aš vaiko akimis dairiausi į pasaulį ir vis vyresniųjų kalbų klausiausi – rusai atėjo. Na ir kas?

Mano tėvas buvo ne iš tų, kurie romiai stebi gyvenimo tėkmę iš šalies. Vis sukosi įvykių verpete. Matyt, buvo, kaip kad sakydavo, tautiškai susipratęs. Visa apylinkė jį pažinojo ir gerbė. O jeigu jau tautiškai susipratęs, tai naujajai valdžiai negalėjo įtikti.

Taigi sakiau tada sau: na ir kas, kad rusai atėjo? Ogi tas, kad 1941 m. birželio viduryje mūsų šeimą nebūti dalykai užklupo – slėptis turėjome. Dzūkai – žmonės atviri, draugiški, tai ne paslaptieji žemaičiai. Perspėjo mus, kad žmones veža ir pavojus gresia. Kadan gi pasislėpėme, tada mūsų ir neišvežė. Betgi visi nepasislėps. Štai iš bažnytkaimio išvežė Jasnelevičius – motiną su trimis vaikais. Šeimos galvą, iššokusį pro langą, paslėpė Nemuno karklynai.

Netrukus kilo karas. Tai baisi nelaimė, bet mes lengviau atsidusome – nebeišveš. Štai kaip gyvenime būna. Pamenu besiblaškantį prie Nemuno didžiulį raudonarmiečių būrį.

– Kur čia brasta patogesnė? – klausė.

– Ogi ten, – rodėme. Reikia juk žmonėms padėti.

Mūsų tyliame užkampyje kelias dienas buvo tarpuvaldis. Tėvas liko ištikimas sau – pakeitė virš valsčiaus vėliavą. Trispalve, trispalve, ne veltui viena tavo juosta raudona. Teko vėliau už tą žygį brangiai užmokėti.

1942–1943 m. Liškiavoje nieko ypatingo neįvyko. Atrodė, baisumai jau praeity: prisimiršo lietuvių trėmimai, nurimo kalbos ir šiurpas, kai žydus šaudė. Mačiau vieną gyvą vokiečių – dviračiu buvo atvažiuavęs. Ūkininkai per daug nevargo, mat pyliavos buvo nedidelės.

Bet tai buvo tylą prieš audrą, mat 1944 m. vasarą vėl grįžo rusai. Nuo amžių Lietuva daugiau reikalų turėjo su rusais nei su vokiečiais. Rodos, lengviau atsidusome, kai nuožmūs vokiečiai, nacizmo nuodais apgirdyti, buvo išstumti. Galų gale ir karas aiškiai į pabaigą kryo. Taigi džiaukis ir tiesk kiek palinkusią nugarą. Kur tau! Suėmė tėvą, išvežė į Vilnių. Po dviejų mėnesių grįžo kalėjimo kvapo persismelkęs.

1945 m. pavasarį dėdė Vytautas paliko kluoną ir išėjo pas partizanus. Balandžio mėnesį Žaliamiškyje įvyko mūšis. Devynis partizanus nukovė, dėdė Vytautą lengvai sužeidė. Tame mūšyje žuvo ir mamos brolis. Žuvusiųosius užkasė miške, bet po savaitės perlaidojo Liškiavos kapinėse. Dėdė Vytautas vėl slapstėsi kluone, į mišką daugiau nebėjo.

Rugpjūčio 15-ąją Liškiavoje – Žolinės atlaidai. Tėvas su broliu likosi kluone. Tėvas išvis retai eidavo į Liškiavą – prieš tai apsiklausinėdavo, ar nėra stribų. Tų laikų dzūkai kaimynų lengvai neišduodavo.

Ketvirtą valandą ryto senelio namą apsupo stribai. Prižadino, susodino ir nieko nesakydami padarė kratą. Tada įsakė rengtis ir pasiimti šiek tiek daiktų. Senelis nieko neima – kam? Išves kaip žydus ir čia pat sušaudys.

Rusų karininkas sako:

– Seni, pasiimk siuvamąją mašiną, duoną iš to valgysi.

Senelis savo:

– Ne, kam man to reikia.

Tada pats karininkas nusuko mašiną nuo stovo (mat kojine buvo), suvyniojo į lovos užtiesalą ir įdėjo į ratus. Mane su mama, seneli, jo dukterį, mano tetą, su mažamečiu vaiku įsodino į vežimą ir nuvežė prie krūmuose paslėpto sunkvežimio. Senelė buvo išėjusi pas vyriausiąją dukterį, todėl liko nesuimta.

Sunkvežimyje ilgai laukėme, mat su mumis išvežė dar devynias šeimas. Pro šalį pravažiavo sribai, į senelio ratus įsikinę porą mūsų arklių ir prisikrovę mūsų mantos. Vienas vilkėjo išeigine senelio eilute, o kitas buvo spėjęs apsimaui šventinius jo kamašus. Tų kamašų senelis dar ilgai gailėjo. Ką padarysi, ir sribams reikia.

Vežė mus 15–20 dienų prekiniais vagonais, duodavo valgyti ir vandens. Atvežė į Mendelejevo stotį netoli Permės. Išlaipino didžiuliame pakhausze. Mama išvirė labai skanios ruginės košės, kuri priminė Liškiavą.

Iš čia sunkvežimiais per Kudymkarą žmones išvežiojo į Kosos, Gainų, Kočevo apylinkes. Mes patekome į Samkovo miško kirtimo ūkį. Iš pradžių apgyvendino klube – buvusioje cerkvėje. Čia gyveno penkios šeimos, keturi vieniši senukai ir viena senutė. Žiūrint į nelaiminguosius senukus labai liūdna darėsi – tuoj jie mirs. Kurie prie šeimų glaudėsi, kiek ilgiau išgyveno. Visus metus išsilaikė senukų Piličiauskų šeima. Juos pasiėmė dukra, 1946 m. kovo mėnesį įkandin tėvų atvežta į Severouralsko apylinkes.

Nepradėję darbo miške negavome duonos kortelių. Senelis išėjo į gretimus kaimus mainyti maisto į daiktus. Parsinešė keturias bulves. Mat su mumis, „fašistais“, niekas nenorėjo turėti reikalų. Senelis stebėjosi kaimiečių skurdumu: „Taip varganai gyvena, nors karo čia nebuvo.“

Kai gavome korteles, penkiems žmonėms parai išeidavo kepalukas forminės duonos. Mūsų šeimoje darbingos buvo tik dvi moterys.

Septyniasdešimtmetis senelis, persitvarkęs siuвамąją mašiną į rankinę, pradėjo siūti. Tai labai mus gelbėjo. Namie likęs tėvas ir dėdė Vytautas tebedirbo senelio žemę. Regis, reikėjo jiems kur nors pasitraukti, persikelti. Bet kaip tu ūkį pamesi, iš ko gyvensi?

Spalio mėnesį talkoje kasant pas kaimynus bulves suėmė dėdė Vytautą. Be teismo nugabeno į Vorkutos šachtas, po poros metų parvežė į Vilnių ir penkis mėnesius išlaikė Lukiškėse, galop davė dešimt metų ir žinomu keliu atgal į Vorkutą pargabeno. „Humaniški“ teisėjai įskaitė Vorkutos šachtoje atpiltus dvejus metus, tad dėdei Vytautui teliko aštuonerius atkalėti.

Tėvas, likęs senelio ūkyje, 1946 m. slapstydamasis gyveno čia Liškiavoje, čia ūkyje kluone. Kaipgi žemelę nedirbtą paliksi? Pasiskolinęs iš kaimynų arklį dirbo paslapčiom. Taip ir vertėsi, dar ir mums siuntinį kitą atsiųsdavo.

Samkove duoną kepė iš nesijotų miltų. Jei išsyk tokios nesuvalgai, padžiūvusi tiesiog burną drasko. Bulvių nėra, duonos mažai, ir ta pati neįkandama. Sužinojęs mūsų bėdas, tėvas, tas naivuolis dzūkas, sumanė parašyti drg. Paleckiui laišką, kuriame teiravosi, už ką jo šeimą išvežė. Ir įtikinamai išdėstė, kad išvežtos dvi šeimos – senelio (neva kalto, kad sūnų Vytautą lietuvių patriotu išaugino, – šis savaite į mišką buvo išėjęs ir dabar lageryje už tai sėdi) ir mūsų. O mus už ką? Aiški neteisybė. Drg. Paleckis atrašė: jeigu esate nekalti, byla bus persvarstyta. Tėvas atsiunčia pinigų ir liepia važiuoti į Lietuvą: kol parvažiuosime, ir nekaltumą patvirtinantis raštas iš Vilniaus ateis.

1947 m. kovo mėnesį išvažiavome į Lietuvą ir laimingai grįžome. Keliavome su buvusiais 1930 m. baltarusių tremtiniais, kurie, jau išpirkę „kalnę“, legaliai grįžo į gimtąsias vietas. Maskvoje turėdami laiko aplankėme Lenino mauzoliejų.

Parvažiavusios visus metus gyvenome senelio namuose. Sugrįžo čionai ir senelė, iki tol slapsčiusis pas vieną iš dukrų. Mus vėl šildė savos sienos, o pats namo šeimininkas su vienu iš sūnų ir dukra tebevargo svečiuose kraštuose.

Įsitaisėme karvutę, auginame porą kiaulių. Visą vasarą ruošta pusbrolio, rudenį Druskininkuose pradėjau lankyti antrą gimnazijos klasę. Čia man samdė kambarį, o šeštadienį pėstute pareidavau namo.

Gyvenome pasislapstydami, mat žadėtasis drg. Paleckio raštas, liudijantis mūsų nekaltumą, taip ir neatėjo. Grauzė netikrumas ir pavojaus nuojauta. Regis, iš kur tokiame jausmui rasti? Bet, ilgiau taip pagyvenęs, netrukus tikriausiai šventai įtikėtum, kad iš tiesų esi kažkuo nusikaltęs ir privalai būti nubaustas. Ta nuojauta įsikūnijo rūšioje tikrovėje.

Dzūkai – žmonės draugiški, ir jei valdžia ką nors seka, ko nors teiraujasi, tuoj pat aukai bus pranešta. Į metų pabaigą mudvi su mama pradėjome slapstytis. Kol šilta, miegodavome miške. Mūsų krašte buvo tokia naivi praktika: prieš numanomą vežimą kartais tokių žmonių ištisa kompanija miške susirinkdavo, vis linksmiau. Bet slapstykis nesislapstęs – Tarybų valdžia tave vis tiek anksčiau ar vėliau suseks ir sutvarkys.

Prisidėjo prie mūsų ir tėvas. Rudeniop glaudėmės pas kaimynus: savaitę pas vieną, savaitę pas kitą, o kitą sykį – ir namuose. Į mokyklą nebėjau.

1949 m. pavasarį taip pradėjo mus sekti, kad turėjome visiškai išeiti į mišką. Nakvodavome tai pas kokį žmogų daržinėje, tai po atviru dangumi. Kareiviškas, partizaniškas gyvenimas, kitaip sakant, labai sunkus. Taip besislapstant praėjo visa vasarėlė. Šiandien savęs klausiu: „Ko tikėjomės?“ Ogi naivuoliai buvome, manėme, gal aprims, užmirš. Negi pats eisi ir pasiduosi. Dar ir reikės įrodinėti, kas esi, – dokumentų jokių neturėjome.

Karvutę teko parduoti – nebuvo kaip prižiūrėti. Paršelius pašerdavo mamos giminaičiai. Nors slapstėmės, žemė nedirvonavo – naktimis ją dirbome. Visa Liškiava ir apylinkė žinojo, kad slapstomės, padėdavo maistu ir nakvyne. Apie tris mėnesius gyvenau pas tolimus mamos giminaičius ir taip sužulėjau, kad pradėjau lankytis vakaruškose, už ką tėvo buvau nubausta, kad nesilaikau konspiracijos!

Bet viskam yra pabaiga. Gruodžio mėnesį mus suėmė. Tada glaudėmės ne senelio name, o pas Bulavus, sušaudytų žydų namuose. Dzūkai nebūtų dzūkai. Tūnant pas kaimynus, atbėga net trise: atvyksta enkavėdė!

Mudvi su mama išsprukom kaip stovim į pakriaušę ir patekom tiesiai kareiviams į rankas. Matyt, jie jau buvo numatę galimus mūsų bėgimo kelius. Kareivėliai jauni, enkavėdė mokyklos kursantai, matyt, praktiką atliekantys. Na, tai ir suėmė mus, kaip buvo išmokyti. Tardė apie valandą. Išsisukinėjome, melavome pavardes ir t. t. Kursantai pasikvietė vertėją. Atėjęs karininkas sako jiems:

– Baikit komedijas, jos rusiškai geriau už jus moka.

Tapo aišku, kad neišsuksime. kažkas atnešė maisto, o paskui – į sunkvežimį ir pažįstamu keliu: nakvynė Merkinės areštinėje, nakvynė Varėnos KPZ, na, ir Vilniaus Lukiškės. Po pirties mus su mama išskyrė – ilgiems metams...

Tėvui ir vėl pasisekė: kai atėjo mūsų suimti, jis už 300 metrų pas kaimyną spragilu javus kūlė. Niekas jo raudonsiūliams neįskundė, tad likosi vienas. Bet degė ir jam gimtoji žemelė po kojom, nors stengėsi ją žemdirbio rankomis glamonėti: jau kelinti metai naktimis arė, vogčiomis kūlė, tarsi įsiteikti mėgindamas.

1950-uosius sutikau Lukiškių kalėjime. Kur mama, nežinojau, nors buvo kažkur čia pat už mūrų. Tik rudenio, vėl atsidūrusi pas senelį Samkove, išgirdau, kad už pasišalinimą iš tremties ji gavo trejus metus ir dabar kali Kraslage, į šiaurę nuo Krasnojarsko. Skundėsi, kad širdis nesveikuoja.

Tėvas į kalėjimą man šiokių tokių daiktelių atsiuntė, pasijutau patogiau. Tas pojūtis būtų kaipmat išgaravęs, jei būčiau žinojusi, kad vasario pradžioje ir jį suėmė. Ilgai ruošėsi Varėnos saugumas, galop bylą sudarė ir kirto teisėtvarkos kardu. Jo kelias kartojo mūsiškį: Merkinė–Varėna–Lukiškės. Taip – o likimo ironija! – visa mūsų šeima susirinko po vienu stogu... Tėvas gana greitai sulaukė Ypatingojo pasitarimo nuosprendžio – gavo dešimt metų pagal 58-ąjį straipsnį. Laimei, apie tai sužinojau Samkove – pranešė giminės iš Lietuvos. Jei būčiau

išgirdusi Lukiškėse, sunku būtų buvę širdžiai: visi kartu ir atskirai. Pirmą žinią iš tėvo gavau tik 1951 m. Iš pradžių laišakai ateidavo iš Karagandlago, paskui iš Taišeto, Kemerovo, Permės lagerių...

Kiek galima veltui valdišką duoną valgyti? Tėvą – į kalėjimą, mane iš jo – į etapą. Iš Vilniaus į rytus tik per motinėlą Maskvą galima patekti – kito kelio nebuvo nei tada, nei šiandien nėra nei kaliniams, nei laisviesiems.

Maskvoje yra Raudonosios Presnios kalėjimas. Tai bent kalėjimas! Lukiškės, palyginti su juo, – liliputas. Raudonosios Presnios moterų kameroje buvau ne apvogta, bet tiesiog įžūliausiai likimo sesių apiplėšta – visus daiktelius atėmė, paskutinį tėvo rūpinimosi manimi ženklą. Likausi be nieko, kaip arešto dieną. Bet nėra to blogo, kas neišeitų į gera, – keliavau sau be mantos ir be rūpesčių etapų etapais. Gorkis, Kirovas, Molotovas – ir štai pažįstama Mendelejevo stotis, net pakhausas, kur mama prieš penkerius metus labai skania košę virė, tas pats.

Milicininko lydimą, Mendelejeve sėdau į mašiną, ir važiuome į Permės Komijų nacionalinės apygardos centrą Kudymkarą. Važiavome, važiuojome, pūga užklupo, mašina įklimpo. Kelionę teko priversdinai nutraukti kaime, turinčiame areštinę. Mašina nuvažiavo namo (visi visad namo veržiasi), o mane dvi savaites išlaikė. Tokioje areštinėje žiemą labai šalta ir maisto neduoda – *ne položeno*. Suvalgiau Molotove gautą maisto daavinio likutį, o paskui – nieko. Po paros kitos šį tą užkasti iš namų atnešdavo pasigailėjęs vietinis milicininkas, kurio globai buvau palikta...

Po dešimties dienų plačiai prasivėrė durys ir man į kompaniją įstūmė dvi paneles, pasirodo, lietuvaites, kurias pažinojau iš Samkovo laikų 1945 m. Net pavardes atsimenu: Buinickaitė ir Jarmalavičiūtė, viena iš jų – Marytė. Ir jos mane atpažino – eidavome registruotis pas tą patį komendantą. Jos turėjo maisto! Suruošėme vaises. Jas, kaip ir mane, tuo pačiu tikslu ir ten pat vežė. Kadangi jau susidarė šioms vietoms nemažas lietuviškas pusetapis, milicininkas pagaliau išreikalavo duoti transportą ir nugabeno mus į sostinę.

Kudymkare komendantas nuvedė pas lietuvius pastovio – laukėme transporto. Galop toks atsirado – iš „Komipermleso“ į Samkovą traktorius vilko roges su atsarginėmis dalimis. Mano bendrakeleivės važiavo dar toliau – į Gainus, kur iš Toskajevo kaimo buvo atkeltos jų šeimos, nubaustos už tai, kad išsiuntė savo atžalas į Lietuvą.

Kadangi buvau lengvai apsirengusi, sėdėjau geriausioje vietoje – kabinoje greta traktorininko. Rogėse būčiau sušalusi. Keliavome tris paras. Tais laikais dar buvo išlikusi Permės komių gyvensenos etnografinė ypatybė kaimą, mažas ar didelis jis būtų, aptverti ištisine tvora. Gatvės galuose – vartai. Nori patekti į kaimą – sustok, vartus atsidaryk. Tas pat ir išvažiuojant, tik užsidarydavo vartai patys. Šiandien tokių vartų jau nebėra. Tikrieji komiai, gyvenantys Vyčėgdos ir Pečioros baseine, tokio papročio neturėjo.

Senelis tebesiuvėjavo. Nukritau jam ant galvos kaip sniegas. Buvau jau penkiolikos metų, reikėjo duoną pačiai pelnytis. Pradėjau dirbti miške, genėjau medžių šakas. Įkirtau Marcelei Slavickaitei užpakalin, nes sugalvojome „racionalizaciją“ – dviese vieną eglę genėti. Kirtis dvylikos centimetrų ilgio ir atitinkamo gylio. Pėsčios ėjome 12 km į Samkovą. Iki pasiekėme medicinos punktą, kraujas nebėgo. Kažin kodėl?

Senelis po šio įvykio kritiškai nužvelgė mane (buvau ir likau neaukšta), pripažino, kad sunkiam fiziniam darbui netinku, ir per pažintis (siuvo *lespromchozo* valdžiai) įtaisė į pameistrių kursus Kudymkare. Taip 1951 m. pradėjau semtis miško kirtimo (tiksliau, naikinimo) mokslo. Miškus tada visi kirto ir naikino kaip įmanydami. Buvo plačiai paplitęs šūkis „Miškas šaliai reikalingas kaip duona, kaip anglis, kaip metalas!“

Man besimokant sulaukęs 75 metų mirė senelis. Likau viena. Savarankišką gyvenimą pradėjau prisiglaudusi pas Moniką Valiūnienę.

1952 m. vidurvasarį atvažiavo mama. Savo jau buvo atsėdėjusi, iš kalinės virto tremtine. Kalinio padėtis geresnė tuo, kad horizonte nuolat žybsi iš pradžių vos įžiūrima, o laikui bėgant vis didesnė laisvės žvaigždė, ženklinanti kalinimo pabaigą. O tremtinio padėtis

neapibrėžta: tremtinys vakar, tremtinys rytoj, tremtinys nežinia kiek laiko.

Gavome iš valdžios 6,25 kvadratinį metrų ploto kambariuką ir pasijutome laimingos. Miegojome vienoje lovoje, nes antra netilpo. Aš dirbau pameistre, mama pjovė malkas lokomobiliui, o tėvas kalėjo Karagandos lageriuose. Registruodavomės pas komendantą, kartą per mėnesį atvažiuojantį iš Kudymkaro. Į Lietuvą bėgti nebesirengėme – nebuvo nei kur, nei ko...

Toliau su mama dirbome. Buvo dėl ko: nusipirkome šiokių tokių drabužių, galop net patefoną ir radiją. Tai atrodo dideli turtai, neregėta gerovė. Gerai sakė drg. Stalinas: „*Žit stalo luče, žit stalo veseleje*“... Kai Stalinas mirė, miško kirtimo punkto viršininkas Mosiaginas baisiai raudėjo, mama stiklinę vandens vargšeliui atnešė.

Šiandien sunku patikėti, kokią galingą įtaigą milijonams žmonių tada turėjo Stalino vardas. Tik tai žinant, galima objektyviai įvertinti to laiko įvykių logiką. Netiesą sako daugelis, kad džiaugėsi šiam „Didžiam Mokytojui“ mirus. Ilgi tremties vargų ir pažeminimų metai palaužė ir kai kurių tremtinių savigarbą, todėl ne vienas iš jų manė: „O gal tikrai teisingai buvome ištremti?“ Stalinas mirė, bet „jo darbai buvo gyvi“ – vis laukdavome laišku iš Omsklago, kur kalėjo tėvas, ir Vorkutlago – kur dėdė Vytautas.

1955 m. dėdė Vytautas, dešimt metų atpylęs Vorkutos ir Intos šachtose, išėjo į „laisvę“ – apsigyveno Uchtoje „*na poselenije*“, vis piečiau, vis šilčiau. Grįžti į Lietuvą jam buvo nevalia. Per atostogas nuvažiavau jo aplankyti. Tam reikėjo gauti Kudymkare leidimą, pažymėti jį Uchtos komendantūroje, o grįžus – grąžinti. Uchtoje buvo labai daug lietuvių – negalėdami vykti į Lietuvą, jie čia sudarė nemažą koloniją. Tėvas vis keliavo po gulagą – dabar laiškai ateidavo iš Taišeto.

1956 m. pradžioje gavome žinią, kad tėvas atsidūrė mūsų pašonėje – Permės srities lageryje ant Čusovajos upės kranto. Nuvykome su mama jo aplankyti. Tokio lagerio dar nebuvo tekę matyti – visa teritorija iškalta uoloje, upės terasoje. Tai vokiečių karo belaisvių darbas. Įsiminė šių uolakalių kapinės – tvarkingos kryžių eilėsėjo upės

vingiu ir dingo toli už posūkio. Vokiečių lageryje dabar jau nebeliko, bet buvo daug lietuvių. Net KVC viršininkas buvo Kauno rusas, puikiai kalbantis lietuviškai. Lageris jau turėjo pasimatymų kambarį, kuriame gyvenome tris paras. Kalinys Pranas Milius padovanojo man šiaudeliais inkrustuotą dėžutę, net spynelė įtaisyta. Daugiau dovano tojo nebesutikau. Taigi tėvas gerokai prie mūsų priartėjo, ir tai buvo geras ženklas.

1957 m. gegužę netikėtai parsirado tėvas. Mat, peržiūrėjus bylą ir neradus kaltės, buvo staiga išleistas iš lagerio: „*Sobiraisia s veščiami i provalivai!*“ Nei „prašau“, nei „atsiprašau“, nei „sudie“. Po tiek negandų metų susirinkti šeimai po vienu stogu buvo didelė laimė. Jos netemdė net žygiai į komendantūrą: kadangi tėvas atvyko „*na posele-nije*“, registruotis eidavome visi trys.

Lapkričio mėnesį į svečius atvažiavo dėdė Vytautas – susirinkome beveik kaip anais laikais tėviškėje ant Nemuno kranto. Nueiti tokie kryžiaus keliai, nugalėta tiek pavojų ir sunkumų – buvo kuo džiaugtis! Dėdė Vytautas mūsų taigoje net žmoną lietuvaite susirado. Kūrėsi nauji gyvenimo židiniai, suruseno laimingesnio gyvenimo nuojauta.

1958 m. dėdė Vytautas išsivežė jauną žmoną į Uchtą, o mus perkėlė į naują miško kirtimo punktą Veselyj Mysą – pelkės, uodai. Gavusi komendanto leidimą, nuvykau aplankyti dėdės šeimos į Uchtą. Nepalyginsi su mūsų Mysu: miestas, civilizacija, garvežiai ūkčioja. Nutarta kaip nors atsivežti čionai ir tėvus. Vėl raštas su pagraudemimais į Vidaus reikalų ministerijos instancijas: prašom leisti susijungti šeimoms. Ir leido! Taip savo noru tapome Uchtos gyventojais. Pradėjau lankyti aštuntą klasę. Paskutinį kartą į mokykląėjau prieš devynerius metus Druskininkuose, iki pradėjau slapstyti. Labai susikaupusi, lopydama mokslo spragas, 1962 m. baigiau vidurinę.

Kadangi neturėjome teisės gyventi Lietuvoje, kas vasarą važiuodavome čionai nors atostogų. Pabūname gimtinėje – ir atgal į Uchtą. Kelionės atsieidavo nepigiai. Įstojau į Kauno politechnikos instituto neakivaizdinį skyrių, į lietuvišką grupę. Išlaikau egzaminus – ir vėl į

Uchtą. Sunku buvo gyventi rusiškoje aplinkoje, o mokytis lietuviškai. Ypač vargau rašydamą kontrolinius darbus – viską reikėdavo versti iš rusų kalbos. Bet nepasidaviau.

1964 m. grįžau į Lietuvą, į Druskininkus. Prisiregistravau be vargo. Kitamet pasisekė atsikelti į Vilnių. Plotą suteikė giminaitis. Ir čia, sostinėje, įstrigau: ir gyvenamojo ploto užtektinai, ir leidimas yra, o „pasų stalas“ neregistruoja, ir gana. Tris mėnesius vargau, kol antspaudas pase galiausiai padarė mane laimingą.

Nuomojau privatų kampą. Ketverius metus miegojau ant su-lankstomosios lovelės, kol 1969 m. gavau bendrabutį Savanorių prospekte. 1966 m. grįžo dėdė Vytautas, 1969 m. – tėvai. Vėl buvome po tėviškės dangumi beveik visi kartu, kaip šviesiais vaikystės metais. Tik senelio kaulai ilsėjosi taigos platybėse.“

Pakeičiau pavardę, bet ne laimę

Jurgis Usinavičius (tikr. vardas ir pavardė – Napalys Augulis, g. 1934 m.) su motina, senele ir broliu Vytautu (g. 1940 m.) 1945 m. ištremtas į Permės Komijų nacionalinę apygardą. Tėvas suimtas 1946 m., nuteistas 10 metų lagerio. Jurgis (Napalys) 1947 m. su draugu pabėgo į Lietuvą. Čia jam pasisekė gauti gimimo liudijimą Jurgio Usinavičiaus vardu ir, ko gero, taip išvengti pakartotinio trėmimo.

Pasakoja Jurgis Usinavičius:

„1944 m. ruduo. Į mūsų sodybą Skapagirio pašonėje išuoliavo raitelis ir įteikė tėvui šaukimą į sovietinę kariuomenę. Frontas laikėsi ne kažin kiek toli, prie Dubysos. Tėvas Alfonsas Augulis, Lietuvos kariuomenės jaunesnysis puskarininkis, sudraskė šaukimą ir tēškė raitininkui po kojų – netarnausiu svetimiems!

Neilgtrukus jis subūrė 40–45 vyrų būrį (ir jie netarnaus sveti-
miems!) ir išėjo į Skapagirio miškus partizanauti. Buvo veiklūs, puolė
ir trumpam užėmė Skapiškį, neleido apylinkės sovietinei valdžiai pa-
sijusti padėties šeiminkais. Miškuose ginklų buvo primėtyta į va-
lias, taigi ginkluotės užteko.

Aktyvus partizanavimas didesniais junginiais greitai baigėsi –
1945 m. sausio 9 d. didelės NKVD reguliariosios kariuomenės pajė-
gos apsupo Skapagirį ir išblaškė partizanus.

Keršydami už savo nukautuosius, enkavėdistai sudegino gražią
kaimyno Čiurlio sodybą. Mūsų namai per stebuklą nenukentėjo, bet
vėliau sribai juos nugriovė ir pervežė į Skapiškį.

Tėvas legalizavosi, išėjo iš namų ir svetima pavarde dirbo Surde-
gio durpyne, kur 1946 m. buvo suimtas. Nuteistas pagal garsųjį 58-ąjį
straipsnį, dešimt metų kalėjo Ivdellage, o 1956 m. prisiglaudė prie
ištremtos šeimos. Čia, tremtyje, 1969 m. ir mirė.

Kol tėvas slapstėsi, mus – mamą, mane, brolių Vytautą ir senele,
mamos mamą, – 1945 m. rugpjūčio 30 d. ištremė į Permės Komių
kraštą.

Buvo šiltos, saulėtos dienos, netrukus rengiausi eiti į mokyklą, o
vietoje to po kelių savačių atsidūriau Tukačiove, tolimame svetima-
me krašte, taigoje pasimetusiame kaime. Horizonte dunksojo Šiaurės
Uralo priekalnės.

Mus ištremė vienus pirmųjų pokary. 1945 m. rugpjūtį iš Lie-
tuvos išriedėjo du ešelonai, ir abu – į Komijos kraštus. Mat yra dvi
Komijos: viena komių zyrių, tai Pečioros ir Vyčegdos upių baseinai,
kita labiau į pietus – komiai permiečiai, čia netoliese yra Kamos iš-
takos. Tie kraštai, nors gyvenami giminiškų genčių, visiškai neben-
drauja, nes atskirti nepereinamų miškų ir pelkių. Tiesa, dar XVIII a.,
carienės Kotrynos II laikais, bandyta sujungti Baltąją jūrą su Kaspi-
ja – buvo iškastas kanalas, jungiantis Vyčegdos ir Kamos aukštupius.
Tačiau carienė pasiskubino, kanalas nenaudojamas užžėlė. Šią istori-
ją primena tik tuomet atsiradęs ir iki šiol tebegyvuojantis kaimas Ka-
navos vardu. Plačiuose Permės Komių krašto miškuose ir pelkynuo-
se sutilpo visas mūsų ešelonas, o šiauriau, palei Pečioros upę, buvo

išbarstytas kitas tuo pat metu atitremtas ešelonas. Visi mes buvome partizanų šeimų nariai.

Kraštas, į kurį patekome, atrodė liūdnai. Labiausiai vargino bado šmėkla. Maisto pagal korteles neužteko atgauti jėgoms, išeikvotoms miške kertant medžius. Badavome ne tik mes, bet ir vietiniai. Tiesa, mokykloje, kurią pradėjau lankyti, per didžiąją pertrauką duodavo avižinio kisieliaus.

Kažkodėl nesutariau su vietiniais vaikais, nuolat pešdavausi. Susidraugavau su pora metų už save vyresniu Kaziu Gulista, ištremtu iš Gargždų apylinkių kartu su dviem broliais ir mama. Dar du jo broliai partizanavo Lietuvoje. Kazys mokyklos nelankė, dirbo ryšininku, laipiojo gyvenvietėje į stulpus, tempė, jungė įvairius laidus. Buvo veržlus, sumanus, greitai pramoko rusiškai.

Per eilines peštynes stipriai sugurinau gyvenvietės partorgo sūnui nosį – tegu nepravardžiuoja manęs fašistu! Grėsė dideli nemalonumai, net mokyklą mečiau. Ką daryti, kur dėtis? Išeitis viena – bėgti į Lietuvą. Ten, atrodė, visi rūpesčiai savaime išsispręs, ten juk savas kraštas, kuriame visai neseniai gražiai ir laimingai gyventa!

Sutarėme bėgti su Kaziu. Gal jis ir iniciatorius buvo? Pritarė tam ir namiškiai, nors laikas buvo pats neparankiausias – vasario vidurys, didžiausi šalčiai. Bet taip norėjosi į Lietuvą!

Mama paruošė maišą, įdėjo porą kepaliukų duonos, įdavė piniगų, kojas apsiavėme vyžomis (vietos gyventojai pynė gražias ir patogias avėti žiemą vyžas) ir – į kelionę. Gerus šimtą kilometrų iki Kudymkaro vietiniai pavėžėjo arkliais, mat, susikrovę statines, važiavo žibalo, o mes sakėm – sergančios mamos lankyti vykstam.

Varganai pernakvoję šiaip ne taip pasiekėme Kudymkarą. Nors ir didelio krašto centras, bet artimiausia geležinkelio stotis, Mendelejevas, nuo čia dar už gero 100 km. Baisiai šaldami atvirame sunkvežimio kėbule duobėtu keliu pasiekėme geležinkelį. Vairuotojas nė pinigų neprašė, tik paklausė, ar mes dar gyvi.

Mendelejevo stotis mums buvo gerai pažįstama – prieš pusantrų metų čia buvome iškraustyti iš tremtinių ešlono. Naiviai teiravomės traukinio į Maskvą. Atrodėme įtartini, bet kasininkė niekur nepa-

skambino. Geros, matyt, moteriškos būta. Besistumdant po stotį, ta pati kasininkė pravėrė langelį ir pasiūlė bilietus prekinio sąstatu, ir ne kur nors, o iki Maskvos! Laimė mus lydėjo.

Dairomės perone, kur tas Maskvos traukinys? Ant bėgių regime pažįstamos spalvos prekinį sąstatą. Vieno vagono durys praviros, tarpdury stovintis dėdulė moja mums ranka. Viduje irgi viskas iki skausmo pažįstama, galuose gultai, bet kūrenasi buržuika, šilta. Šiaip taip apšilome, nes jau kelinta para nuo pat Tukačiovo kalenome dantimis.

Priveiktas šilumos ir kietai užmigęs, netekau vienintelio savo maisto – duonos. Pavogė! Laimė, vieną kepaluką turėjo Kazys – jis ir gelbėjo iki pat Lietuvos. Traukinys judėjo lėtai, stoviniavo, stotyse buvo stumdomas pirmyn atgal, iki Maskvos keliavome penkias paras. Atvažiavome naktį, sustojome nežinia kur. Visi išlipo, išlipome ir mes. Kur čia Baltarusijos stotis? Ogi ten, anapus miesto. Patraukėme pėstute kelio pasiklausinėdami. Ėjome visą naktį, niekas nesustabdė. Radome tą Baltarusijos stotį. Žmonių – tikras širšynas, traukinys išvyks gal po paros, bilietų, žinoma, nėra. Parą prasistumdėme miegodami ant grindų ir kęsdami alkį.

Kazys, žmogus veržlus, leidosi ieškoti išeities. Ir rado keleivinių sąstatą su užrašu „Pskovas“. Teko patikėti, kad Pskovas Lietuvos pusėje, nes juk taip sako Kazys, kelionės vadas. Jo planas buvo toks: traukiniui pajudėjus (ne anksčiau!), staiga pribėgus šokti ant vagono laiptelių. Taip ir padarėme. Man teko paskutinio vagono paskutiniai laipteliai. Kazys kažkur priekyje. Išsyk atrodė visai nieko – važiuoju į Lietuvą! Traukiniui išibėgėjus, galinį vagoną pradėjo blaškyti į šonus, vos išsilaikiau įsikibęs. Negana to, veidą čaižo traukinio sukeltas sniego sūkurys. Nieko nematau, rankos sustiro, neištversiu šitaip iki Lietuvos. Bet laikausi.

Laimė, traukinys lėtina greitį, stoja. Vos nuo laiptelių nušokau, kojos sustirusios, nepaeinu. Ne ką geriau ir mano vadas atrodo. Toliau taip važiuoti noro nebėra. Ką daryti? Ir čia mums vėl nusišypsojo laimė. Čiumpa mus už pakarpų budrus milicininkas ir veda į stoties

pastatą. Stotis – Možaiskas, stotyje – kambarys su užrašu „Milicija“. Oi, kas dabar bus? Nors tiek gerai, kad šilta. Prasideda tardymas. Kazys, kaip mokantis rusiškai, tą pačią giesmelę gieda: „Važiuojame sergančios motinos lankyti!“

Kol vyko pokalbis ir tardymas, įveda milicininkas į tą patalpą dar du „keliauninkus“. „Kur važiuojate?“ Šie, matyt, vėtyti ir mėtyti, milicijos nebijo: „Mes niekur nevažiuojame. *My volnyje ptički, prodajom spički. Skolko štuk vam nado?*“ Čia jums ne sergančios mamos lankytojai. Nors suvargę, paišini ir murzini, vis dėlto, matyt, kažkuo skyrėmės nuo tų „degtukų pardavėjų“. Taigi paklausęs, ar turime pinigų, vienas iš milicininkų nuvedė mus prie kasos langelio, ir štai mes jau teisėti traukinio keleiviai. Vagonas, žinoma, bendrasis, prikimštas žmonių, tvanku. Įsitaisiau palubėje, bagažui skirtoje lentynoje. Čia laisva – koks keleivis kels savo turtą palubėn? Sėdi kiekvienas jį apžergęs, saugo. Kazys, kaip miklesnis, įsitaisė kažkur apačioje. Viskas būtų gerai, bet taip valgyti norisi!

Pskovo stotyje dar didesnė spūstis nei Maskvos Baltarusijos stotyje. Iš kur tie visi žmonės? Bet ir čia laimė šypsojosi. Nesusiorientavę pražiopsojome mums parankų Daugpilį, bet pagaliau pasiekėme Vilnių. Iš čia Kaziui buvo tiesus kelias į Žemaitiją, į Gargždus. Bet jis nesutiko palikti manęs vieno, būtinai norėjo parodyti iki namų. O kur tie namai? Orientyras – Kupiškis. Per Radviliškį važiuoti toloka. Kasininkė mums siūlo vykti į Švenčionėlius, o iš ten siauruku jau kaip nors. Taip ir padarome, bet siaurukas nekursuoja – nėra malkų... Nėra malkų – yra kojos. Patraukėme pabėgiais.

Neįtikėtina, bet net tokiu neramiu metu pagelžkelyje žmonės išleisdavo pernaktvoti. Sužinoję, iš kur keliaujame, dar ir pavaišindavo. Pirmoje nakvynės vietoje gavome raugintų kopūstų su bulvėmis. Sušveitėme jas su visomis lupenomis, nebuvo kada lupti. Antroje šeimininkė įdavė visą džiovintą sūrį. Alkio kančios aprimo. Trečią dieną, palikę siauruką, priėjome Subačių. Čia vėl platusis geležinkelis, kelias į išsvajotą gyvenimą po tėviškės dangumi. Su Kaziu išsiskyrėme. Jis patraukė į savo Gerduvėnus prie Minijos, o aš – Kupiškio link. Išsi-

skyrėme visiems laikams. Grįžęs į gimtuosius kraštus, Kazys susitiko su broliais partizanais, išėjo į mišką ir padėjo galvelę už Tėvynę nežinia kur ir kada.

Aš nesiryžau grįžti į gimtąją sodybą. Tiesa, ten dabar tik vėjai švilpavo ir duris girgždino. Glaudžiausi pas gimines, daugiausia pas tėvo brolių Petrą Augulį Akmenės kaime. Prasidėjo kolektyvizacija. Mano nelegalus gyvenimas kėlė daug rūpesčių. Bet ir dabar sekėsi.

Sykį į sodybą užsuko apylinkės pirmininkas Petras Garbauskas, žmogus nedidelio rašto. Kaip dera, buvo pavaišintas. Mano pusbrolis Vytautas pasuko kalbą į mane sakydamas, esą gyvenu be jokių dokumentų, nors jau laikas pasą turėti.

– O kas jis toks? – klausia Garbauskas.

– Ogi Usinavičiukas! – jam atsakoma.

Anuo metu tokia pana Barbora Usinavičiūtė pagimdė berniuką, kuris stumdėsi po žmones kaip našlaitis. Įvyko nelaimė, ir vaikutis prigėrė kūdroje. Garbauskas šitos istorijos nežinojo, tad prie stalo išilęs surašė popierių ir liepė eiti į Skapiškį, kad jo parašą antspaudu patvirtintų. Įsisuko karuselė: gimimo metrikų, kurių, žinoma, nerasta, paieškos, kelios medikų komisijos gimimo metams patvirtinti ir visa kita biurokratija. Ir visur ėjosi kaip sviestu patepta. Gavau metrikus – ir štai aš jau nebe Napalys Augulis, o Jurgis Usinavičius, Barboros sūnus. Naują pavardę įsikaliau į galvą, tokia pavarde gavau pasą, tokia pavarde tarnavau kariuomenėje, tokia pavarde baigiau aukštuosius mokslus, tokia pavarde esu Lietuvos rašytojų sąjungos narys, penkių knygų autorius. Į senąją pavardę tarsi ir nebėra kelio.

Sovietų laikais vengiau lankytis gimtosiose apylinkėse. Dar kokioje arbatinėje koks geresnės atminties šių vietų senbuvis pasiteiraus: „Ar ne Napalys Augulis būsi?“ Ir išlįs yla iš maišo, ir bus sudaryta byla dokumentų klastotojui. Bet, matyt, po laiminga žvaigžde esu gimęs.“

Į Lietuvą iš neapbrėptų Sibiro pelkių

Alfonsas Senikas (g. 1934 m.) su motina 1941 m. ištremtas į Tomsko sritį. Tėvas išvežtas į lagerį, ten 1943 m. mirė. Alfonsas su grupe draugų 1947 m. pabėgo į Lietuvą, kur jam pavyko išsislapstyti.

Retai gyvenamoje Tomsko srities dalyje per Vakarų Sibiro pelkes teka Parbigo ir Bakčaro upės. Tai vienintelis kelias, vedantis į platųjį pasaulį – Obės ir geležinkelio link. Į šį Dievo užmirštą užkampį 1941 m. buvo atitremta apie pusė ešelonų – daugiau kaip 560 žmonių. Iš vagonų išlaipintus nelaimingus tremtinius toliau plukdė baržomis, iš pradžių didesnėmis, o siaurėjant upių vagoms – mažesnėmis, kol, iškamuotus ilgos kelionės, išbarstė penkiolikoje palei Parbigo upę išsimėčiusių taigos kaimų. Tai buvo gūdus, jau carinės Rusijos laikais tremtinių sulaukęs rajonas. Į pietus nuo šių vietovių plytėjo pelkių atkirstas Altajaus kraštas.

Nežinomais keliais Parbigo padangę pasiekė gandas, kad nuo 1947 m. jaunesniems nei šešiolikos metų tremtiniams bus leidžiama grįžti į Lietuvą. Dar 1946 m. į Altajų buvo atvykę įgalioti atstovai iš Lietuvos, kurie surinko ir parvežė į Tėvynę apie 80 našlaičių tremtinių vaikų.

Buvo sunku tikėtis, kad kas nors atvyks iki atkampių Parbigo pelkių. Todėl Svetlozelionojės kaimo jaunuoliai lietuviai tremtiniai nutarė susiorganizuoti bėgti į Lietuvą patys. Tačiau kaip ištrukti iš krašto, kuriame nėra sausumos kelių?.. Nutarta mėginti išvykti tuo pačiu vandens keliu, kuriuo žmonės ir buvo čia atplukdyti.

Niekam neprasitariant ir nesigarsinant, aukštupyje iš dviem eilėm vytelėmis surištų sausuočių rąstų buvo padarytas plaustas, o ant jo pastatyta šakomis dengta palapinė. Tokia transporto priemonė į kelionę leidosi septyni vaikai ir paaugliai, iš jų viena mergaitė. Jie pa-

siėmė tik džiovėsių ir druskos, o iš dokumentų – mokyklos išduotus ranka rašytus įvairių klasių baigimo pažymėjimus. Galima tik įsivaizduoti, koks Tėvynės ilgesys kamavo tremtinius, jei tėvai ryžosi išleisti į tokią pavojingą kelionę, tiesiog, galima sakyti, avantiūrą, savo vaikus, kurių jauniausiam tebuvo devyneri metai. Štai tie jaunieji bėgliai: Gytis (18 m.) ir jo sesuo Regina (13 m.) Žemaičiai, broliai Vytautas (17 m.) ir Juozas (11 m.) Gelgotos, Kostas Radzevičius (13 m.), Alfonsas Senikas (13 m.) ir Jonas Dinsmonas (12 m.).

Vaikai įveikė Parbigo upę ir pasiekė jos žiotis. Ten plaustą atidavė vietos gyventojui malkoms, o šis padėjo jiems gauti bilietus į garlai-viuką. Taip Čajos upe bėgliai pasiekė Kolpaševą – didelę gyvenvietę dešiniajame vandeningosios Obės krante, kur vyko intensyvi laivyba.

Pasakoja Alfonsas Senikas:

„Nepamenu, kaip mūsų bėglių grupės vyresniesiems pavyko gauti bilietus į laivą, plaukiantį į Tomską. Belipant vidun, kažkoks vagišius (o jų ten knibždėte knibždėjo) prapjovė iš maišo pasiūtą mano kuprinę ir ištraukė dalį vienintelio maisto – duonos džiovėsių, kurių likučiais teko maitintis iki pat Lietuvos. Tuo laivu Obės ir Tomės upėmis pasiekėme Tomską. Ten baigėsi mūsų vandens kelių maršrutas ir prasidėjo dar labiau varginantis tolimas sausumos kelias geležinkeliais. Kelias dienas sugaišome, kol įsigijome bilietus iš Tomsko į Novosibirską. Šioje kelionės atkarpoje man įsiminė stotis, vardu Taiga. Joje mūsų grupė buvo įžūliai užpulta gaujos vagių, kuriuos mūsų garsūs pagalbos šūksniai vis dėlto atbaidė.

Pagaliau atvykome į Novosibirską. Geležinkelio stotis čia didžiulė, apgulta minios keleivių. Prie kasų dieną naktį neapsakoma spūstis, bilietus gauti be galo sunku. Taigi ir mes, kol juos įsigijome, apie savaitę užtrukome. Miegoti teko lauke stoties prieigose. Tais laikais ke-liavimas didesne grupe turėjo ir privalumų, ir trūkumų. Privalumas – lengviau apsiginti nuo visokio plauko perėjūnų, vagių ir plėšikų, kurie

dėl grobio ir žmogų galėdavo nužudyti. O didžiausia blogybė – sunku įsigyti didesnę kiekį bilietų (o mūsų juk buvo septyni): juos perkant reikia rodyti dokumentus. O kokie tie mūsų dokumentai – ranka ant įvairių popieriaus lapų rašyti mokykliniai pažymėjimai. Vis dėlto vyresniųjų rūpesčiu patekome į traukinį ir pasiekėme Maskvą.

Štai čia ir įstrigome! Baltarusijos stotyje ir šiandien žmonių skruzdėlynas, ką jau kalbėti apie pokario laikus. O dar visur tikrina dokumentus, bilietų nėra... Peronai su traukiniais atitverti tvoromis, patekti ten galima tik su bilietu arba specialiu vienkartinio talonu. Čia mūsų grupė pakriko. Brolis ir sesuo Žemaičiai įsigudrino patekti į kažkokį prekinį sąstatą ir išvažiavo. Vytautas Gelgota, geležinkelinin-kui atidavęs apynaujes tėvo kelnės, gavo keturis bilietus. Trūko bilieto tik man.

Likęs vienas prisiglaudžiau prie grupės rusiukų. Jie sugebėjo iš-versti tvorą ir pasileido link kažkokio sąstato, turėjusio vykti „*v zapa-dnom napravleniji*“, taigi Lietuvos kryptimi. Milicija puolė vaikigalių gaudyti. Sugavo ir mane. Parkritau ant žemės ir guliu. Milicininkas bandė mane tempti, apspardė, galop numojo ranka ir nuėjo.

Rusiukų pamokytas, traukiniui pajudėjus, atsisdau ant tambūro pakojo, paskui – ant buferių ir galop užlipau ant vagono stogo. Va-žiavau nė pats nežinodamas kur. Po valandos perskaičiau stotelės pa-vadinimą – „Borodino“. Tik tada įsitikinau, kad judu ten, kur reikia. Kad būčiau sunkiau pastebimas, įsitaisiau arčiau garvežio ir slėpiausi jo išmetamuose dūmuose. Tik bėda, kad visas aprūkau, o blogiausia – labai perštėjo anglių dalelių prikritusios akys. Ir taip visą kelią!

Pervargau ir nusilpau, baigėsi džiūvėsiai. Galop – Kaunas. Akys baisiai ašarojo, beveik nieko negalėjau matyti. Išvydau perone žmogų baltu chalatu ir, gerai neįžiūrėjęs bei palaikęs daktaru, puoliau prašyti pagalbos. Pasirodo, tai buvo kirpėjas. Pagailėjęs jis mane nuprausė ir, svarbiausia, praplovė akis. Pasaulis aplink tiesiog nušvito, ir likusį ke-lią iki Išlaužo parėjau pėstute. Nukritau tetai kaip sniegas ant galvos.“

www.atmintiesknygos.lt

Našlaičių pargabenimo į Lietuvą istorijos

Vaikų parvežimas iš Komijų ASSR

1945 m. rudenį pirmąkart buvo pamėginta parvežti nedidelį skaičių vaikų prisidengiant Raudonoju Kryžiumi ir laikant vaikus karo pabėgėliais. Apie šį patį pirmąjį vaikų pargabenimą mažai kas žinoma. Lietuvos centriniame valstybės archyve saugomoje tuometinės Švietimo ministerijos dokumentacijoje rastas vienintelis dokumentas – Juzės Mačiokienės, gyv. Kaune, Prieplaukos kr. 9–3, 1945 m. liepos 18 d. pareiškimas LSSR švietimo komisaro pavaduotojai Michalinai Meškauskienei dėl Putvių vaikų: „Prašau Tamstos patvarkymo, kad tuos vaikus [t. y. dvylikametį Algį ir septynmetę Gitelę. – R. R.] kaip Lietuvos TSR piliečius būtų galima grąžinti į Tėvynę.“⁹ Nurodytas ir vaikų adresas: Ust Lekčimo gyvenvietė, Komija.

Vytauto Putvio šeima į Ust Lekčimo gyvenvietę buvo atitremta 1941 m. Jis pats 1942 m. sušaudytas Kansko kalėjime. Jo mažamečiai vaikai Algis ir Giedrė, 1943 m. mirus motinai Elenai bei dviem broliams – penkerių metų Tautvilui ir devynerių Vyteniui, – liko visiškai našlaičiai. Dar 1942 m. Syktyvkaro kalėjime mirė vaikų močiutė Emilija Putvinskienė, Lietuvos šaulių sąjungos įkūrėjo Vlado Putvinskio-Putvio žmona.

Išstūmus iš Lietuvos vokiečius, Putviukai pradėjo rašinėti pagalbos šauksmo laiškus į Grauzikus Kelmės rajone, iš kur 1941 m. buvo ištremti. Neradę adresato, laiškai ilgai dulkėjo pašte, kol atsitiktinai buvo perskaityti ten mokytojavusio Povilo Lideikos ir perduoti Putvių giminėms.

⁹ Lietuvos centrinis valstybės archyvas (toliau – LCVA), f. R-762, ap. 6, b. 237, l. 173.

Lietuvos T.S.R. Švietimo Komisarui pavaduotojui
dr. Mėškauskienė.

Mačiokienės Jūzės
gymn. Kaune Prieplau-
kos kpt. № 9-3.

Pareiškimas.

1944 m. birželio m. išvesti į Sibiro sėimų targe-
buro Putvio Vytauto s. Vlodo sėimų. Apgyvendinti
Kauk. A.C.C.P. Kopnėpocėkui p. Yemb dokum.

Teram ir mėsinei mirus liks be globos naštaieši
vaikai Algis 14 metų ir Gitele 7 m.

Prašau tamstos patvirtuoti, kad tuo
vaikus, kaip Lietuvos T.S.R. piliečius būtų galima
grąžinti į tėvynę.

Su pagarba

Jūzė Mačiokienė.

18. VII. 1945.

Tikras adresas:

Kauk. A.C.C.P. Kopnėpocėkui p. Yemb dokum, Tymbue
Arosne c. Bumayma ir Tymbue Tumere g. Bumayma

Jūzės Mačiokienės prašymo sugrąžinti ištremtus Algį ir Gitelę Putvius
faksimilė. LCVA, f. R-762, ap. 6, b. 237, l. 173

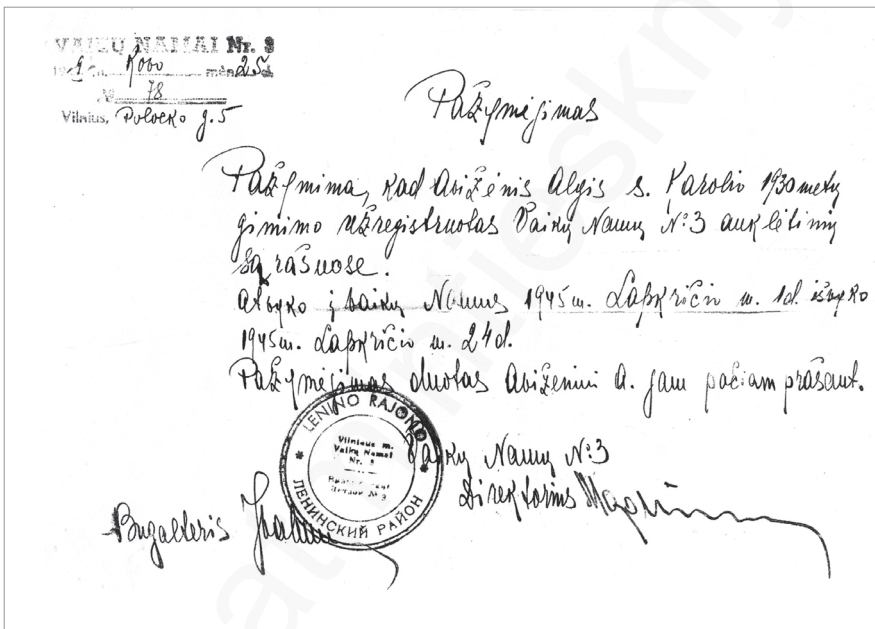
Taip žinia apie našlaičius pasiekė Kaune gyvenusius Putvių giminaitį dailininką Antaną Žmuidzinavičių bei seserį ir brolių Mariją ir Juozą Nemeikšas. Greičiausiai kaip tik M. Nemeikšaitė, žinoma tarpukario moterų veikėja, vaikų teisių gynėja ir globėja, iškėlė tuometinei aukščiausiai Lietuvos valdžiai tremtinių vaikų našlaičių gelbėjimo klausimą. Kitaip sunku būtų paaiškinti 1946 m. valstybiniu lygiu organizuotą plačią našlaičių parvežimo namo iš tremties akciją.

Tremtinė Marija Avižienienė, kuriai karo pabaigoje pavyko įsidarbinti pagal specialybę vaistinėje ir įgyti naudingų pažinčių, kreipėsi į Syktyvkare įsikūrusio Komijos Raudonojo Kryžiaus funkcionierius, ragindama nevilkinant spręsti vaikų grąžinimo klausimą. Sužinojusi, kad kelis tremtinius našlaičius ruošiamasi parvežti į Lietuvą, ji ėmėsi organizacinio darbo, stengdamasi į sudaromą sąrašą įtraukti ir du savo vaikus – Algirdą Karolį ir Mariją Avižienius. Išlydėjusi juos į išsvajotąją Lietuvą, 1946 m. vasarą nelegaliai ten sugrįžo ir pati M. Avižienienė, deja, 1950 m. ir ji, ir abu jos vaikai kalėjimų etapais buvo grąžinti į Komiją.

Oficialaus parvežtų vaikų sąrašo originalo ar kopijos rasti nepavyko. Remiantis A. K. ir M. Avižienių prisiminimais, nustatyta, kad šioje grupėje buvo nuo septynių iki dvylikos vaikų, ir sudarytas apytikslis 1945 m. lapkričio 1 d. parvežtų vaikų sąrašas:

1. Avižienis Algirdas Karolis	g. 1930 m.
2. Avižienytė Marija	g. 1934 m.
3. Butkutė Virginija	g. 1928 m.
4. Putvytė Giedrė	g. 1933 m.
5. Putvys Algis	g. 1931 m.
6. Turskytė Genė	g. 1936 m.
7. Turskis Algimantas	g. 1932 m.

Iki Maskvos vaikus atlydėjo Komijos švietimo ministerijos atstovė. Kadangi ji skubėjo grįžti atgal, nes ėjo į pabaigą navigacija Vyčegdos upe, vietoj savęs grupės vyresniuoju paskyrė penkiolikmetį A. K. Avižienį. Jis prisimena, kad Maskvoje vaikais rūpinosi Lietuvos atstovybės tarnautojai: skaniai pavaišino, įsodino į atskirą vagono kupė ir parvežė į Vilniaus 3-iusius vaikų namus Užupyje, Polocko g. 5 (pokaryje vien Vilniuje veikė penkeri vaikų namai). Vėliau visi greitai išsiskirstė pas globėjus.

Vilniaus 3-ųjų vaikų namų Algiiui Avižieniui išduotos pažymos, patvirtinančios, kad jis buvo tų vaikų namų auklėtinis, faksimilė. Asmeninis Marijos Avižienytės archyvas

Tarp vienu pirmųjų iš tremties į Lietuvą parvežtų našlaičių buvo Prano ir Filomenos Turskių iš Plungės vaikai Algimantas ir Genutė. Jų mama laukėsi trečio vaikelio. Darbingas buvo tik šeimos galva – buvęs Plungės seniūnas Pranas Turskis, atsargos karininkas ir šaulių būrio vadas. Sunkiai dirbant valdiško davinio ir savoms jėgoms palaikyti ne užteko, tad netrukus šeima pradėjo badauti.

1942 m. vasarį gimė sūnus Bronislovas. Tėvas nuo tamsos iki tamsos darbe. Motina po gimdymo niekaip negalėjo atsigauti, blogai maitinamas naujagimis buvo leisgyvis. Vyresnieji vaikai – vienuolikmetis Algimantas ir aštuonmetė Genutė – tapo vos ne pagrindiniais šeimos ramsčiais.

Tėvas, regėdamas žmonos ir vaikų kančias ir negalėdamas jiems padėti, nutarė bėgti į Lietuvą. Deja, skubotas sumanymas baigėsi tragiškai: P. Turskis pašautas mirė Ust Kulomo ligoninėje.

F. Turskienė galutinai pasiligojo, ir netrukus vaikai likosi vieni. Vargas ir badas vertė juos ieškoti išeities. Susukęs į skarmalus, Algimantas nunešė broliuką į centrinę gyvenvietę. Ant laikraščio skiautės pieštuku užrašęs: „Turskij Bronislav Francevič“, įkišo ją į skudurus ir padėjo ryšulėlį prie vaikų namų durų. Pamatęs, kad ryšulėlis įneštas vidun, gelbėtojas nudrožė savais keliais.

Vieną dieną Algimantas su Genute paliko tremties vietą. Sesuo atsidūrė Ust Nemo vaikų namuose, o brolis patraukė valkatauti. Nusibastė net už 80 km į Ust Kulomą. Čia, rajono centre, buvo lengviau prasimaitinti. Ust Kulome taip pat buvo vaikų namai. Sykį nužiūrėjęs momentą, kai ten atvežė duonos, nutaikęs progą, Algimantas prišokęs čiupo kepaliuką ir – į kojas. Galiausiai sulaukėjęs A. Turskis buvo sugautas ir apgyvendintas tuose pačiuose vaikų namuose.

1944 m. rudenį Algimantas nusiuntė laišką močiutei (tėvo motinai) ir gavo atsakymą! Jį parašė močiutės bute apgyvendintas rusų majoras Vladimiras Demčenka. Laišką pirmoji perskaičiusi vaikų namų direktorė paklausė: „Kas parašė?“ Tas pamelavo: „Tėčio brolis frontininkas.“ Viename laiške majoras pranešė, kad drg. Paleckis išleido potvarkį surinkti „evakuacijoje“ išsibarsčiusius vaikus ir pargabenti į Lietuvą.

Pasakoja Algimantas Turskis:

„Parašiau babai, kad atsiųstų prašymą, jog sutinka mus su seserimi auginti iki aštuoniolikos metų. To užteko. Su Genute buvome perkelti į Syktyvkaro vaikų namus. Čia sudarė „evakuotų“ vaikų grupę, ir vėl 1945 m. rudenį buvome parvežti į Vilnių. Gerajam majorui tarpininkaujant, į Vilnių atvyko „Lino audinių“ automobilis ir jo ekspeditorius, tėvo pažįstamas, parvežė mus į gimtąją Plungę.

Vis persekiojo mintis apie tolimojoje Komijoje paliktą broliuką. Dar tremtyje būdamas ieškojau jo pėdsakų, rašinėjau į visas puses laiškus, bet veltui.

1948 m. pavasarį su skurdžiais babos ištekliais, prisidžiovinęs džiūvėsių, leidausi ieškoti broliuko. Toks žygis anais laikais prilygo šiandieniniam pėstute, tarkim, į Šiaurės ledjūrį. Su neapsakomais nuotykiais pasiekiau Komiją.

Kaipgi suradau čia broliuką? Juk palikau jį kaip pamestinuką, nevaikštantį, nekalbantį rachitiką. O jau buvo praėję ketveri metai. Syktyvkaro vaikų namų sąrašuose atpažinau jį tik pagal tėvavardį, nes iš Bronislovo Turskio buvo virtęs Borisu Turjevu.

Turėjau vieną aiškų brolio tapatybės įrodymą – pakaušyje jam buvo du verpetai. Tai ir buvo svariausias argumentas išleisti su manimi į auklėtojos sijoną įsikibusį vaikutį, rusiškai rėkiantį: „Nenoriu į Lietuvą, neisiu su juo.“ Stebiuosi, kaip jį man ir atidavė, – juk buvau be jokių dokumentų ar įgaliojimų. Matyt, išpūdį darė mano ryžtas.

Užsiverčiau besispardantį ir rėkiantį Broniuką ant pečių, į kitą ranką paėmiau vadinamąjį lagaminą, ir iškeliavome į tėvų žemę. Babos įduoti ištekliai baigėsi kelionės pradžioje, tad važiavome zuikiais. Dabar jau broliukas laikėsi manęs įsikibęs ir vis meldė: „Nepalik!“ Stebėtis reikia, kaip mudu sveiki gyvi pasiekėme Plungę! Kelionės vargus pokario suirutėje gali įsivaizduoti tik tas, kuris tada keliavo. Juos įveikti man padėjo broliška meilė – vienas šviesiausių Dievo žmogui duotų jausmų.

Gyvenimas Plungėje buvo sunkus. Baba neįstengė mūsų išlaikyti. Sesuo nuėjo tarnaitę prižiūrėti vaikų, o mudu su broliuku pilnamestytės sulaukėme Saugų vaikų namuose. Bronislovas Turskis išaugo į stiprų vyrą ir, eidamas tėvo pėdomis, tarnavo Lietuvos kariuomenėje nuo pat pirmųjų jos atsikūrimo dienų. Kaip sakoma, svarbiau gimti ne turtingam, bet laimingam.“

Žinia apie sėkmingą nedidelės našlaičių grupės parvežimą kaip ratilai vandens paviršiuje netruko pasklisti po Lietuvą. Į Lietuvos SSR Aukščiausiosios Tarybos Prezidiumą pasipylė prašymai grąžinti našlaičius. Iš LSSR AT Prezidiumo raštinės jie atsidurdavo pas Malonės prašymų komisijos atsakingąjį sekretorių L. Veržbavičių.

Valdžia negalėjo nereaguoti į daugybę žmonių prašymų ir 1945 m. lapkričio 22 d. raštu Nr. 7839 Švietimo ministerijai buvo pavesta „daryti žygių grąžinti iš kitų Tarybų Sąjungos respublikų vaikus našlaičius (lietuvius)“¹⁰. Tokių raštų švietimo ministrui Juozui Žiugždai yra siuntusi ir LSSR AT Prezidiumo Bendrojo skyriaus vedėja E. Vaineikytė. Archyve rasta 18 L. Veržbavičiaus pasirašytų dokumentų, kuriuose nurodytos 152 parvežtinų vaikų pavardės, ir 4 E. Vaineikytės pasirašyti raštai su 95 parvežtinų vaikų pavardėmis¹¹.

1946 m. organizuoti našlaičių parvežimo akciją, kuri valdiškuose dokumentuose dažnai vadinama reevakuacija, ėmėsi nemažas būrys Švietimo ministerijos Vaikų namų skyriaus darbuotojų. Buvo sudaromi numatomų parvežti vaikų sąrašai, ieškoma žmonių, galinčių tai padaryti (ministerijoje tokių darbuotojų neatsirado), tvarkomi finansiniai reikalai, rengiami įgaliojimai vykstantiems vadovams, raštai tremties vietų administracijai ir net išankstiniai prašymai atsakingiems geležinkelio valdininkams, galintiems padėti apsirūpinti bilietais, ir t. t.

¹⁰ Ten pat, b. 238, l. 64.

¹¹ Ten pat, b. 241, l. 4, 5, 7, 9, 13, 14, 16, 17, 20–30, 34, 35, 37.

Sveikimo laiškas Honorisariatui

Vaikų namų Valdybai

Prašymas

Leokadijos Juodišienės
gym. Lutskas 29/11, Vilniuje

Prašau priimti mano vyro sesers vaikus gyve-
namius: Armatienius spon, Monroviui p-on, ypac-
mose Mykusa, noc. Hamera ~~no~~ Tuoca, Petruis sul-
dickienis vaikus

1944 m. XII. 1 ji mirė palikdama 4 vaikus ku-
rios ir noriu, kad priimtumėt š vaikus namus Vil-
niuje. Vaikai ir dabar randasi aukščiau nurodytame
rajoje, labai mukiški padėtyje be globos ir priežiūros.
Dailoni savo 13 - meio brolio uždavimui ir globa,
kur pato turėtų būti auklėjamas ir globojamas

Vaikai ištolio auksiaus:

1. Linchos Suldickas s. Jono gim. 1932 m
2. Sigitas - " - " - " - 1933 "
3. Laimutė Suldickaitė - " - " - 1936 "
4. Kamili - " - " - " - 1937 "

Tėvas jau anks miręs.

Noriu, kad vaikai galėtų mokytis Vilniuje, kurie
ir aš visomis išgalėmis žadu prisidėti.

L. Juodišienė

1945. I. 20

1945. I. 20

Leokadijos Juodišienės prašymo grąžinti į Lietuvą ištremtus vyro sesers
vaikus faksimilė. LCVA, f. R-762, ap. 6, b. 241, l. 10

Kun. U Dvaranausko, gyv.
Marijampolij, Barin. 9. 22

Kreipiasi į Dg. Ministrą šiuo reikalu.
Buv. Marijampolės Ryt. Jono Grunacių Direktorius
Antanas Daniliauskas su šeima 1941 m. paleiko
į Sibirą. Jis patį ir žmona mirė. Liko da kol-
kas gyvas juodųjų vokiečių kalinys. Stėdien jau
ir tas nuo sunkaus darbo yra patyręs. Jis jau ten
paleiktas, arčiau, nealaukys ir žins. O galia būtų varti-
no, nes kaip matyti iš jo laiško, turi nemalą gabumų
protu darbu lengvai atkelti ir galety būtų naudoti
grytieli. Visa tai turėdamas gyvenę ir pasi-
kėdamas Dg. Ministro gera virdimi ir teisingumu,
prašau leisti tam variklini gręsti; Tiesiog ir du-
li galimume būti. Kolian nutraukti grunacių mū-
slą

Su lokra pagacha

1046. 11.21.

Кни. В. Драганский

A226.

унский район, Породомовский р. завой

Вятское, Антаново, Даниляукае.

Kun. V. Dvaranausko prašymo gražinti iš tremties Marijampolės Rygiškių Jono gimnazijos direktoriaus Antano Daniliausko sūnų Antaną faksimilė. *LCVA, f. R-762, ap. 6, b. 241, l. 58*

1945 m. lapkričio 20 d. rašto
Justo Paleckio
1945 m. lapkričio 20 d.

35

S a r a š a s

vaikų, likusių be tėvų sąjunginėse respublikose, kurias
Tarybos pirmininkas prašo grąžinti Lietuvos TSR.

Pavardė, vardas ir tėvavardis	Amžius	Adresas
✓ Žosinaitė Laimė, Stasio	15 m.	Altajskij kraj, Salto
✓ Žosinas Stasys, Stasio	11 m.	r-n st. Ažinska
✓ Aušrotaitė Elena, Jono	1928 m.	{ Altajskij kraj, Solon kij r-n s. Tumanovo
✓ Aušrotaitė Nėlė, Jono	1931 m.	
✓ Aušrotaitė Aldona, Jono	1935 m.	
✓ Aušrotas Bernardas, Jono	1937 m.	{ Gorno Altajskij sovc Nr. 232 pas M. Stanke čienę
✓ Sutaite Vanda, Petro	1938 m.	{ Altajskij kraj, Ojrot S. Angudaj, Kirpicnaja ul. 12
✓ Latakaitė Emilija, Prano	17 m.	
✓ Šabanavičius Leonardas	17 m.	{ Altajskij kraj, Ojrot S. Angudai, Zarečnaja
✓ Šabanavičius Vytautas	15 m.	
✓ Mirkes Moze, Dovydo	16 m.	Kommi ASSR, Syktyvdin kij r-n, S. Slobodsko Rejd.
	9 m.	{ Altajskij kraj, Salto

LSSR Aukščiausiosios Tarybos 1945 m. lapkričio 20 d. rašto Švietimo ministerijai organizuoti vaikų našlaičių parvežimą į Lietuvą faksimilė. Kairiajame dokumento kampe – LSSR AT Prezidiumo pirmininko Justo Paleckio viza. LCVA, f. R-762, ap. 6, b. 241, l. 35

Archyve rastas įdomus 1946 m. gegužės mėn. LSSR Ministrų Tarybos potvarkio projektas, įpareigojantis atskiras instancijas:

„1. Patvirtinti Švietimo Ministerijai (drg. Žiugžda) grąžinti evakuotuosius į kitas Tarybų Sąjungos respublikas vaikus našlaičius, kurie grąžintini pagal Lietuvos TSR Aukščiausiosios Tarybos potvarkį.

2. Paskirti 650 000 rublių vaikų našlaičių grąžinimo išlaidoms apmokėti.

3. Pavesti Finansų Ministerijai (drg. Drobnys) išskirti pinigų sumą. 650 000 rublių vaikams našlaičiams pargabenti įtraukti į 1946 m. biudžeto planą.

LTSR Ministrų Tarybos pirmininkas
Mečislovas Gedvilas
/parašas/¹²

Kitoje dokumento pusėje pieštuku prirašyta: „Lietuvos TSR Ministrų Taryba. Potvarkis Nr. 542-p. 1946 m. birželio 13 d.“ Taigi numatyta tikrai nemaža pinigų suma. Ar tiek jų ir buvo paskirta, nežinia, bet, pasak Jono Bulotos, kuris kartu su Karoliu Gerulaičiu vyko pargabenti vaikų našlaičių į Jakutiją, pinigų jiems netrūko¹³. Kad vadovas turėjo daug pinigų, prisiminimuose mini ir Vlodo Kaikario iš Tomsko srities parvežta Jadvyga Bielinskaitė-Baškienė¹⁴.

Vaikų pargabenimo akcijos vykdytojai rėmėsi 1946 m. rugpjūčio 14 d. LSSR AT Prezidiumo nutarimu Nr. 5005. Ant trijų Švietimo ministerijai skirtų raštų, kuriuose minimos 50 parvežtinų į Lietuvą našlaičių pavardės, yra LSSR AT Prezidiumo pirmininko Justo Paleckio viza ir prašymas „daryti žygių vaikams grąžinti“¹⁵. Porą panašių raštų yra pasirašęs ir LSSR AT Prezidiumo pirmininko pavaduotojas Karolis Didžiulis.

¹² Ten pat, l. 1.

¹³ Jonas Bulota, „Ledo vaikai“, *Gimtasias kraštas*, 1998, Nr. 34; Vilniaus universiteto bibliotekos Rankraščių skyrius, f. 176, Jono Bulotos asmeninis archyvas, b. 789.

¹⁴ Jadvygos Bielinskaitės-Baškiens prisiminimai, LGGRTC Memorialinis departamentas, dok. Nr. 7R-11.

¹⁵ LCVA, f. R-762, ap. 6, b. 241, l. 14, 19, 26, 27, 35.

Iš surinktų našlaičių duomenų (vardas, pavardė, gyvenamoji vieta tremtyje) buvo sudaromi sąrašai (išskyrus Altajaus kraštą, jie buvo preliminarūs), kuriuos gavo ekspedicijų vadovai prieš kelionę. Atvykę į vietas ir susidūrę su daug didesniu našlaičių skaičiumi, vėžėjai paprastai savo rizika ryždavosi pargabenti jų kur kas daugiau, nei rengėsi.

Žinant stalinistų požiūrį į „liaudies priešus“, galima suprasti, kad imtis šios plačios akcijos reikėjo daug drąsos. Žmonės, 1946 m. ryžęsi vykti į tremties vietas, kurios oficialiai buvo vadinamos „tolimaisiais TSRS rajonais“, turėjo pasižymėti ne tik aukštomis moralinėmis savybėmis, bet ir ištverme, drąsa, atsakomybe. Pokario metų suirutėje ir savame krašte buvo nelengva keliauti, o ką jau kalbėti apie kelionę Rusijos platybėse. Ji buvo ne tik sunki, bet ir pavojinga, geležinkelio stotys perpildytos keleivių, savaitėmis laukiančių, kada įsigis bilietą. Apsiumdami parvežti našlaičius į Tėvynę, šių akcijų vadovai rizikavo savo gerove, jiems grėsė net baudžiamoji atsakomybė, jei kas nors būtų ne taip pavykę, vienam ar kitam vaikučiui būtų atsitikusi kokia nors bėda, jis būtų susirgęs, pasimetęs ar pražuvęs.

Pagėgių gimnazijos mokytojas Petras Monstavičius (1901–1977) į šį žygį leidosi tikėdamasis parsivežti dukterį Lidiją, kuri, mirus motinai, liko našlaitė. Ją globojo M. Kedienė. Beje, jis ir pats 1941 m. buvo įtrauktas į tremiamųjų sąrašą, tad nors tada išsislapstė, kelionė jam jau savaime buvo rizikinga¹⁶. Formaliai jis vyko kaip L. Monstavičiūtės „dėdė“.

Marcelinas Ignatavičius (g. 1920 m.) buvo priešmokyklinio auklėjimo įstaigų inspektorius, neseniai iš Raseinių apskrities atkeltas į Pagėgius. Vienu iš parvežamos našlaičių grupės vadovų jis tapo gana atsitiktinai. Į Komiją M. Ignatavičius vyko du kartus. Antrą kartą Švietimo ministerija jį siuntė vieną, nes vietos jam jau buvo pažįstamos.

¹⁶ Rimvydas Racėnas, *Komių žemėje*, p. 35.

Petras Monstavičius su
dukra Lidija. Iš Lidijos
Monstavičiūtės-Semaškienės
asmeninio archyvo

*Švietimo komisariatas
pasirūpinti, vaikus grąžinti
nuo 46.1.14 Lietuvos Respublikos*

S a r a š a s 27

vaikų, likusių be tėvų sąjunginėse respublikose, kur
šiminės prašo grąžinti Lietuvos TS Respublikon

Pavardė, vardas ir tėvavardis	Amžius	Adresas
Grinkevičius Antanas	1932	Altajskij kraj, Krasnozar
Grinkevičiūtė Janė	1930	kij rajon, Zaprudinskij
Grinkevičiūtė Aldona	1934	choz, ferma Nr.2/II fut
Monstvilaitė Nijolė, Albino	-	Komi ASSR, Syktyvdinski
Monstvilaitė Almonė, Albino	-	jon, selo Sloboda, detdom
Marčiūtė Irėna	18	Komi ASSR, gor, Syktyvkar Puškina
Totilaitė Leonida, Jurgio	19-	Komi ASSR, Ustkulomskij Uljanovskij užastok
Totilas Alfonas , Jurgio	17-	
Totilaitė Angė, Jurgio	14-	
Totilaitė Aldona, Jurgio	9-	
Vaičiulis Antanas, Motiejaus	14	Komi ASSR, Kortkerosski jon, Ust -Lokčim.

St. „Alfonas“ ir „Nijolė“

LSSR Aukščiausiosios Tarybos 1946 m. sausio 14 d. rašto Švietimo ministrijai organizuoti vaikų našlaičių parvežimą į Lietuvą faksimilė. Kairiajame dokumento kampe – LSSR AT Prezidiumo pirmininko Justo Paleckio viza. LCVA, f. R-762, ap. 6, b. 241, l. 27

Marcelinas Ignatavičius.
Iš asmeninio archyvo

179

Приложение к отношению Президиума
Верховного Совета Литовской ССР от
№ 3592 от 13 мая 1946 года.

СПИСОК ДЕТЕЙ, ПОСЛЕДНИХ ВОСВРАЩЕНИЮ В ЛИТОВСКУЮ ССР
из Коми АССР

№ п/п	Фамилия, имя, отчество	Возраст	Адрес детей	№ решения Верховн. Совета
1.	МОНСТАВИЧУТЕ Лидия, Петро	1935 г. (9 л.)	Коми АССР, Сыктыв-кар, Лычкосский кир-пичный завод (У. М. Кедеке)	1939 16.11.46
2.	МОНКЕВИЧУТЕ Альдона, Прано	1930 (15)	Коми АССР, Сыктыв-динский р-н село Слобода, детдом	- "
3.	МОНКЕВИЧУТЕ Данута, Прано	1934 г. (11 л.)	- "	- "
4.	МОНКЕВИЧУС Зигмунтас, Прано	1937 (9)	- "	- "
5.	МОНСТВИЛАЙТЕ Нисле, Альбино		Коми АССР, Сыктыв-динский р-н село Слобода, детдом	299 16.1.46
6.	МОНСТВИЛАЙТЕ Альмоне, Аль-бино		- "	- "
7.	МАРЧУТЕ Ирена	18 л.	Коми АССР, Сыктыв-кар, ул. Пушкина	- "
8.	МИРКЕС Мове, Давидо	16 л.	Коми АССР, Сыктыв-динский р-н село Слободское Редд	22.11.1945 г.
9.	ВАРАНАУСКАЙТЕ Э. Мано	млад-летн.	Коми, г. Сыктыв-кар, Первомайская № 94	1939 22/1.45

Список верен: *Е. Вапиевич*

Свердловская Область, Отдел Президиума Верховного Совета Литовской ССР
/Е. ВАПИЕВИЧ/

LSSR Aukščiausiosios Tarybos Prezidiumo Bendrojo skyriaus vedėjos E. Vainikytės pasirašyto parvežtinių iš tremties vaikų sąrašo Švietimo ministerijai faksimilė. LCVA, f. R-762, ap. 6, b. 241, l. 29

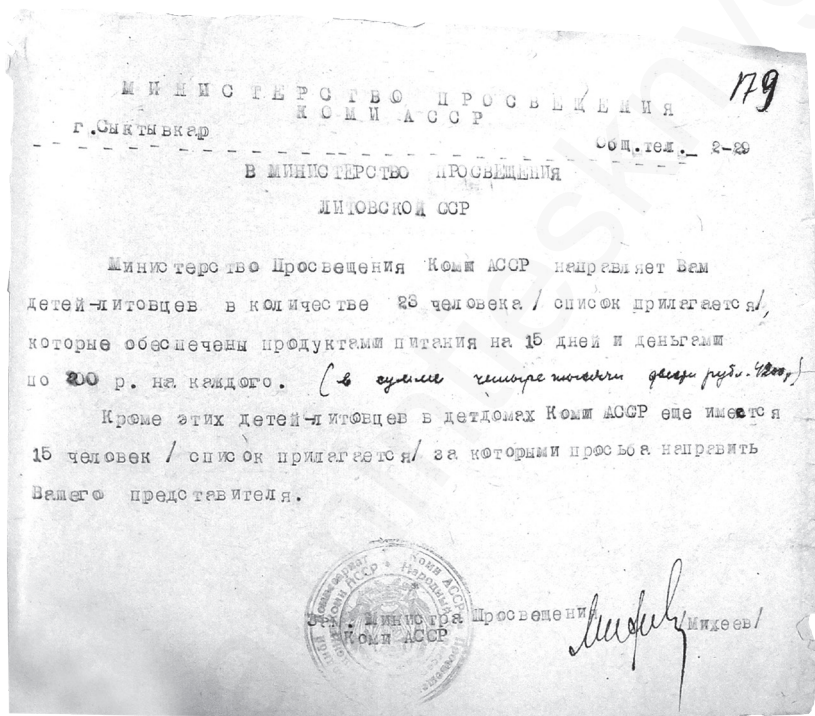

Pirmojo vežimo vaikų sąrašą išsaugojo parvežtasis Jonas Sakelis. Jis sutampa su archyve išlikusiu sąrašu¹⁷, kurį pasirašė Komijos švietimo ministras Michejevas, todėl, matyt, yra tikslus. Į Lietuvą iš Komijų ASSR 1946 m. birželio 14 d. buvo parvežti šie vaikai:

1. Marcinkevičius Romas g. 1938 m.
2. Marcinkevičiūtė Genutė g. 1936 m.
3. Lozoraitytė Danutė g. 1931 m.
4. Lozoraitytė Irena g. 1937 m.
5. Lozoraitis Rimvydas g. 1937 m.
6. Šetravičiūtė Berta g. 1934 m.
7. Šetravičius Stasys g. 1936 m.
8. Sakelytė Laima g. 1937 m.
9. Totilaitė Anelė g. 1934 m.
10. Totilaitė Aldona g. 1937 m.
11. Dvareckas Drąsutis g. 1932 m.
12. Januškaitė Dalytė g. 1934 m.
13. Januškaitė Rita g. 1938 m.
14. Juškevičius Zigmas g. 1937 m.
15. Juškevičiūtė Aldona g. 1930 m.
16. Monstvilaitė Nijolė g. 1934 m.
17. Monstvilaitė Almutė g. 1936 m.
18. Poškaitė Vanda g. 1931 m.
19. Poškaitė Pranė g. 1933 m.
20. Poškaitis Vytautas g. 1935 m.
21. Giedrimaitė Valerija g. 1934 m.
22. Giedrimaitė Aldona g. 1936 m.
23. Monstavičiūtė Lidija g. 1936 m.
24. Sakelis Jonas g. 1939 m.

¹⁷ LCVA, f. R-762, ap. 6, b. 237, l. 176.

Komijos švietimo ministro pasirašytame sąrašė yra 23 vaikai. 24-asis J. Sakelis į jį įtrauktas vėliau. Kaip vaikų prižiūrėtoja ir pagalbininkė kartu parvežta pirminiame sąrašė nebuvo Janina Survilaitė (1949 m. ji buvo suimta, nuteista trejiems metams lagerio, o paskui vėl išstremta į Komiją).

Komijos ASSR švietimo ministro Michejevo rašto dėl 23 lietuvių vaikų grąžinimo faksimilė. LCVA, f. R-762, ap. 6, b. 237, l. 179

С П И С О К

воспитанников детских домов Министерства Просвещения Коми АССР,
по национальности литовцев, направляемых в Литовскую ССР с
представителем Литвы тов. Герулайтес К.И.

№ п/п	название р-в	название д/домов	фам. имя отч.	год рожд.
1.	Устькуломский р.	1. Деревянский д/д	1. Жоснайте Юстя	1925
		2. " "	2. " Альдис	1929
			3. " Витас	1929
		2. Устькуломский	4. Шлигер Виктор	1938
2.	Сисольский р-н	3. Няшорский д/д	5. Андрекус Витовтас	1935
			6. " Евдокия	1929
			7. Петчус Пельга	1925
			8. Петчус Ванда	1934
		4. Межадорский д/д	9. Пимерман Астра	1941
3.	Сиктивдинский	5. Реленецкий д/д	10. Вишвилли Римус	1929
			11. Чекали Берта	1929
4.	Кожвинский р-н	6. Песчанский д/д	12. Урмунайте Влася	1924
			13. Урмунайте Идея	1928
			14. " Онна	1942
			15. Петроскайте Идея	1926
			16. " Алдон	1924

Крестин

ЗАМ. МИНИСТРА ПРОСВЕЩЕНИЯ
КОМИ АССР

Михеев /

Komijos ASSR švietimo ministro Michejevo rašto priedo faksimilė.
LCVA, f. R-762, ap. 6, b. 237, l. 182

В. Валдува Управлению Милиции
 Отдел *Секретариат*
 № *171-498*
 111 194
 Вильянос

г.р. Вильянос

Прошу подтвердить, действительное
 ли Вами были выведены из Чехословац-
 кого р-на, Коммуналы дети-сироты
 Новикова Витальюса с. Кавно, Ядвигарович
 Новикова Лидона с. Кавно, Ядвигарович
 и переданы на воспитание их родственникам
 Бидеке Петронисе, прот. с. Рукшай, Сиртук-
 овой волости, Рассейского уезда.

Начальник Уезд. отд. Милиции *А. Ковалев*
 Подполковник Милиции *А. Ковалев*

LSSR vidaus reikalų ministerijos Tardymo skyriaus viršininko Novikovo paklausimo dėl vaikų našlaičių Aldonos ir Vytauto Novickų grįžimo į Lietuvą faksimilė. LCVA, f. R-762, ap. 6, b. 237, l. 182

Reikia pažymėti, kad Komijos švietimo ministerija noriai atiduodavo lietuvių vaikus. Prie minimo sąrašo yra Komijos švietimo ministro priedas, kad Komijos ASSR vaikų namuose gyvena dar šešiolika lietuvių vaikų (žr. p. 100). Jiems parvežti prašoma atsiųsti įgaliojamą atstovą¹⁸. Tame ministro Michejevo priede surašyti įvairių tautybių Kožvos rajono vaikų namų auklėtiniai. Jame esantys vai-

¹⁸ Ten pat, l. 179.

kai lietuviškomis pavardėmis buvo ištremti iš Lietuvos 1945 m. liepos mėn. Taigi buvo praėję vos metai – ir jau šitiek našlaičių! Tai rodo labai sunkias tėvų gyvenimo Pečioros upės baseine sąlygas. Tolesnis našlaičių lietuvių likimas Kožvos rajono vaikų namuose nežinomas. Be abejo, jų laukė greitas nutautėjimas.

LSSR švietimo ministerijos archyve 1946 m. spalio 23 d. parvežtų vaikų sąrašo nėra, todėl pateikiame kiek patikslintą Ramunės Briedienės sudarytą sąrašą¹⁹:

1. Abromaitytė Regina	g. 1930 m.
2. Abromaitis Fredas	g. 1934 m.
3. Aužbikavičius Stanislovas	g. 1933 m.
4. Aužbikavičiūtė Laima	g. 1939 m.
5. Baranauskaitė Janina	g. 1927 m.
6. Baranauskaitė Zofija	g. 1928 m.
7. Čekaitė Beatričė	g. 1938 m.
8. Dapkutė Audronė	g. 1933 m.
9. Gudžiūnaitė Gražina	g. 1935 m.
10. Gudžiūnas Algis	g. 1934 m.
11. Jocaitė Ramunė	g. 1933 m.
12. Jonaitis Algirdas	g. 1936 m.
13. Jonaitis Kęstutis	g. 1935 m.
14. Jonaitis Romualdas	g. 1929 m.
15. Jonaitytė Živilė	g. 1938 m.
16. Juškaitė Marijona	g. 1934 m.
17. Kairaitis Česlovas	g. 1936 m.
18. Kairaitytė Vida	g. 1934 m.
19. Kasiliauskaitė Kristina	g. 1935 m.
20. Lasinskytė Regina	g. 1938 m.
21. Lotužis Juozas	g. 1939 m.

¹⁹ Ramunė Briedienė, „Lietuvių vaikai tremtyje: vaikų gelbėjimo ekspedicijos“, *Genocidas ir rezistencija*, 2003, Nr. 2(14), p. 115–116.

22. Lotužytė Judita	g. 1937 m.
23. Lukauskaitė Danutė	g. 1934 m.
24. Navickaitė Aldona	g. 1931 m.
25. Navickas Vytautas	g. 1929 m.
26. Petravičius Kęstutis	g. 1936 m.
27. Petravičiūtė Birutė	g. 1934 m.
28. Smilingytė Margarita	g. 1930 m.
29. Survila Justinas	g. 1932 m.
30. Survilaitė Bronė	g. 1929 m.
31. Vaičiulis Antanas	g. 1928 m.
32. Šepikaitė Morta	g. 1936 m.
33. Šimulynaitė Danutė	g. 1932 m.
34. Zandovaitė Alina	g. 1936 m.
35. Žasinaitė Justina	g. 1933 m.
36. Žasinas Algirdas	g. 1939 m.
37. Žasinas Vytautas	g. 1939 m.

Vaikų parvežimas iš Jakutijos ASSR

Jakutijos lietuviai tremtiniai – tai Lenos upės tremtiniai. 1942 m. jie buvo išbarstyti šios 4400 km ilgio upės aukštupyje maždaug nuo Muchtujos gyvenvietės (dabar Lenskas) iki pat žiočių Laptevų jūros pakrantėse. Lenos baseino pietinės dalies gyvenvietėse lietuvių tremtinių buvo palyginti nedaug (300–400 žmonių). Jakutsko miestas Lenos upę tarsi dalija perpus. Į pačią šiaurę, į Lenos deltą, buvo atgabenta didžioji dalis tremtinių – per 2000 žmonių. Jie buvo apgyvendinti, tiksliau, įkūrė čia vos vegetavusius Tit Arus, Trofimovską, Muostachą, Bykovą ir keletą sezoninių gyvenviečių. Rajono centras buvo Bulūnas. Čia veikė vaikų namai, kurių auklėtiniai daugiausia buvo lietuviai – tremtinių, žuvusių atšiauriomis sąlygomis, palikuonys.

Dalis tremtinių 1942 m. buvo atvežta ne tik į Lenos deltos pelkynus – apie 500 žmonių nuplukdyta ir į Janos baseino gyvenvietes. Janos aukštupyje yra Žemės Šiaurės pusrutulio šalčio polius Verchojanskas.

Į tolimą ir rizikingą kelionę į Jakutijos ASSR Karolis Gerulaitis ir Jonas Bulota leidosi 1946 m. liepos 17 d.

Karolis Gerulaitis (1900–1991) savo gyvenimą atidavė pedagoginei veiklai. Vokiečių okupacijos metais dirbdamas Juodšilių (prie Vilniaus) vaikų namuose, gerai pažinojo našlaičių dalią. Pokariu buvo Švietimo ministerijos inspektorius. Turėjo informacijos apie rengiamą tremtinių vaikų našlaičių parvežimą ir sutiko tapti šios akcijos vykdytoju.

Karolis Gerulaitis.
Iš Viktoro Gerulaičio asmeninio archyvo

Jonas Bulota.
Iš šeimos archyvo

Jonas Bulota (1923–2004) pokaryje kurį laiką dirbo įvairų darbą. Sužinojęs, kad Švietimo ministerijai pavesta pasirūpinti tremtinių vaikų našlaičių parvežimu, pats pasisiūlė vykti į Jakutiją, turėdamas slaptą tikslą kartu su našlaičiais pargabenti ir ten išstremtą seserį Angelę (šį planą jam pavyko įgyvendinti seserį įvardijant parvežamų vaikų palydove²⁰). Vėliau J. Bulota, 1952 m. baigęs Maskvos universitetą, iki 1992 m. dėstė Vilniaus universiteto Žurnalistikos katedroje.

²⁰ Jonas Bulota, min. veik.

Spėjama, kad K. Gerulaitį ir J. Bulotą įkvėpė sėkmingas pirmasis vaikų našlaičių pargabenimas iš Komijos į Lietuvą 1946 m. birželio 14 d. Ekspedicijos vadovai į Jakutiją vežėsi patvirtintą sąrašą, kuriame buvo 21 vaiko pavardė.

Iš Maskvos į Jakutską abu keleiviai tris paras skrido lėktuvu. Su savimi turėjo išrašytas komandiruotes, pinigų ir, kaip tais laikais, ke-
liavo gana patogiai. Tai patvirtina šis raštas:

„Lietuvos TSR Ministrų Tarybos Pirmininko pavadootojui drg.
Niunkai

Prašau patvirtinti komandiruotes ir išduoti BRONES minkš-
tame vagone švietimo ministerijos tarnautojui Gerulaičiui Karo-
liui, Jono, ir Mokslo Akademijos tarnautojui Bulotai Jonui, Juozo,
komandiruojamiems į Jakutijos ATSR parvežti grąžinamus lietuvių
vaikus našlaičius.

Priedas: 2 komandiruotės

Lietuvos TSR Švietimo ministras
J. Žiugžda /parašas/²¹

Atvykę į Jakutiją, Lietuvos atstovai J. Bulota ir K. Gerulaitis
darbavosi dviejose vietovėse – pačiame Jakutske ir Bulūno rajone.
Pasiiekti pastarąjį, esantį už 2000 km nuo respublikos centro, buvo
nepaprastai sunku – vykti teko atsitiktiniais laivais. Bet šie du vyrai
per daugiau nei tris mėnesius trukusią kelionę aplankė daugumą vie-
tovių, kuriose gyveno lietuvių, prisiklausė ir prisiziūrėjo šurpiausių
tremtinių gyvenimo istorijų ir vaizdų. Janos baseino gyvenviečių naš-
laičių gelbėtojai nepasiekė.

²¹ LCVA, f. R-762, ap. 6, b. 239, l. 45.

Pasakoja Jonas Bulota:

„1942 m. rudenį prie Laptevų jūros, Lenos ir Janos upių baseinuose, atsidūrė didelė dalis sovietų valdžios iš Lietuvos ištremtų žmonių. Daugiausia tai buvo moterys, paaugliai ir vaikai, nes stipresni vyrai, atskirti nuo šeimų dar Lietuvoje, pakliuvo į Vidurio ir Rytų Sibiro lagerius. Tuoju po karo prie Laptevų jūros teko būti ir man, tiktai ne ištremtam, o savo noru.

1946 m. pavasarį, atsižvelgdamas į tremtinių laiškus, tuometinės sovietinės Lietuvos Aukščiausiosios Tarybos Prezidiumo pirminkas J. Paleckis išsirūpino, kad iš Jakutijos į Lietuvą būtų grąžinta šešiolika našlaičių, kurių tėvai žuvo lageriuose ar tremtyje. Švietimo ministerija ieškojo žmonių, kurie nuvyktų jų paaimti. Pirmasis sutiko važiuoti šios ministerijos inspektorius K. Gerulaitis, hitlerinės okupacijos metais atleistas iš mokytojo pareigų ir dirbęs Juodšilių vaikų namuose. Su juo pasišoviau keliauti ir aš. Tuo metu mokiausi Vilniaus valstybinio universiteto parengiamuosiuose kursuose. Nors K. Gerulaičio ir mano amžius skyrėsi beveik ketvirčiu amžiaus, šioje kelionėje mudu puikiai sutarėme. Gaila, kad tais metais apie savo ekspediciją į Šiaurę gelbėti ledo vaikų negalėjome nei papasakoti, nei rašyti. Šiandien daugelis dalykų jau išdilę iš atminties, išskyrus tai, ko pamiršti neįmanoma. Viena laimė, kad išliko kelionės dienoraštis, parvežamų vaikų sąrašų kopijos, patvirtintos Jakutijos švietimo ministerijos antspaudu.

Išskridę iš Vilniaus 1946 m. liepos 17 d., po keleto dienų Maskvoje sulaukėme lėktuvo į Jakutską. Tris paras skridę, liepos 25 d. pasiekėme šį miestą. Pakeliui iš oro uosto, išgirdę kalbant lietuviškai, prie mūsų priėjo du vaikinai: lietuvis Abraitis ir žydas Golbergas. Atvykę iš šiaurės, jie bandė Jakutske mokytis. Vėliau sužinojome, kad pirmaisiais pokario metais panašiu būdu iš įvairių šiaurės vietų į Jakutską susirinko kelios dešimtys kilusių iš Lietuvos vaikinių ir merginų. Jie mokėsi vietos pedagoginiame institute, statybos, finansų ir medicinos technikuose, paskutinėse vidurinių mokyklų klasėse.

Jų sąrašą parvežiau į Lietuvą. Tikėtasi, kad mūsų Švietimo ministerija leis jiems grįžti į Tėvynę ir toliau mokytis lietuvių kalba.

Po keleto dienų, praleistų Jakutske, lydimi respublikos Žuvų tresto valdytojo Suchanovo, išskridome į šiaurę. Nuskridę penketą šimtų kilometrų, turėjome leistis Lenos upėje, prie Sangaros anglių kasyklų. Degė tūkstančiai hektarų taigos, dūmai dengė upės slėnį, todėl mūsų hidroplanas „Katalina“ toliau skristi negalėjo. Teko laukti. Uoste sutikome jaunos lietuvių Garmutę ir Luckevičių, laivais keliaujančius į pietus. Tikėjosi Jakutske mokytis...

Bulūno – rajono, kuriame turėjome surinkti vaikus, – centrą pasiekėme tik rugpjūčio 2 d. Administracinės sąvokos šiaurėje visai kitos: Bulūno rajono teritorija Laptevų pajūryje kokių penkis šešis kartus didesnė už Lietuvą. Ledinėse Lenos deltos salelėse, Laptevų jūros pakrantėse išsidėstę šio rajono žuvų gaudymo ir apdorojimo įmonės Tit Arai, Trofimovskas ir Bykovas. Kiekviena jų turi po penkis žiemos ir vasaros žvejybos punktus. Kuriame iš jų bus „išalę“ mūsų vaikai?

Rugpjūčio 4 d. kateriu išplaukėme į Tit Arus už ketverto šimtų kilometrų nuo Bulūno. Tit Arai – jau tundra, nors šis jakutiškas pavadinimas reiškia „maumedžio lapą“ ar „žalią lapą“. Jokių maumedžių čia nė kvapo. Užtat lietuvių – daug. Vos tik išlipome iš katerio, jie mus apipuolė ir pradėjo pasakoti. Tais pasakojimais patikėti galima tik ten, užpoliarėje, kai tavo nusiveda į jurtą – žeminę, šiaip taip suręstą iš upe atplukdytų rąstų ir velėnų ant amžinai išalusio grunto arba keliolikos centimetrų purvu uždengto ledo. Kai tau parodo akmenimis apdėtus kapus tų, kurie guli negilame ledo griovelyje ir jau niekad nieko niekam nepapasakos. Titariečiai skubėjo viską išpasakoti, o mes – išklausyti, todėl miegoti neteko. Juolab kad ir nakties nebuvo – saulė vasarą čia nenusileidžia. Vaikų radome, tačiau vieno dar buvo gyvas kuris nors iš tėvų, o kitų nebuvo mūsų sąrašė. Treti, jau paaugliai, žvejojo įmonės skyriuose. Kartu su K. Gerulaičiu nusprendėme, nepaisydami sąrašo, imti visus, kuriuos tik pajėgsime paimti. O toliau – bus matyti.

Su pirmaisiais vaikais išplaukėme į Stolbus. Taip vadinasi maža salelė – didžiulė aukšta stulpo pavidalo uola Lenos žiočių pradžioje. Nuo čia upė suskyla į daugybę salelių, išraižytų protakomis. Visos šios salelės stūkso ant ledinio pagrindo. Stolbai – paskutinė tvirta žemė. Ji gerai įsiminė lietuviams ir kitiems šiaurės tremtiniams. Čia įrengtas ledinis kalėjimas, į kurį patekęs retas ištrūkdavo gyvas.

Mus priglaudė pačioje uolos papėdėje jurtoje gyvenęs tremtinys Andriukaitis, dirbęs sandėlininku. Ėjome pas žvejus lietuvius, valgėme čia pat verdamą skanią žuvį, klausėmės gūdžių pasakojimų apie tremtinių darbą ir gyvenimą ilgomis poliarinėmis naktimis. Apie žvejojimą plikomis rankomis eketėse, šviečiant Šiaurės pašvaistei ir spiginant 30–40 laipsnių šalčiui. O žvejoti teko alkaniems, prisidengusiems iš Lietuvos atsivežtų, dažniausiai vasarinių drabužių likučiais...

Kaip tik Tit Aruose lietuviai man su K. Gerulaičiu prikrovė laiškų. Jiems atrodė, kad šitai laiškai greičiau ir saugiau pasieks tikslą. Dar nežinojome, kada ir kaip grįšime į Lietuvą, bet laiškus ėmėme, prašydami tiksliai užrašyti adresus. Grįžę į Lietuvą, daugiau kaip tūkstantį jų, užklįjavę ženkliukus, sumetėme į pašto dėžutes, kitus išdalijome adresatams vilniečiams. Bet tai įvyko negreitai. Dar buvo lemta daug pamatyti ir išgirsti.

Po keleto valandų kelionės atplaukėme į Trofimovską – antrąją žuvų gaudymo ir apdorojimo įmonę. Apie šį žvejų kaimelį, įsikūrusį ant didelio reliktinio ledo masyvo, Lietuvos skaitytojai jau žino. Čia šaltį ir badą kentėjo kaunietė moksleivė Dalia Grinkevičiūtė.

Trofimovske buvome savaite. Kalbėjomės su nedaugeliu išlikusių gyvųjų. 1946 m. padėtis čia jau buvo kur kas geresnė. Sadistus viršininkus pakeitė iš fronto grįžę darbuotojai, tremtiniai pradėjo gauti perlaidų iš Lietuvos. Už pinigų jau buvo galima įsigyti drabužių, batų, amerikoniškų maisto produktų, kurie pagal lendlizą buvo gabenami per Tiksį į pietus. Deja, visa tai atsirado per vėlai. Suaugusių tremtinių buvo likę nedaug, užtat netrūko ledo kapų. Daugelio trofimovskiečių vaikų, buvusių sąrašė, neradome.

Nedaug turėjau vilčių patekti į Trofimovsko filialą Arangastachą, esantį atviroje vandenyno pakrantėje. Tai labiausiai į šiaurę nutolęs paimtos Lenos deltos taškas. Šis skyrius dirba žiemą, o vasarą ten porą kartų nuplaukia laivai paimti šaldytos žuvies. Arangastache buvo mano sesuo, Vilkaviškio apskrities Gražiškių miestelio mokytoja.

Trofimovsko lietuviai žinojo, ko aš noriu, bet padėti negalėjo – į atvirą vandenyną gali išplaukti tik dideli laivai, o jų, kaip tyčia, nebuvo. Kartą mane, vos spėjusį užsnūsti zuikio miegu, prikėlė ir pranešė:

– Prieplaukoje vilkikas „Verchojanskas“! Po pusvalandžio išplaukia į Arangastachą žuvies paimti.

Vilkiko kapitonas visą laiką gyrė lietuvius už darbštumą ir ištvermę, o mane girdė amerikonišku spiritu iš žibaluotos skardinės. Užtat užkanda greta stovėjo karališka – dvi didžiulės statinės juodųjų ir raudonųjų šiaurės žuvų ikry. Su Arangastacho viršininku susitariau greitai – išleido seserį iki Jakutsko, o toliau – kaip Dievas duos. Parvežiau aš ją. Po keleto areštų jai buvo leista gyventi ir dirbti Lietuvoje.

Grižome į Trofimovską, paėmėme vaikus ir leidomės į Tiksj. Pakeliui aplankėme Bykovą – trečią žuvies įmonę.

Siautė audra. Protarpiais jau snigo. Bykove teko užtrukti. Sako, kad 1936 m. šiame kyšulyje gyvenęs tik vienas jakutas medžiotojas. Bykovo pakrantė šiaurėje garsėja mamutų kaulų radiniais. Lietuviai išmoko drožti iš to kaulo nuostabių dalykų. Dar ir dabar ant mano stalo stovi plunksnakotis su užrašu „Bykov-mis“, ištektas nagingų Černeckų šeimos meistrų.

Rugpjūčio 23 d. septynių baržų karavanu, tempiamu vilkiko, išplaukėme į pietus. Pakeliui dar paėmėme keletą vaikų iš Mastacho kyšulio ir kitų Lenos prieplaukų. Į Jakutską atplaukėme su 23 vaikais ir paaugliais. Tarp jų buvo keletas tokių, kurių motinos dar gyvos, tačiau ligotos ir nepajėgė išlaikyti šeimos, deja, ne visus juos pavyko parvežti į Tėvynę. Iš Jakutske gyvenančių lietuvių, rusų, žydų, jakutų surinkome dar keliolika našlaičių – mirusių lietuvių tremtinių vaikų. Papildę šį būrį našlaičiais iš Jakutijos respublikinių vaikų namų, sudarėme 43 vaikų ir paauglių grupę (pateko ir keletas studentų). Tokį

būrį ir išvežėme į Lietuvą pagal sąrašą, patvirtintą Jakutijos vidaus reikalų ministerijos.

Su linksmomis ir liūdnais nuotykiomis keliavome toliau. Važiuoti su tokia kompanija pirmaisiais pokario metais Sibiro magistrale reikėjo ir įžūlumo, ir apskrumo, ir diplomatijos. Paėmus kartu, mudu su K. Gerulaičiu viso to turėjome. Svarbu ir tai, kad turėjome pakankamai pinigų.

Kelionėje badauti neteko. Kiekvienas vaikas vežėsi maišelį ar dėžę su savo turtu – globėjų įdėta baltinių pamaina, mėgstama knygučių, kokia nors mirusių tėvų relikvija. Pabandyk stotyse ir perkrautuose vagonuose tokį turtą išsaugoti! Išradome originalią saugojimo kamerą. Eidami su K. Gerulaičiu pirkti ar žymėti bilietų (dažnai tai užtrukdavo daugelį valandų), vaikų daiktus sukraudavome viduryje stoties į kalną, ant kurio glaudžiai suguldydavome juos pačius. Beveik dviem sluoksniais. Atėję su bilietais, vos prikeldavome. Atrodė, kad tie vaikai nemiegoję ištisus metus.

1946 m. spalio 25 d. pasiekėme Vilnių.²²

Tremtinių vaikų našlaičių, kurie 1946 m. spalio 25 d. buvo parvežti iš Jakutijos į Lietuvą, sąrašą²³ pasirašė l. e. Jakutijos ASSR VRM 1-ojo spec. skyriaus viršininko pareigas kpt. Knusovas ir to paties skyriaus operatyvinio įgaliotinio padėjėjas Karpovičius.

1. Baltrukonis Jaunutis, Viktoro	g. 1932 m.	Bulūno rajonas
2. Garmutė Danutė, Valės	g. 1929 m.	– ” –
3. Triukas Kęstutis, Marcelės	g. 1934 m.	– ” –
4. Triukaitė Giedrė, Marcelės	g. 1939 m.	– ” –
5. Ašmontaitė Irena, Petro	g. 1935 m.	– ” –
6. Linkevičiūtė Irena, Petro	g. 1931 m.	– ” –
7. Petrulionis Gediminas, Prano	g. 1929 m.	– ” –

²² Iš: Jonas Bulota, „Kelionė su ledo vaikais“, *Gimtinė*, 1995, Nr. 1(69), p. 3.

²³ LCVA, f. R-762, ap. 6, b. 239, l. 49.

8. Petrulionis Algis, Prano	g. 1935 m.	– ” –
9. Belozoraitė Kristina, Stasio	g. 1936 m.	– ” –
10. Vaitekaitytė Palma, Stasio	g. 1925 m.	– ” –
11. Kaluževičiūtė Monika, Jono	g. 1926 m.	– ” –
12. Stančikaitė Aldona, Jono	g. 1928 m.	– ” –
13. Urbšytė Vitalija, Antano	g. 1934 m.	– ” –
14. Urbšys Povilas, Antano	g. 1931 m.	– ” –
15. Vencevičius Zigmas, Juozo	g. 1932 m.	– ” –
16. Mintaučkis Juozas, Adolfo	g. 1929 m.	– ” –
17. Jurevičiūtė Aldona, Bonifaco	g. 1936 m.	– ” –
18. Bijeika Jonas, Jono	g. 1937 m.	– ” –
19. Bijeikaitė Marytė, Jono	g. 1929 m.	– ” –
20. Deksnys Jonas, Mato	g. 1934 m.	– ” –
21. Žigelytė Danutė, Kazio	g. 1932 m.	– ” –
22. Mikoliūnas Algis, Jono	g. 1929 m.	– ” –
23. Augustinas Albinas, Kazio	g. 1927 m.	– ” –
24. Aravičiūtė Danutė, Petro	g. 1929 m.	– ” –
25. Lapėnas Algis, Broniaus	g. 1930 m.	Jakutsko vaikų namai
26. Lapėnas Vitalis, Broniaus	g. 1932 m.	– ” –
27. Ručinskas Jonas, Jono	g. 1930 m.	– ” –
28. Pleskis Pranas, Rapolo	g. 1930 m.	– ” –
29. Augustinas Kazys, Kazio	g. 1933 m.	– ” –
30. Mikėnaitė Stasė, Baltraus	g. 1931 m.	– ” –
31. Mikėnas Algis, Baltraus	g. 1938 m.	– ” –
32. Galvonaitė Teresė, Jono	g. 1933 m.	– ” –
33. Galvonaitė Aldona, Jono	g. 1932 m.	– ” –
34. Galvonaitė Stasė, Jono	g. 1937 m.	– ” –
35. Vanagaitė Rima, Kazio	g. 1934 m.	Jakutsko miestas
36. Vanagaitė Lida, Kazio	g. 1938 m.	– ” –
37. Vancevičiūtė Galina, Juozo	g. 1928 m.	– ” –
38. Lapėnas Rimgaudas, Broniaus	g. 1926 m.	– ” –

39. Gurskytė Laimutė, Konstantino	g. 1928 m.	Jakutsko vaikų namai
40. Gurskytė Zina, Konstantino	g. 1932 m.	– ” –
41. Gurskis Valentinas, Konstantino	g. 1929 m.	– ” –
42. Zakarkytė Eugenija, Jono	g. 1934 m.	Respubli- kiniai vaikų namai
43. Lukšytė Danutė, Juozo	g. 1929 m.	– ” –

Po tautiečių tremtinių apgyventas Lenos deltos vietoves Lietuvos atstovus lydėjo Jakutijos žuvų tresto valdytojas Suchanovas. Čia jis buvo visagalis viršininkas, bet į vaikų parvežimo akciją, matyt, žiūrėjo geranoriškai.

Vilniaus universiteto bibliotekos Rankraščių skyriui perduotame asmeniniame J. Bulotos archyve išlikęs kitas, Suchanovo pasirašytas, vaikų sąrašas, kuriame – 24 pavardės²⁴. Į jį įtraukti aštuoni asmenys jau buvo sulaukę septyniolikos metų, taigi darbingo amžiaus pradžios, bet Suchanovas, matyt, neprieštaravo, kad jie išvyktų. Pasakutinė šiame sąrašė – minėtoji J. Bulotos sesuo Angelė Dailidienė, įvardyta kaip vaikų palydovė. Keturių sąrašo vaikų – Sigitio Vaitulionio, Vaclovo (g. 1934 m.), Geniaus Vaitulionio, Vaclovo (g. 1934 m.), Marcelės Ališauskaitės, Klemo (g. 1937 m.) ir Danutės Markevičiūtės, Antano (g. 1929 m.) – čia skelbiamame Jakutske sudarytame galutiname oficialiame sąrašė nėra. Kodėl jie liko Jakutijoje – nežinia.

Štai kaip parvežtieji pasiskirsto pagal amžių: 7 m. – vienas vaikas, 8 m. – trys, 9–11 m. – po du, 12 m. – penki, 13 m. – du, 14 m. – penki, 15–16 m. – po tris, 17 m. – aštuoni, 18 m. – trys, 19 m. – vienas, 20 m. – du ir 21 m. – vienas. Taigi tik vienas laimės kūdikis Giedrė Triukaitė (g. 1939 m.) buvo septynmetė. Kiti mažutėliai jos bendramčiai, matyt, liko Jakutijos ledynuose.

²⁴ Vilniaus universiteto bibliotekos Rankraščių skyrius, f. 176, Jono Bulotos asmeninis archyvas, b. 789.

Pasakoja Gediminas Povilas Urbšys:

„1941 m. birželio 14 d. į tremtį buvo išvežti devyni Urbšių šeimos žmonės:

Antanas Urbšys, g. 1893 m., tėvas
Aniceta Urbšienė, g. 1890 m., motina
Marytė Urbšytė, g. 1924 m., duktė
Irena Urbšytė, g. 1925 m., duktė
Vytautas Urbšys, g. 1927 m., sūnus
Petras Urbšys, g. 1929 m., sūnus
Gediminas Povilas Urbšys, g. 1931 m., sūnus
Vitalija Urbšytė, g. 1933 m., duktė
Kazimieras Urbšys, g. 1867 m., senelis.

Mano tėtė Antanas Urbšys buvo šaulių vadas, Naujamiesčio valsčiaus viršaitis. Jį, senelį, mamą ir mus tą birželio 14-ąją išvežė į Altaiaus kraštą. Išleido geležinkelio stotyje Barnaulo (šio krašto centro) priemiestyje, prie Obės upės. Apgyvendino lageriuose. Dvi savaites buvo karantinas. Žmonės ruošė darbui statybose, statė barakus kaliniams. Tėtė iš Obės arkliais traukė rąstus. Mama, Marytė ir Irena dirbo statyboje. Čia gyvenome ir dirbome iki 1941 m. spalio. Parduotuvė, vandens gręžinys, ligoninė, mokykla, paštas – viskas už pusantro kilometro pačiame Barnaule.

Vasara buvo karšta, lietinga. Barnaulo priemiesčio palapinėse nuo caro laikų gyveno tik lietuviai. Sutiko mus nemaloniai, vaikai apmėtė akmenimis, vadino fašistais. Palapinės buvo aptvertos aukšta tvora, neleisdavo niekur išeiti. Prasidėjo dizenterija. Maitinomės iš savo krepšių. Mes, vaikai, pusalkaniai žaisdavome. Už darbą mokėjo rubliais, duonos gaudavome pagal korteles. Girdėjai tik maldas ir ašaras...

Spalio mėnesį išvežė į taigą, į 99-ąją kvartalą. Ten apgyvendino barake. Prie jo stovėjo keli mediniai namukai, kuriuose gyveno rusai. Barake buvo narai ir krosnis. Į pietus nuo 99-ojo kvartalo, maždaug

už 25 km, buvo *selsovietas* „Zavodskoj“. Tekėjo didelė upė (pavadinimo neprisimenu), ėjo geležinkelis, veikė paštas, mokykla, ligoninė, parduotuvė. Už 30 km į šiaurę buvo „Dundiko“ kolūkis, vakarų link už 40 km – „Troicko“ kolūkis. Į šituos kolūkius eidavome pėsčiomis keisti atsivežtų daiktų į bulves ir miltus. Vandenį ėmėme iš šulinio. Žiema buvo šalta ir gili. Tremtiniai ruošė medieną ir krovė į vagonus. Dirbo po 10–12 val. Iš mūsų šeimos į darbą ėjo tik Irena ir Marytė. Tėvelis sirgo, gulėjo ligoninėje. Dirbančiam žmogui buvo skiriama po 500 g duonos.

1942 m. pavasarį kastuvu išsipurenome gal kokius 10 arų žemės ir pasisodinome bulvių. Bet birželį liepė per 3 val. susiruošti ir iš 99-ojo kvartalo, palikusius pasėlį, išvežė į Barnaulą. Išlaipino Bijsko geležinkelio stotyje. Keletą dienų praleidom po atviru dangumi merkiama lietaus. Aidėjo vaikų verksmas, senelių dejonės, nes nebuvo kas valgyti. Paskui sulaipino į gyvulinius vagonus ir vežė pro Krasnojarsko, Taišeto, Tulūno, Zimos geležinkelio stotis. Čeremchove išlaipino. Leido išsimaudyti. Traukinyje maitino, nors ir ne kasdien. Čeremchovo geležinkelio stotyje po atviru dangumi išgyvenome dvi ar tris paras. Paskui sunkvežimiais vežė 2–3 km iki Angaros upės. Sulaipino į baržas ir garlaiviu nuplukdė iki ten, kur ėjo kelias per kalnus (vietovės pavadinimo neprisimenu), tada sunkvežimiu nugabeno iki Ust Kuto prie Lenos upės, ten vėl po atviru dangumi gyvenome dvi savaites. Atplaukė garlaivis su baržų karavanu. Į jį sulaipino visus žmones – buvo keli tūkstančiai. Kelyje susirgo mūsų senelis Kazimieras Urbšys. Karavanui sustojus, čekistai įsakė jį iš baržos išnešti į krantą. Vėliau sužinojome, kad senelis buvo paguldytas į ligoninę ir mirė.

Lena – labai graži upė, supama nuostabios gamtos, krantuos kalnuota, labai srauni ir plati. Baržoje mus dar kiek maitino. Priplaukėme sostinę Jakutską su mediniais namais ir šaligatviais. Vėl išlaipino po atviru dangumi. Skirstė žmones, į kurią salą vežti, – šį darbą čekistai gerai išmanė. Po savaitės nuo Jakutsko vėl baržomis plukdė tolyn į šiaurę. Pirmuosius išlaipino Bulūne ir Kisiūre (Bulūno r.): viena

gyvenvietė buvo kairiajame, kita – dešiniajame Lenos krante. Toliau priplaukėme Tit Arų salą. Čia mus, maždaug 400 žmonių, išlaipino. Sala atrodė siaubingai: be medžių, tik tundra, samanos, smėlis. Buvo sandėlis, nedidelis radijo stoties pastatas, kelios žeminės, du barakai, pastatyti Karelijos suomių. Vaizdas žiaurus... Jau ir nuo Jakutsko Lenos pakrantės atrodė gerokai prastesnės, nors medžių dar buvo matyti. Tremtinius lietuvius įkurdino palapinėse. Manėme, kad visi išmirsime, tik Dievo apvaizda mus išgelbėjo.

Prasidėjo didieji darbai. Moterys nuo pakrantės į kalną ant pečių nešiojo šešių metrų rąstus, atplukdytus Lenos upe. Vyrai dieną naktį statė barakus, kuriuose vėliau gyvenome. Mes, vaikai, bėgiojome po salą, nes buvo labai įdomu. Tit Aruose gyveno tik kelios jakutų šeimos, suomia i š Karelijos, o kazokai iš Astrachanės buvo žvejybos specialistai, dirbo brigadininkais. Lietuviams tremtiniams vadovavo Filonovas. Suomia i baigė statyti mokyklą ir lietuvių vaikai pradėjo ją lankyti, tik man nesisekė, nes nemokėjau rusų kalbos. Mūsų šeima gyveno palapinėje, joje buvo narai ir geležinė krosnelė. Mes, vaikai, vogčiomis nuo statybininkų rinkdavome skiedras.

Neturėjome maisto, prasidėjo badas. Susirgo tėtė, o gydytojo, kaip ir pašto, nebuvo. 1942 m. spalio 16 d. mūsų tėvelis mirė.

Mūsiškiai vyrai ir moterys pastatė dešimt barakų, ir mums nusišypsojo laimė persikelti į vieną iš jų. Barakas lentinis, apkamšytas sušalusiomis tundros samanomis. Viduje – dvi metalinės krosnelės. Mes su broliu Petriuku kasdien važiuodavome rogutėmis 4–5 km ieškoti malkų, kaupėme atsargas, juk pūgai prasidėjus nė nosies iš barako neiškiši.

Atėjo poliarinė žiema, maisto mažai. Mėnesiui vaikas gaudavo 300 g cukraus ir kilogramą kruopų, savo jau nieko nebeturėjome. Mirus tėveliui buvo dar didesnis badas ir skurdas. Mama sirgo. Seserys Marytė ir Irena dirbo žvejyboje, brolis Vytautas darė statines žuvims sūdyti. Nors dirbo po 12 val. ir gaudavo šiek tiek pinigų, bet labai mažai. Duonos duodavo po 500 g dienai, miltų ir cukraus – 500 g mėnesiui. Barake nuo lubų varvėjo vanduo, sienos ir grindys apledėjusios,

vandens varvekliai – tikras pragaras. Žmonės pradėjo sirgti skorbutu. Sulaukėme 1942 m. šv. Kalėdų, bet nieko geresnio neturėjome – ta pati balanda.

Brolis Petriukas bemalkaudamas nušalo kojas. Gydytojo nebuvo, ir 1943 m. kovą jis mirė ant narų. Kapas nežinomas... Lavonai gulėdavo prie kiekvieno barako, kol juos palaidodavo.

Mamytė visai nusilpo: nei maisto, nei vaistų, prasidėjo skausmai. Sesuo Marytė, ją gelbėdama, paslėpė dvi žuvytes, už tai gavo dvejus metus kalėjimo. Mamytės sveikata ėjo blogyn. Jautė, kad mirs, ir manęs prašė: vaikučiai, gražiai sugyvenkite. Užgeso ji 1944 m. birželio 5 d. Iš devynių likome penkiese.

1946 m. liepos mėnesį į Tit Arų salą atvažiavo ponai Karolis Gerulaitis ir Jonas Bulota su Lietuvos Aukščiausiosios Tarybos įgaliojimai grąžinti namo našlaičius. Surinko vaikus iš Tit Arų, Trofimovsko, Bykovo kyšulio. Patekau tarp jų ir aš, Gediminas Povilas Urbšys, ir sesuo Vitalija Urbšytė. Jakutsko vaikų namuose mūsų susidarė per 40.

Pusiaukelėje vadovams pasibaigė pinigai, toliau važiovome pusalkaniai, bet laimingi. 1946 m. spalio pabaigoje pasiekėme Vilniaus vaikų namus Filaretų gatvėje.

Antrąkart mūsų giminę tremtis palietė 1949 m. kovo 25 d. Šįsyk buvome išvežti šešiese:

Kotryna Urbšienė, močiutė
Ona Urbšienė, motina (mano dėdienė)
Aloyzas Urbšys, Alfonso, sūnus
Algirdas Urbšys, Alfonso, sūnus
Romas Urbšys, Alfonso, sūnus
Gediminas Povilas Urbšys, Antano, brolėnas.

Ankstų tos kovo 25-osios rytą, apie penktą valandą, dėdinos, pas kurią gyvenau, sodybą apsupo sribai, įsiveržė į gryčią, suvarė į vieną kambarį, perskaitė pavardes ir pasakė: visus išvežame į Sibirą. Aš šokau aiškintis, kad jau buvau išvežtas, parodžiau dokumentus, leidžiančius grįžti į Lietuvą. Bet rusų karininkas liepė ruoštis ir nė negalvoti apie pabėgimą. Mane, kaip vyriausią, nusivedė į tvartą pakinkyti arklių, dar atvažiavo kaimynas, padėjo susikrauti daiktus.

Kotryna Urbšienė, mūsų babūnė, nesikėlė iš lovos, tik lazda mosikavo. Tada buvo įsakyta ją vežti su lova. Mes visi jos prašėme nepykdyti rusų. Pagaliau ji išlipo iš lovos, apsirengė ir apie devintą valandą pajudėjome iš Zaosės vienkiemio. Atėjo išlydėti kaimynai. Nevėžis buvo patvinęs, tad teko sukti per Čiūrų kaimą. Važiuojant man kilo mintis bėgti. Tą patį galvojau ir Gustonių geležinkelio stotyje. Tik dėdinos Onos Urbšienės žodžiai suramino: „Kaip tu mus su babūne paliksi.“ Gustonių geležinkelio stotyje saulei leidžiantis susodino visus į vagoną, užkalė ir rytą nuvežė į Panevėžį. Ten suformavo didelį ešeloną – apie 70 vagonų. Vienaime jų važiavo mūsų šeima, broliai Štarai, Pumpučiai; kitų neprisimenu.

Įvažiavus į Rusijos žemę, traukinys sustojo. Atidarė duris ir paklausė: kas jūsų komendantas? Prakalbau rusiškai ir buvau paskirtas komendantu. Liepė pasiimti du kibirus ir dar vieną žmogų. Stoties valgykloje vieną kibirą pripylė sriubos, kitą iki pusės – košės. Vagone valgė, kiek kas norėjo, nes dar buvome sotūs. Gamtinio reikalo visus išlaipino prie vagono – kokia gėda... Dar nusiprausėme ir – komanda: į vagoną. Tomske vėl gavome pavalgyti, nusiprausti ir vėl – į rytus. Labai įdomi ten gamta. Novosibirske ir Krasnojarske irgi pamaitino. Privažiavę Taišetą, ilgai stovėjome, paskui atkabino pusę ešlono, o kita vagonų dalis pajudėjo Irkutsko link. Jo neprivažiavusius išlaipino Niūros geležinkelio stotyje prie Tulūno. Visą parą išbuvome lauke, kol į pavakarę atvažiavo mašinos ir nugabeno į miško kombinato zoną. Čia stovėjo barakai, aptverti aukšta tvora, saugojo sargybiniai.

Apgyvendino po kelias šeimas viename kambaryje. Dvi savaites buvo karantinas, neleido niekur išeiti, tik į pirtį nuvedavo. Aš bu-

vau paskirtas į lentpjūvę. Darbas nelengvas, bet patiko, per mėnesį uždirbdavau 1000 rublių. Dėdina Ona Urbšienė dirbo kartu, štabeliavo lentas. Moteriai toks darbas per sunkus, nors uždirbo gerai. Vyriausias jos sūnus Aloyzas, nepilnametis, dirbo tinkuotoju tik 6 val., bet irgi neblogai uždirbo. Alkti nealkome, iš maisto produktų buvo duonos, cukraus, silkių, net ir labai gerų. Sekmadieniais eidavome į miesto turgų, nusipirkdavome ten mėsos. Jos atveždavo iš kolūkio, nes kolūkiečiai, nors irgi tremtiniai (ukrainiečiai ir kitų tautybių), gyveno neblogai. Jie turėjo savo namus, gyvenimu nesiskundė. Nusipirkdavau turguje visą aviną, ir jo mums užtekdavo savaitei ir ilgiau. Iš namų atsivežtų lašinių užteko ištisus metus, vietiniai tokių neturėjo. Taukų nusivežėme visą bidoną – juos padėjo suvalgyti kaimynai mums nematant... Šeima buvo nemaža, bet dirbome aš, dėdina ir Aloyzas. Algis ir Romas lankė mokyklą. Babūnė Kotryna Urbšienė likdavosi namie. Kiek pajėgdama, išvirdavo valgyti, nors daug laiko praleisdavo lovoje.

Tulūne vasarą labai gražu ir šilta, eidavome į upę maudytis, nors vanduo labai šaltas: liepos mėnesį atplaukdavo ledų iš Sajanų kalnų. Jaunimo buvo daug, vykdavo šokiai, eidavome į kiną. Mūsų šokiais ir dainomis pradėjo domėtis čekistai. Buvau ne kartą kviečiamas į komendantūrą, bet nepasisekė manęs nei užverbuoti, nei išklausti.

Lentpjūvėje išdirbau iki liepos mėnesio, tada vietinės valdžios įsakymu buvau perkeltas dirbti kroviku. Kroviau į vagonus medieną. Labai sunkus darbas. Brigadoje buvome keturiese: du lietuviai ir du uzbekai karo belaisviai. Labai draugiškai, gerai sugyvenome.

Vėliau mus, aštuonis vyrus, išsiuntė už 50 km į mišką medžių krauti. Rytą atveža sušalusius – juk 40–50 laipsnių šalčio! Susikuriame laužą, pasišildome, pakrauname mašinas ir laukiame. Mašinos grįžta, vėl pakrauname, ir taip visą žiemą. Vienas mūsų buvo užverbuotas čekistų. Pasišaukė mane komendantas ir visus anekdotus, kalbas atpasakojo pažodžiui, bet išsigyniau.

Vėl buvau perkeltas krauti vagonų. Dirbti čia dar sunkiau – 8 valandas be poilsio, taip pat ir sekmadieniais. Užduotis mums skirstė

ne viršininkai, o čekistai – jie įsakinėjo komendantui, kur kuris turi dirbti. Sibiro rusai – labai geri žmonės, su jais sutarėme.

1950 m. mirė babūnė Kotryna Urbšienė. 1951 m. išvažiavau iš Tulūno į Irkutsko srities Ehirit-Bulogatsko rajoną pas seserį Janiną Urbšytę-Goštautienę. Kelionė buvo sėkminga. Dvi paras važiavau iki Irkutsko. Čia turėjau prisistatyti į komendantūrą ir su palydovu 70 km važiavome iki Ust Ordos. Įdarbino grūdų valymo punkte nešioti grūdų maišus. Neilgai čia dirbau: priėmė mechanizatoriumi, vėliau – motoristu. Darbas nesunkus, bet ir uždarbis tik 400–500 rb (palyginti su teritorijos darbininkų – didesnis).

Teritorijoje dirbo daugiausia lietuviai, rusas tik vienas kitas. Daug dirbo merginų. Vasarą kas sekmadienį vykdavo šokiai, net ir žiemą susirasdavome kur pasišokti. 1952 m. gavau mažą kambarėlį prie pat „Zagotzerno“ teritorijos. Mažoje mūsų gatvelėje gyveno vienuolika lietuvių šeimų. 1953 m. pradėjau mokytis vakarinės mokyklos septintoje klasėje, baigiau aštuonmetę.

1953 m. mirus Stalinui, gyvenimas palengvėjo. Iš šiaurės nuo Laptevų jūros atvažiavo sesuo Marytė ir brolis Vytautas. 1956 m. baigiau vairuotojų kursus ir įsidarbinau Ust Ordos pieninėje.

1958 m. gegužės 17 d. vedžiau Stasę Merčaitytę ir tais pačiais metais grįžome į Lietuvą, į Šakius. Ir dabar čia gyvenu.²⁵

²⁵ *Mus skaičiavo vagonais. Šakių rajono politkalinių ir tremtinių prisiminimai*, Kaunas, 2007, p. 285–301.

Vaikų parvežimas iš Altajaus krašto

1941 m. į Altajaus kraštą iš Lietuvos buvo ištremti 7232 žmonės. 1942 m. rugpjūčio mėn. 2795 iš jų išvežus į Jakutiją²⁶, Altajuje liko 4437 tremtiniai iš Lietuvos. Kadangi tai buvo gausiausia lietuvių tremtinių bendruomenė, atitinkamai daugiausia čia buvo ir našlaičių.

1946 m. parvežti našlaičių į Altajaus krašto Bijsko miestą vyko Švietimo ministerijos mokyklų inspektorius Juozas Zakarauskas (1904–1975) ir Vilniaus 5-ųjų vaikų namų auklėtoja Antanina Kuznecova.

J. Zakarauskas gimė 1904 m. Mogiliovo srities Mscislavo rajono Malkavos kaime (Baltarusija), kur dar carinės Rusijos laikais buvo apgyvendinti išeiviai iš etnografinės Lietuvos. Baigęs mokslus, dirbo Baltarusijos mokyklų inspektoriumi, mokytoju. Antrojo pasaulinio karo dalyvis, nacių belaisvis. Po karo apsigyveno Vilniuje, tęsė pedagoginį darbą. 1958 m. jam suteiktas nusielpinusio mokytojo vardas²⁷.

Juozas Zakarauskas.
1958 m.

Į kelionę A. Zakarauskas ir A. Kuznecova vežėsi Lietuvos SSR AT Prezidiumo 1946 m. rugpjūčio 8 d. raštu Nr. 7726 LSSR AT Prezidiumo Bendrojo skyriaus vedėjos E. Vaineikytės patvirtintą sąrašą²⁸, kuriame buvo 73 vaikų pavardės su nurodytomis jų gyvenamosiomis vietovėmis. Buvo rasti ir parvežti tik 33 to sąrašo vaikai, tačiau iš tik-

²⁶ *Lietuvos gyventojų genocidas*, p. 56.

²⁷ *Tarybų Lietuvos enciklopedija*, t. 4, Vilnius, 1988, p. 610.

²⁸ LCVA, f. R-762, ap. 6, b. 241, l. 37.

rujų J. Zakarauskas ir A. Kuznecova parvežė 78 vaikus²⁹, nutylėdami, kad padarė tai savo iniciatyva. Taigi bendras parvežtųjų skaičius beveik sutampa su išankstinio sąrašo vaikų skaičiumi.

Juozo Zakarausko 1946 m. rugsėjo 27 d. telegramos LSSR švietimo ministro pavaduotojui J. Šalkauskui, pranešančios apie vaikų parvežimą į Lietuvą, faksimilė. LCVA, f. R-762, ap. 6, b. 236, l. 68

LSSR švietimo ministro pavaduotojo J. Šalkausko 1946 m. birželio 21 d. rašto LSSR Ministrų Tarybos pirmininko pavaduotojui Vladui Niunkai dėl komandiruočių vykstantiems į Altajaus kraštą parvežti vaikų našlaičių faksimilė. LCVA, f. R-762, ap. 6, b. 236, l. 68

²⁹ Ten pat, b. 238, l. 10.

Archyve išlikę trys parvežtų vaikų sąrašai, 1946 m. spalio 3 d. pasirašyti Švietimo ministerijos Vaikų namų skyriaus viršininkės E. Pilipionok³⁰. Juose vaikai surūšiuoti: pirmame sąraše – prieš vyksiant į Altajų sudaryto sąrašo vaikai; antrame – turintys asmens bylas našlaičiai iš vaikų namų ir jokių dokumentų neturintys vaikai; trečias sąrašas – vadinamųjų peraugusių, t. y. jau sulaukusių 15–18 metų, jaunuolių, kurių daugelis neturėjo dokumentų ir tiesiog naudojosi proga sugrįžti į Tėvynę.

Pirmas sąrašas

1. Gylytė Aušrelė, Broniaus	11 m.
2. Gylys Eimutis, Broniaus	g. 1934 m.
3. Gylys Bronius	5 m.
4. Bliūdžiūtė Birutė, Petro	g. 1931 m.
5. Bliūdžiūtė Laimutė, Petro	g. 1932 m.
6. Bubnelis Algirdas, Kazimiero	g. 1935 m.
7. Bubnelis Albinas, Kazimiero	8 m.
8. Bubnelis Sigitas, Kazimiero	7 m.
9. Žukas Juozas, Juozo	g. 1940 m.
10. Žukas Algis, Juozo	g. 1933 m.
11. Žukaitė Marija, Juozo	g. 1938 m.
12. Bartkūnas Jurgis, Mykolo	g. 1931 m.
13. Bartkūnas Julius, Mykolo	g. 1933 m.
14. Bartkūnas Gediminas, Mykolo	g. 1938 m.
15. Bartkūnaitė Birutė, Mykolo	g. 1941 m.
16. Beleckaitė Marytė, Povilo	g. 1936 m.
17. Basevičiūtė Anelė, Antano	g. 1928 m.
18. Basevičiūtė Adelė, Antano	g. 1930 m.
19. Basevičius Jonas, Antano	g. 1933 m.
20. Lekavičius Simonas, Juozo	g. 1930 m.
21. Lekavičius Algis, Juozo	g. 1940 m.

³⁰ Ten pat, l. 4–6.

22. Lekavičius Jonas, Juozo	g. 1939 m.
23. Lekavičiūtė Ona, Juozo	g. 1929 m.
24. Stakėnas Algis, Romualdo	7 m.
25. Stakėnaitė Dalia, Romualdo	8 m.
26. Kelpšaitė Kristina, Zigmo	g. 1928 m.
27. Kelpša Vytautas (Juozas), Zigmo	g. 1932 m.
28. Gineitytė Gražina, Juozo	g. 1936 m.
29. Krečaitytė Vaclova, Tado	g. 1928 m.
30. Danilevičiūtė Janina, Jono	g. 1929 m.
31. Danilevičiūtė Valerija, Jono	g. 1930 m.
32. Danilevičiūtė Irena, Jono	g. 1933 m.
33. Danilevičius Ričardas, Jono	g. 1938 m.

Antras sąrašas

*Vaikai našlaičiai iš Altajaus krašto vaikų namų,
turintys asmens bylas:*

1. Stulgytė Gražina, Vinco	g. 1933 m.
2. Tumonis Petras, Petro	g. 1933 m.
3. Tumonis Vytautas, Petro	g. 1939 m.
4. Borisaitis Algimantas, Petro	7 m.
5. Dudonis Andriejus, Juozo	g. 1932 m.
6. Tupikaitė Dalia, Jono	7 m.
7. Paliukaitytė Janė, Kazimiero	g. 1933 m.
8. Pauliukaitis Vincas, Kazimiero	g. 1937 m.
9. Klimerauskaitė Regina, Jono	g. 1941 m.
10. Aksomaitis Povilas	8 m.
11. Aronaitė Raisa Moisejevna	g. 1934 m.
12. Aronaitė Mara Moisejevna	g. 1940 m.

Mokyklinio amžiaus vaikai, neturintys formalių dokumentų:

13. Laužadytė Nijolė, Jono 11 m.
14. Laužadytė Janina, Jono g. 1939 m.
15. Laužadis Almontas, Jono g. 1938 m.
16. Kenstavičius Ričardas, Boleslovo g. 1932 m.
17. Reznikas Abelis 9 m.
18. Reznikaitė Liuba 7 m.
19. Lauciūtė Jūratė, Jono g. 1932 m.
20. Laucius Giedrutis, Jono g. 1935 m.
21. Pečiūraitė Danguolė, Mykolo g. 1932 m.
22. Pečiūra Juvencijus, Mykolo g. 1935 m.
23. Puslytė Stasė, Martyno g. 1932 m.
24. Černiauskas Vladas, Vlodo g. 1932 m.
25. Tumelytė Irena, Juozo g. 1936 m.
26. Tamošiūnaitė Stasė, Juozo g. 1932 m.
27. Mackevičius Marijonas, Kleopo g. 1932 m.
28. Čeponis Vytautas, Vinco g. 1932 m.
29. Navickas Tadas, Felikso g. 1932 m.
30. Krukonis Vytautas, Vlodo g. 1934 m.
31. Semionov Grigorij Stepanovič g. 1932 m.

Trečias sąrašas

1. Vasiliūnaitė Ona, Vinco g. 1928 m. Turi maršrutinį lapą
2. Vasiliūnaitė Veronika, Vinco g. 1932 m. Kaip nedirbusi, neturi jokių dokumentų
3. Kenstavičiūtė Janina, Boleslovo g. 1929 m. Gavo NKVD maršrutinį lapą
4. Kenstavičiūtė Viktorija, Boleslovo g. 1931 m. Kaip nedirbusi, formalių dokumentų neturi

5. Danilevičius Jonas, Jono	g. 1928 m. Turi maršrutinį lapą, galiojantį iki liepos mėn.
6. Liepaitė Danutė, Stepono	g. 1929 m.
7. Liepa Algirdas, Stepono	g. 1931 m.
8. Jurkštaitė Bronė, Antano	g. 1928 m.
9. Vederaitė Danutė, Jono	g. 1930 m.
10. Smailytė Violeta, Roko	g. 1930 m.
11. Mackevičiūtė Janina, Kleopo	g. 1929 m.
12. Damašaitytė Danutė, Prano	g. 1931 m.
13. Navickaitė Salomėja, Felikso	g. 1931 m.

Pasakoja Giedrius Laucius:

„1941 m. buvome atitremti į Šipicino *selsoveto* 84-ąjį miškų kvartalą, kur suaugusieji kirto mišką. 1942 m. miško kirtimo punktą staiga uždarė: liko rūdyti technika, pūti rietuvėse sukrauta mediena, likimo valiai buvo palikti ir žmonės. Sustojus darbams, nebedavė maisto kortelių, uždarė parduotuvę, valgyklą. Apylinkės kaimuose žmonės paskutinius daiktus mainė į maistą. Prasidėjo badmetis, tremtiniai mirė vienas po kito.

Vasarą mūsų šeimą perkėlė į *sovchozą*. Mama pasiligojo ir 1945 m. mirė. Tais pačiais metais Revučio lageryje prie Rešotų mirė ir tėvas. Aš, einantis aštuntus metus, nuo ankstauro ryto iki sutemų be jokios poilsio dienos ganiau *sovchozo* veršius. Dvylikametė sesuo Jūratė jau kelinti metai kartu su suaugusiaisiais dirbo ūkio darbus. Nebuvo kalbos apie jokią mokyklą lankymą.

1946 m. vasarą sesuo savais reikalais nukako į Barnaulą ir ten sužinojo, kad yra atvykusi komisija parvežti Lietuvos tremtinių našlaičių. Susiradusi tą komisiją, teiravosi, kaip jos globon patekti. Komisija – tai vyras ir moteris, kurių pavardžių neprisimenu. Taigi toji komisija sutiko įtraukti mudu į sąrašus su sąlyga, kad gausime *selsoveto* sutikimą atleisti mus iš *sovchozo*. Net raštą *selsovetui* nuvežti įteikė. Tą

rašta *selsoveto* pirmininkas sudraskė, tad nutarėme bėgti savavališkai. Į Barnaulą atvažiuojame ant vagono stogo, rankom kojom apsikabinę virš jo kyšantį krosnelės kaminėlį.

Atvykus komisija paklausė, ar vietos valdžia mus išleido. Sakėme, kad išleido, bet pažymos nedavė. Komisija suprato reikalą, liepė saugotis, nes iki išvykimo dar buvo likusios dvi savaitės. Vis dėlto prigludė, įtraukė į maitinimo sąrašus, davė po bušlatą, batus, nuvedė į pirtį, iškaitino drabužius.

Galų gale išvažiuojame. Mūsų buvo atskiras vagonas, apie šešiasdešimt vaikų. Maitino neblogai, vagone pailsėjome, atkutome. Maskvoje – vėl pirtis, drabužių dezinfekcija. Pavežiojo atviru autobusu po miestą. Prisimenu, pirkome ledų – matyt, buvome gavę kišenpinigių.

Vilniuje nuvežė į vaikų namus Veiverių gatvėje, Markučių kalvos papėdėje. Čia gyvenome apie savaitę, gavome amerikoniškos labdaros drabužių. Pamenu, gavau didžiules suaugusio vyro kelnes ir kاندžių apkapotą rudą palatą. Su šiuo turtu giminaitės buvau pristatytas į tėviškę ir dar ilgai tas persiūtas amerikoniškas drapanas vilkėjau.

Tėvonijoje, į kurią taip veržėmės, nebuvo linksma ir lengva. Sesuo glaudėsi pas gimines, aš kelerius metus gyvenau su senele tėvų ūkyje. Jai mirus, metus ūkininkavau pats vienas, dirbau ką tik susikūrusiame *kolchoze*, priešokiais mokiausi. Atkakliai grumiantis su gyvenimu, seseriai po keleto metų pavyko baigti Panevėžio mokytojų seminariją ir gauti paskyrimą į Sartininkus Pagėgių rajone. Palikęs tėviškę, ir aš pas ją persikėliau. Ten baigiau septynmetę mokyklą ir jau iš šio Lietuvos krašto vėl atvykau į sostinę, šį kartą – mokslo semtis.³¹

Pasakoja Dainora Tamošiūnaitė-Urbonienė³²:

„Povalichoje mus, 82-ojo kvartalo žmones, išskirstė, tačiau su kai kuriais susitikdavome. Susipažinome su kitais tremtiniais, į šį kaimą

³¹ Iš: Giedrius Laucius, „Iš Altajaus sovchozo į lietuvišką kolchozą“, *Gimtinė*, 1997, Nr. 4(96).

³² Antrame sąraše (žr. p. 125) ji įrašyta kaip Stasė Tamošiūnaitė.

atvežtais iš įvairių vietų. [...] Kartais vakarais susirinkdavo lietuviai vaikai, pažaisdavome, pasikalbėdavome. Draugavome ir su rusiukais, jeigu jie mūsų nepravardžiuodavo fašistais, vokiečiais.

Taip begyvenant šiame rusiškame kaime, pasklido žinia, kad yra kažkokia komisija, kuri renka vaikus našlaičius ir ketina vežti į Lietuvą. Mama su Liepiene pradėjo svarstyti, ar negalėtume ir mes (aš, Algis ir Danutė) taip pat nueiti registruotis. Iš mūsų visų trijų vyriausia buvo Danutė. Mamos jai pasakė, kad mus su Algiu nuvestų ir pabandytų išsiaiškinti to vežimo sąlygas. Gal priims ir ją, vyresnę. Pačios mamos negalėjo eiti, nes buvo kalbama, kad priima tik tuos vaikus, kurie neturi nei tėvo, nei motinos.

Ėjome neramūs. Nežinojome nei kas tie žmonės, nei kur jie mus gali nuvežti. Aš ilgai priešinausi, sakiau mamai, kad niekur be jos nevažiuosiu. Priminiau, kaip apgavo atskyrę tėvelį. Mama ir pati sutriko, suabejojo, tačiau paskui vis tiek pasiryžo siųsti pas tuos žmones. Išvedė beveik jėga, verkiančią.

Įėję į trobą, kurioje buvo ta komisija, pamatėme už stalo sėdinčius vyrą ir moterį. Pasisveikinome rusiškai. Moteris lietuviškai paklausė, ar mes rusai. „Ne, lietuviai“, – atsakėme visi kartu. Jie nusijuokė ir pasiteiravo, ko mes čia atėjome. Danutė ėmė aiškinti, ką girdėjusi apie našlaičių vežimą į Lietuvą. Vyrškis paklausė, kur mūsų tėveliai. Atsakėme, kad mirę Rešotų lageriuose. Apie mamas nieko nekalbėjo, o mes ir neaiškinome, kur jos yra. Kažką pasitarę tarpusavyje, pasakė, kad jau nebeturi vietų, nebent po dviejų dienų ateitume į geležinkelio stotį pamėginti, gal pasiseks įsėsti į traukinį. Paaiškino, kur jie lauks. Paklausė, ar turime nors kiek pinigų, maisto. Pasakėme, kad nedaug. Jie patylėjo, paskui užrašė mūsų pavardes; pasiteiravo, ar turime Lietuvoje giminių, kurie parvažiavus į Lietuvą galėtų globoti. Aš pasakiau ir apie Meškalauskį, ir apie Žiliškius. Atsisveikinome ir išėjome.

Grįžusi mamai tvirtai pareiškiau, kad niekur nevažiuosiu. Maniau, kad ta komisija tikrai pažadės vežti, o dabar į traukinį reikės lipti slapta, gal ir nepriims. Buvau visai įkalbinėjama. Labai norėjau

važiuoti į Lietuvą, visus tuos metus tik apie tai ir svajojau, tačiau grįžimą visai kitaip įsivaizdavau – su mama.

O laiko svarstymams buvo labai mažai, reikėjo ruoštis. Viską tvarkė mama, aš tik žiūrėjau į ją ir galvojau, kaip reikės išsiskirti. Bijojau ne tiek dėl savęs, kiek dėl jos. Visai nebenorėjau važiuoti į Lietuvą, jeigu mamai reikės gyventi Sibire. Ji sakė, kad tikrai grįš, bet aš buvau įsitikinusi, kad skiriamės visam laikui.

Pagaliau atėjo ta diena, kai turėjome eiti į stotį. Išėjome nutaikę laiką, kai namie nebuvo šeimininkės, nes jai nesakėme apie mano išvažiavimą. Mama žadėjo vėliau pasakyti, kad išvažiavau į Barnaulą mokytis, sugalvojo pasaką apie mano gyvenimą bendrabutyje.

Išvažiavimas buvo toks baigus, kad toje stotyje įsidėmėjau tik vieną vaizdą. Danutė mus su Algiu tempte tempia prie traukinio, kur laukia būrelis tokių kaip mes vaikų ir tie komisijos žmonės. Mūsų mamos, pasilikusios prie tokio pastato kampo, žiūri į mus iš tolo. Aš dar taip noriu atsigręžti, bet bijau, nes mama, apkabinusi mane ir pabučiavusi, prisakė į ją nežiūrėti, lyg stotyje jos visai nebūtų. Paskui, kai priėjome prie traukinio ir mums liepė lipti į vagoną, neištveriau ir pažiūrėjau. Jos su Liepiene ir dar keliomis moterimis tebestovėjo. Mama labai trumpai mostelėjo ranka. Paskui man pasirodė, kad nusišluostė akis...

Pasigirdus garvežio švilpimui, vadovai ragino eiti į vidų. Tuojuo pajudėjome. Puoliau prie lango, bet mamos nebemačiau. Mes važiavome į vieną pusę, o ji liko kitoje.

Ilgai sėdėjau apglėbusi savo ryšulėlį ir tylėjau. Paskui pamačiau, kad ir kiti vaikai sėdi tokie pat tylūs, išsigandę. Išgirdau tariant Talmenkos stotelės pavadinimą. Vaikai sušneko, pasakojo vienas kitam, kaip iš čia mus vežė į 82-ąjį kvartalą. Prisiminiau Arutį. Neištveriau ir pravirkau. Verkė daugiau vaikų. Danutė nepriekaištavo, ir jos akyse mačiau ašaras.

Kelionė buvo sunki. Kankino alkis. Maisto duodavo labai mažai, o pačių įsidėtas greitai pasibaigė. Mama įdėjo šiek tiek pinigų, tai stotyse du ar tris kartus nusipirkau virtų bulvių. Keletą červoncu

pasilikau. Taip liepė mama, kad turėčiau nors kiek Lietuvoje. Be to, susirgau. Pakilo temperatūra, o paskui pradėjo keltis votis ant kaklo. Baisus skausmas. Naktį trumpam užmiegi, bet greitai pašoki ir atsisėdusi linguoji galvą, kad mažiau skaudėtų. Buvau įkurdinta trečiajame aukšte. Iš pradžių bijojau nukristi, bet paskui pripratau. Tačiau vieną naktį pasijutau gulinti ant žemės. Išgąsdinau vadovus, vaikus, o pačiai buvo gėda, kad esu tokia nevykėlė. Po to nukritimo pratrūko votis. Bėgo pūliai, kraujas. Bet skausmas aprimo, galėjau naktimis miegoti.

Iki Maskvos važiovome 3–4 dienas. Čia išlaipino ir nuvežė į vaikų namus. Išmaudė, dezinfekavo drabužius. Atsimenu skanią vakarienę ir švarias lovas. Rytą susodino į sunkvežimį ir nuvežė prie Kremliaus, parodė Maskvą. Vakare išvažiavome į Vilnių.

Įsiminiau rytą, kai vadovai pasakė, kad jau atvažiavome į Lietuvą. Vienoje stotyje sustojus traukiniui, visi išlipome iš vagonų (mus vežė dviem vagonais). Stovėjome kažkur atokiau nuo stoties, ji buvo matyti tik iš tolo. Kažkokia vyresnio amžiaus mergaitė pasakė, kad reikia pabučiuoti žemę. Nežinau, ar taip darė visi, bet atsimenu, kaip su būriu vaikų peršokome griovį ir atsiklaupę bučiavome žemę. Daugelis verkėme. Įlipę į vagoną jau nesitraukėme nuo langų – norėjome greičiau pamatyti Vilnių. Pagaliau pasirodė pirmieji namai, paskui platesnės gatvės. Traukinys pradėjo lėčiau važiuoti ir sustojo. Daiktų beveik nieko neturėjau, išskyrus ryšulėlį, kurį per visą kelionę labai saugojau, nes jame buvo vienas kitas drabužėlis, mamos įdėti adresai ir tie keli červoncai, kurių neišleidau kelionėje, nors ne kartą taip norėjosi nusipirkti bulvę.

Išję iš stoties pastato, atsidūrėme aikštėje ir pirmiausia pamatėme didelį Stalino portretą. Ėmėme rodyti pirštais, juoktis. Vadovai apibarė ir liepė eiti prie sunkvežimių, kurie mūsų laukė gatvėje. Sulipome ir išvažiavome. Buvo 1946 metų rugsėjo 29 dienos rytas.

Į Lietuvą sugrižo 72 vaikai.³³

³³ D. Urbonienė, *Sibiras vaiko akimis*, Panevėžys, 2005, p. 96–99.

Vėliau, jau mokytojaudama Lietuvoje, 1958 ar 1959 m. D. Tamošiūnaitė-Urbonienė dar kartą buvo susitikusi J. Zakarauską:

„Į mokyklą atvažiavo Švietimo ministerijos inspektorius. Einu koridoriu ir matau priešais žmogų, kuris mus parvežė į Lietuvą, – Zakarauską.

Mokykloje jis buvo dvi dienas, o aš taip ir nepasakiau, kad jį labai gerbiu, esu dėkinga už pastangas toje kelionėje: abu su Kuznecova ramino, slaugė sergančius, stengėsi kuo nors mus pradžiuginti. Nežinau, ar tokiais laikais jam būtų buvęs malonus prisipažinimas.

Kai sužinojau apie to žmogaus mirtį, gailėjausi nepakalbėjusi. Apgailestauju ir dabar, nes iki šiol man neaiškios vaikų parvežimo aplinkybės.“³⁴

Kadangi 1946 m. Altajaus krašte susidarė gana didelė norinčių grįžti į Lietuvą vaikų grupė, todėl visų parvežti neįstengta. J. Zakarauskas pažadėjo apsilankyti kitąmet ir savo pažadą tesėjo. 1947 m. birželį jis vėl atvyko į Altajaus kraštą ir pargabeno į Lietuvą dar šešiolika našlaičių. Šį kartą vaikų buvo ieškoma Barnaule. Kelionėje jam talkino moteris, kurios pavardė nežinoma.

Tiesioginių dokumentų apie 1947 m. parvežtus vaikus LSSR švietimo ministerijos archyve nerasta. Matyt, ši akcija buvo organizuojama kitomis aplinkybėmis. Šiek tiek žinių apie tą kelionę pavyko gauti iš tada parvežtos Birutės Latakaitės tardymo bylos³⁵, čia aptikta ir dalis tada į Lietuvą pargabentų našlaičių sąrašo.

Aštuoniolikametė B. Latakaitė 1950 m. balandžio 6 d. buvo suimta ir ilgiau nei metus kalinta Lietuvos kalėjimuose. Jai pareikšti įtariimai pasitraukus iš tremties vietos. Maskvoje posėdžiavusio Ypatingojo pasitarimo nuosprendžiu kalėjimų etapais ji buvo grąžinta į Kalnų Altajaus Tengos gyvenvietę. Į Lietuvą B. Latakaitė (tada jau Svilienė) grįžo tik 1958 m.

³⁴ Ten pat, p. 138.

³⁵ Lietuvos ypatingasis archyvas (toliau – LYA), f. V-5, ap. 1, b. 36547/5.

Drauge su B. Latakaitė Lietuvoje buvo suimta ir jos sesuo Emilija. Ją dar 1945 m. į Lietuvą parvežė šiaulietis mokytojas, LSSR švietimo ministerijos atstovas Gruodis, kuris vyko į Altajų pargabenti savo gimnaitės Vandos Šutaitės (g. 1938 m.). Lietuvoje Emilijai, jau tapusiai Paškevičiene ir susilaukusiai vaikelio, grėsė pakartotinė tremtis, nuo kurios ją išgelbėjo tik kažkoks Gruodžio turėtas LSSR vidaus reikalų ministerijos Šiaulių skyriaus raštas. Juo remiantis buvo nutarta, kad Emilija į Lietuvą grąžinta legaliai.

B. Latakaitės tardymo byloje rastas vaikų sąrašas greičiausiai yra kažkokio pirminio sąrašo, kurį tardytojas 1951 m. rado LSSR švietimo ministerijos archyve, dalies kopija. Ko gero, paties tardytojo rusiškai nurašytame sąrašė – septynios pavardės:

„Našlaičių vaikų, Lietuvos TSR Aukščiausiosios Tarybos Prezidiumo sprendimu 1947 m. evakuotų iš Altajaus krašto į Lietuvos TSR, sąrašas

Pavardė	Gimimo metai	Iš kur vyksta	Kur vyksta
1. Kulikauskas Rimantas	1931	Malachovo vaikų namai	Lietuvos TSR švietimo ministerija
2. Grauzinytė Danutė	1932	Kutašo gyv.	Ukmergės apskr.
3. Latakaitė Birutė	1932	Ongudajaus gyv.	Kaunas
4. Latakaitė Emilija	1929	– ” –	– ” –
5. Aušrotaitė Elena	1929	Solonešnojės gyv.	– ” –
6. Janučionis Algirdas	1941	Kutašo gyv.	– ” –
7. Posevičiūtė Aldona	1929	Slavgorodas	Rokiškio apskr.

Lietuvos TSR švietimo ministerijos atstovas
Zakarauskas“

Apačioje lietuviškai prirašyta:

„Evakuoti iš Altajaus krašto vaikai patalpinti į vaikų namus Nr. 9 ir išsiųsti giminaičiams nurodytais adresais.

1947 m. rugsėjo 10 d.

Vaikų namų Nr. 9 direktorius
K. Skabas

Išrašas tikras

1951 m. gegužės 10 d.

Švietimo ministerijos archyvų vedėjas
Novikov

/Herbinis Švietimo ministerijos antspaudas/“

Neaišku, kodėl į šį sąrašą vėl buvo įtraukta E. Latakaitė, kuri, kaip minėta, parvežta į Lietuvą jau 1945 m., tačiau pavyko nustatyti, kad 1947 m. J. Zakarauskas tikrai dar parvežė Ireną Strockytę (g. 1933 m.), Rimantą Kumpauską (g. 1929 m.) ir Sigutę Kumpauskaitę (g. 1938 m.).

Iš B. Latakaitės bylos aiškėja, kad J. Zakarauskas buvo apklaustas kaip liudytojas dėl šešiolikos vaikų parvežimo į Lietuvą aplinkybių. Tardytojas rašo, kad J. Zakarauskas tvirtino buvęs ne tik Lietuvos SSR švietimo ministerijos, bet ir Lietuvos SSR AT Prezidiumo atstovas vaikams parvežti, nors pastarosios instancijos leidimo neturėjo.

Greičiausiai kokius nors oficialius įgaliojimus J. Zakarauskas buvo gavęs. Matyt, kaip tik jie ir lėmė, kad B. Latakaitė išvengė teismo ir lagerio ir buvo tik grąžinta į tremties vietą.

Vaikų parvežimas iš Tomsko srities

Į Tomsko sritį parvežti tremtinių vaikų našlaičių vyko Vladas Kaikaris (1912–1993). Rusijos tolybės šiam žmogui jau buvo pažįstamos – 1941 m. jis pats su motina ir broliu buvo ištremtas į Altajaus kraštą. Tėvas žuvo Rešotų lageriuose. Tremtyje V. Kaikaris pateko į vadinamąją darbo armiją ir dirbo traktorininku Barnaulo apylinkėse, iš kur 1944 m. rugpjūčio 13 d. buvo paimtas į Raudonąją armiją (labai retas tarp tremtinių atvejis). Karą baigė prie Oderio krantų, buvo apdovanotas medaliu³⁶. Pokaryje dirbo pradžios mokyklos mokytoju. Kaip karo dalyvis jautėsi drąsiau ir dar 1946 m. pradžioje kreipėsi į LSSR AT Prezidiumo pirmininką J. Paleckį, prašydamas leisti grįžti iš tremties motinai Veronikai Kaikarienei (g. 1886 m.) ir broliui Juozui (g. 1921 m.).

Gavęs komandiruotę ir nuvykęs į Altajų, kur nusivežė LSSR AT Prezidiumo pirmininko pavaduotojo K. Didžiulio pasirašytą ir LSSR saugumo komisarui gen. Dmitrijui Jefimovui adresuotą raštą su prašymu leisti Kaikariams grįžti iš tremties, V. Kaikaris parvežė motiną ir brolių namo. Tačiau aukštų Lietuvos pareigūnų prašymai teenykščiams enkavėdistams buvo nė motais. Altajuje Kaikariams buvo pradėta byla dėl savavališko pasišalinimo iš tremties. Jiems grėsė baudžiamoji atsakomybė, kurios pavyko išvengti tik todėl, kad netrukus Lietuvoje abu mirė. Altajaus saugumiečiai įsegė į bylą pažymą, kad ji nutraukiama nebesant reikalo.

³⁶ Giminaičio Petro Kaikario informacija; LCVA, f. R-762, ap. 6, b. 240, l. 15, 21.

Sužinojęs apie rengiamą vaikų pargabenimo akciją, V. Kaikaris pasiūlė Švietimo ministerijai savo paslaugas, gavo komandiruotę ir 1946 m. rugpjūčio 31 d. išvyko į Tomsko ir Novosibirsko sritis parvežti našlaičių³⁷.

Parvežtinių vaikų V. Kaikaris ieškojo Tomsko srities Parbigo rajone ir pačiame Tomske. Kaip rodo oficialus aktas, Parbigo rajone buvo surinkta 16 vaikų³⁸, Tomsko švietimo skyriuje prisidėjo dar 5, taigi susidarė 21 vaiko grupė³⁹. Galutiniame 1946 m. lapkričio 14 d. parvežtų vaikų sąrašo variante, kurio kopiją išsaugojo iš Parbigo parvežta Jadvyga Bielinskaitė, – 24 pavardės⁴⁰. Kadangi Švietimo ministerija parvežtiems vaikams išduodavo pažymą, kad galėtų prisiregistruoti, ir kadangi tokias pažymas gavo ir Antanas Gedgaudas (sąrašė įrašytas 22 numeriu) bei Anicetas Vegys (sąrašė įrašytas 24 numeriu), J. Bielinskaitės sąrašą reikėtų laikyti tiksliausiu:

1. Steponavičius Pranas, Juliaus	6 m.	Parbigas
2. Steponavičius Julius, Juliaus	8 m.	– ” –
3. Steponavičius Gitas, Juozo	11 m.	– ” –
4. Steponavičius Edmundas, Juozo	14 m.	– ” –
5. Steponavičiūtė Milda, Juozo	3 m.	– ” –
6. Audzevičius Romualdas, Andriejaus	9 m.	– ” –
7. Audzevičius Jonas, Andriejaus	7 m.	– ” –
8. Šulma Vacys, Juozo	15 m.	– ” –
9. Bielinskaitė Jadvyga	14 m.	– ” –
10. Lazauskas Antanas, Jono	15 m.	– ” –
11. Baniulis Aloyzas, Romualdo	11 m.	– ” –
12. Šlikas Jonas, Andriejaus	14 m.	– ” –
13. Šlikas Rimas, Andriejaus	10 m.	– ” –

³⁷ LCVA, f. R-762, ap. 6, b. 240, l. 15, 21.

³⁸ Ten pat, l. 37.

³⁹ Ten pat, l. 3.

⁴⁰ LGGRTC Memorialinis departamentas, dok. Nr. 71-111.

14. Ignašiūnas Algimantas, Jono	8 m.	– ” –
15. Ignašiūnas Tomas, Jono	6 m.	– ” –
16. Činčys Vidmantas, Stepono	8 m.	– ” –
17. Steponavičius Antanas, Mykolo		Tomskas
18. Steponavičiūtė Danutė, Mykolo		– ” –
19. Rintautaitė Sigutė	14 m.	– ” –
20. Požemecas Vytautas, Balio	15 m.	– ” –
21. Jakštas Vytautas	14 m.	– ” –
22. Gedgaudas Antanas	15 m.	– ” –
23. Linkevičius Povilas		– ” –
24. Vegys Anicetas, Povilo	15 m.	– ” –

Pasakoja Jadvyga Bielinskaitė-Baškienė:

„Baigėsi darbas plytinėje. Užgijo nuo molio ir vandens suskirdusios kruvinos rankos. Nebeliko uodų ir mašalų. Būtų gerai, jei nebūtų per pusę sumažėjusi duonos norma, jei nebūtų čia pat žiauri Sibiro žiema. Mokykla Parbige – už 5 km nuo namų, o kokiomis pusnimis reikia klampoti... Sušyli, drabužiai sudrėksta ir vėl sušąla, čėžėdamas brendi per sniegą. Kadangi šaltis krinta iki 30–40 laipsnių, tai dažnai nušąla nosis. Mano globėja patarė nuolat ją pasitrinti pirštine. Kadan- gi ji šiurkšti, šasai ant nosies nespėja užgyti...

Vieną lapkričio dieną mūsų kaime Voronichoje pasklido žinia: į Parbigą atvyko žmogus iš Lietuvos. Kas tik galėjo išeiti iš darbo, skubėjo pas tą žmogų, atvykusį iš išsvajotos Tėvynės. Mano globėja Marija Grigiškienė į namus grįžo su žinia: žmogus renka vaikus našlaičius ir veža į Lietuvą. Jos sprendimas buvo aiškus – važiuosi. Čia jokios ateities, vėl žiema, vėl sunkus kelias į mokyklą, vasarą darbas plytinėje be atlyginimo.

Tas žmogus iš Lietuvos buvo Vladas Kaikaris. Jis rinko vaikus iš Parbigo rajono apie savaitę. Tikra našlaitė, be abiejų tėvų, buvau aš viena. Kiti vaikai turėjo motinas (tėvai jau žuvę Rešotuose), tačiau jos ryžosi atiduoti vaikus, nes žinojo, kad Lietuvoje bado nebus, o likę ten

Vladas Kaikaris. Iš *Ferdinando Vaitiekūno asmeninio archyvo*

seneliai, giminės jų neapleis. Daugelis motinų buvo mokytojos, todėl joms rūpėjo, kad vaikai nenutautėtų, nes jau tada su vietiniais rusų vaikais jie kalbėjo rusiškai, o grįžę namo „paįvairindavo“ lietuvių kalbą rusiškais posakiais.

Toliau leisiu sau šiek tiek nukrypti į savo pačios išgyvenimus, gal net mistinius įvykius. Prieš kelionę globėja liepė nueiti prie motinos kapo, atsisveikinti ir paprašyti palaiminimo kelionėje. Ji tikėjo, kad mirusieji padeda šiam pasauli likusiems saviesiems, ypač našlaičiams. (Nežinojau, kad prie to kapo po penkiasdešimties metų sugrįšiu parsivežti motinos kaulelių.)

Man jau buvo taip nutikę, kad šaukiausi mirusios motinos pagalbos ir jos sulaukdavau... Ėjau kartą per taigą į mokyklą. Užėjo audra, žaibas trenkė į greta augantį medį. Atsimenu, surikau: „Mama!“ Ir atsipeikėjau. Nieko man neatsitiko, tik virpėjau visa iš baimės. Gal mama padėjo.

Ne mažiau įsimintinas ir įvykis Sibiro taigoje. Su rogutėmis išvažiavau kažkur miške esančių sukirstų malkų. Jų neradusi, klaidžiojau tarp medžių. Užėjo Sibiro pūga. Nebesimatė tako, klimpau į pusnis. Tikiu, kad mama iš ano pasaulio tada neleido paklysti.

Atėjo diena, kai mes, 24 vaikai, su šiokiais tokiais ryšuliukais atėjome į Parbigą. Mūsų laukė vadovas ir arklių pakinkytas vežimas. Mažuosius susodino į vežimą, o mes, vyresnieji (kokie keturi),ėjome

pėsti. Vėliau Grigiškienė man rašė į Lietuvą, kad vaizdas buvo liūdnas: verkė vaikai, verkė motinos, o vadovas ragino skubėti. Artėjo šalčiai ir reikėjo spėti į upių laivus. Išėjome, išvažiuojame į išsvajotąją Tėvynę. Nuo Parbigo iki Tomsko žemėlapyje 200 km, o iš tikrųjų gerokai daugiau. Kokiomis priemonėmis pasiekti sritį, ir pats vadovas nežinojo.

Rašydama šiuos atsiminimus ir norėdama pateikti tikslesnį kelionės maršrutą, tyrinėjau žemėlapi. Mūsų tikslas buvo Novosibirskas, nes ten jau yra geležinkelis. Nustebau, kodėl vadovas keliavo ne tiesiog į Novosibirską, kur kelias būtų buvęs trumpesnis, o vežė į Tomską. Galbūt srityje jam reikėjo įforminti dokumentus, gal buvo kitų priežasčių, to aš nežinau. Keliavom nuo vieno kolūkio prie kito. Kolūkio pirmininko prašydavo arklio. Vieni duodavo iškart, kiti – labai nenorom. Vienas pirmininkas pareiškė, kad arklio neduos. Tada mūsų vadovas pasakė eisias ieškoti transporto kitur, o mus, 24 vaikus, paliksias jo žiniai. Arklys atsirado.

Dabartiniais žmonėmis tokia kelionė atrodo neįmanoma. Buvo 1946-ieji, Rusija nualinta karo. Nėra jokių kelių, tik šunkeliai, nėra transporto, nėra kuo maitinti vaikų, kur sušilti ar pernaktuoti. Vadovas turėjo daug pinigų (matyt, davė Lietuvos valdžia). Maisto jis galėjo pirkti, tačiau jo nebuvo. Kokiam kaime nupirkdavo bulvių, rūkytų žuvelių, kažkur gaudavo duonos. Mums tai buvo stebuklas, nes Parbige duona buvo pagal korteles: 500 g dirbančiajam, 300 g – nedirbančiajam. Jos niekada nebuvo sočiai. O čia duonos užteko, bulvių išsivirdavome kibire ant laužo arba pas žmones. Mums, patyrusiems nuolatinį maisto trūkumą, buvo labai gerai. Miegojome ant šieno arba pas žmones. Taip ir keliavome. Kai kelias į pakalnę, susėsdavome ir vyresnieji, o šiaip – pėstute. Kelio vingyje vežimas važiuodavo keliu, o mes – tiesiai per laukus, krūmynus, šlaitus. Atsimenu, patekom į stačią atkalnę, ir aš skaudžiai nuriedėjau, o mano ryšuliukas atsidūrė už krūmų. Vėliau pasigedau megztuko, matyt, kur užkliuvo, o aš nepastebėjau. Buvau jį nusivilkusi, nes eidami sušildavome, o vakarai ir naktys jau šaltos. Megztuko praradimas man buvo didelė netektis.

Mūsų vadovas skubėjo prie kažkokios upės (neprisimenu, kokios), nes buvo vėlus ruduo, galėjo užšalti upės. Dabar, tyrinėdama žemėlapi, nesupratau, kokia tai buvo upė, nes Obė ir Tomė dar labai toli. Atsimenu, kad važiavom ir sunkvežimiu, o paskui plaukėme upe. Gal tai buvo Tomė?

Į Tomską atvykome laivu. Įsikūrėme vaikų namuose. Čia buvo nuostabu: lovos baltos, valgis ant stalo. Sušilome, pasisotinome, atkuto. Aš ir Sigutė Rintautaitė, vyresniosios mergaitės, turėjome prižiūrėti mažesnius, kad niekur nenuklystų, kad visi gautų valgyti. Vadovas su mumis būdavo retai, nes turėjo aibes rūpesčių.

Aprašysiu savo kaip „auklėtojos“ nuotyki. Tomsko vaikų namuose atkutę vaikai pradėjo išdykauti, aš norėjau juos sudrausti. Susipykom. Kadangi ten nebuvo elektros, visur mėtėsi žvakigaliai. Supykusi, kad vaikai neklauso, pagriebiau žvakigalį ir paleidau į neklaužadą, tas pasilenkė, ir žvakigalis išmušė langą.

Įsivyravo drausmė, bet aš nežmoniškai persigandau: ką pasakys grįžęs vadovas. Tačiau jis manęs nebarė, tik sumokėjo vaikų namų darbuotojai už lango stiklą. Ten išbuvome kelias dienas. Laukėme laivo į Novosibirską. Ar tai buvo tiesioginis reisas, ar dar persėdom, nepamenu. Nebuvo jokių grafikų, kada atplauks laivas. Reikėjo laukti... Atsimenu, vadovas išvedė mus vakare ir keletą valandų laukėm prieplaukoje. Buvo šalta... Pagaliau tolumoje pasirodė šviesos. Tai buvo labai gražiai apšviestas laivas. Juo pasiekėme Novosibirską.

Nuvedė mus į geležinkelio stotį, sakė, kad tai viena gražiausių ir didžiausių stočių pasaulyje. Mums ji nebuvo svetinga. Apsistojome didžiojoje salėje. Vadovas rūpinosi bilietais. Juk keliavo tūkstančiai žmonių, o Sibiro magistralė viena. Laukėme kelias dienas, salė buvo šalta, miegojome ant grindų, o juk neturėjome nei ką pasikloti, nei kuo užsikloti. Labai visi išvargome, išdykavimai neberūpėjo. Sėdėjome ramūs ir tylūs. Girdėjau, kaip rusės moterys, kalbėdamos su vadovu, stebėjosi, iš kur tokie geri vaikai: nelaksto, niekur nelenda. Buvome jau per daug išvargę, kad elgtumės kaip vaikai.

Mes, vyresniosios mergaitės, matyt, labai padėjome vadovui. Kartą jis mus net pavaišino kava su pyragaičiu, atrodo, kažkokioje kavinėje.

Pagaliau įsodino mus į Maskvos traukinį. Vietos buvo labai mažai, įsikūrėme ant aukštesniųjų lentynų. Čia buvo šilta. Maisto taip pat užteko, vadovas mus valgydino gana sočiai.

Maskvoje vėl naujos bėdos ir baimės, bet gerai, kad vadovas, matyt, susisieki su Vilniumi ir gavo nurodymų, kur vykti, kaip elgtis. Reikėjo patekti į Baltarusijos stotį, važiuoti metro. Visus apakino metro spindesys, elektrinio traukinio greitis. Baiminomės, kad visi 24 vaikai nespėsime sulipti į tą patį vagoną. Vadovas ėjo priekyje, o gale mes, vyresniosios mergaitės. Turėjome stebėti, kad vaikai neužsižiopsotų, nenuklystų, nepasimestų. Buvo susitarta: jei nespėsime visi įlipti, kitoje stotyje lipti lauk ir laukti vadovo. Metro supratau, kad kažkas mumis rūpinas, – per garsiakalbį išgirdome: „Čelovek s detmi, otpravlejtes na...“ Į Vilniaus traukinį patekome be jokių nuotykių, matyt, bilietai jau buvo užsakyti. Vadovas drąsino išvargusius vaikus, kad kelionė baigiasi.

Vilniaus stotyje mus pasitiko keli labai gražiai apsirengę vyrai. Mažesnieji tokių nebuvo matę, o aš gal kada ir mačiau, bet buvau pamiršusi. Priėję jie pasisveikino su vadovu, elgėsi su juo labai pagarbiai. Mes stovėjome būrelyje šalia. Vienas iš tų ponų mus pakalbino, bet ką sakė – nepamenu. Buvome susodinti į autobusiuką, o vadovas nuėjo su tais ponais. Daugiau jo nemačiau iki 1989 m.

Paskui nuvežė mus į vaikų namus. Pamatėme baltomis staltiesėmis užtiestus stalus ir labai skaniai kvepiantį gėrimą. Vėliau sužinojome, kad tai kakava. Bet sėstis prie stalų neleido, nuvedė į pirtį, išprausė, iškaitino drabužius, nes buvome utėlėti, o gal ir blakių turėjome. Pavalgę patekome į miegamuosius, kur mūsų laukė baltai paklotos lovos ir šiluma.

Tuo baigiasi mano pasakojimas apie aną kelionę, bet mano našlaitės vargai nesibaigė. Iki pat Atgimimo jaučiau, kad valdžia žiūri į mane kaip į nepatikimą, nevisavertę. Tačiau dirbau Lietuvos vaikams ir jaučiau, kad mano darbas prasmingas.

Dar keletas žodžių apie V. Kaikarį. Kilęs jis nuo Joniškio, 1941 m. kartu su šeima ištremtas į Sibirą. Karo pabaigoje buvo paimtas į frontą. Išliko gyvas, grįžo į Lietuvą. Sužinojęs, kad serga Sibire likusi motina, ryžosi važiuoti jos parsivežti. Kadangi buvo karo veteranas ir turėjo privilegijų, jam pavyko tai padaryti. Išgirdęs, kad ieškoma savanorių vaikams iš Sibiro parvežti, norėjo važiuoti į tas vietas, kur tremtyje buvo jo motina. Tačiau Vilniuje pasakė, kad ten jau išsiųstas kitas žmogus. Pasiūlė Parbigą, ir jis išvažiavo.

Atėjo 1989-ieji. Tremtiniai pakilo iš paniekinimo duobės. Šiauliuose susikūrė Tremtinių klubas. Manęs paprašė straipsnio apie tremtį. Jame paminėjau V. Kaikario pavardę. Tremtinių klubas sužinojo, kad jis gyvena Šiauliuose. Susisieikėme. Aš žinojau, kur gyvena viena iš jo parvežtų mergaičių – Sigutė Rintautaitė. Ji iš Alytaus atvažiavo pas mane į Kairius, ir mudvi su dovanom nuvykome pas V. Kaikarį į namus. Susitikimas buvo ir graudus, ir malonus. Parsivežėme jį su žmona į mano namus, sėdėjome prie stalo, prisiminėme savo kelionę. Jis parodė bloknotę, kuriame buvo surašytos kelionės išlaidos. Vartydama jį, radau įrašą: „Sumokėta už Bielinskaitės išdaužtą langą.“ Prisiminiau viską. Jis man dovanojo mūsų vaikų sąrašą. Vėliau dar keletą kartų buvo pas mus atsilankęs. Tai buvo kuklus, nuoširdus žmogus, paprastas darbininkas. Gaila, kad neturiu jo nuotraukos, juk galėjome kartu nusifotografuoti.

Netrukus sužinojau, kad jis mirė. Gaila, kad niekas man nepa-nešė apie jo mirtį. Būčiau prie kapo duobės jam padėkojusi už tai, ką jis padarė Lietuvos vaikams. Jo veiklą galima prilyginti žygdarbiui.⁴¹

⁴¹ J. Bielinskaitė-Baškienė, *Sunki kelionė namo* (rankraštis), LGGRTC archyvas, 2012. Atsiminimų autorė nurodo Parbigą grupėje buvus 24 vaikus, archyvo dokumentai (LCVA, f. R-762, ap. 6, b. 240, l. 15, 21) – 16 vaikų, o Tomske surašytame akte (ibid., l. 37) yra 21 pavardė. Kaip galutiniame sąraše atsirado 24 pavardės, neaišku.

Vaikų parvežimas iš Permės Komių nacionalinės apygardos ir Šiaurės Uralo

Į Permės Komių nacionalinę apygardą (centras Kudymkaras) tremtiniai iš Lietuvos buvo atgabenti 1945 m. rugpjūčio–rugsėjo mėn., o į šiaurinę Sverdlovsko (dab. Jekaterinburgas) srities dalį vėliau – 1946 m. vasario–kovo mėn. Tai buvo patys alkaniausi pokario metai, kai maisto produktai ir būtiniausios prekės buvo išduodamos pagal korteles. Kad taip greitai ten atsirado daugybė našlaičių, akivaizdžiai liudija sunkiai pakeliamas tremtinių gyvenimo sąlygas.

Tremtiniai buvo išbarstyti vienas nuo kito gerokai nutolusiuose regionuose, atskirtuose pelkynų ir gūdžių miškų. Susisiekimas tarp jų buvo atsitiktinis. Tai ypač pasakytina apie Permės Komių kraštą. Šiaurės Urale tremtiniai atsidūrė buvusių Sosvos ir Garių lagerių pašonėje. Čia 1941 m. buvo atvežtas vienas kalinių ešelonas – nuo šių atskirti vyrai. Mažai kas iš jų išgyveno.

Į Šiaurės Uralą ir Permės Komių nacionalinę apygardą parvežti vaikų vyko pasiaukojėlė Ona Jakubėnaitė (1904–1990). Didelę gyvenimo dalį ji skyrė jaunimo švietimo ir globos reikalams. Prieš karą dirbo Šiaulių mergaičių gimnazijoje kūno kultūros mokytoja, buvo veikli skautė. Ir pokaryje tuoj pat įsitraukė į visuomenei naudingą veiklą. Vėliau buvo viena iš Kauno medicinos instituto bibliotekos iniciatorių, daug metų joje dirbo.

Ona Jakubėnaitė.
Iš Petro Deltuvas asmeninio
archyvo

Nebaigtuose savo atsiminimuose⁴² O. Jakubėnaitė rašė: „1946 m. gyvenau Kaune ir dirbau Švietimo skyriuje vaikų globos inspektore. Mano žinioje buvo penkeri vaikų namai. Sykį lydėdama Švietimo ministerijos pareigūną sužinojau, jog rūpinamasi grąžinti ištremtus vaikus į Lietuvą ir šiai užduočiai atlikti reikia žmonių. Ar nesutikčiau būti tų vaikų palydove? Sutikau. Be to, turėjau ir savų sumetimų: į Altajų buvo ištremta ir mano sesuo su dukrelėmis. Deja, formalumai buvo tvarkomi taip ilgai, kad nesulaukusi išvykau į Altajų ir parsivežiau tremtines⁴³. Po kiek laiko, jau įsidarbinusi Vilniaus pedagoginiame institute, buvau pakviesta į Švietimo ministeriją ir ten pranešė, kad man siūloma parvežti vaikus iš Uralo vietovių. Taigi su LTSR AT Prezidiumo raštu, nurodančiu parvežti devynis vaikus, ir kitais dokumentais leidausi į kelionę.“⁴⁴

O. Jakubėnaitės padėtį sunkino tai, kad tremtinių likimus tvarkė vienas kitam nepavaldūs ir teritoriškai nutolę atskiri NKVD (vėliau – VRM) padaliniai su centrais Sverdlovske ir Kudymkare. Tremtiniai nuo tų centrų buvo nutolę dar šimtus kilometrų ir prižiūrimi vietos komendantų, kurie nepatikliai žiūrėjo į vienišą smulkutę moteriškę.

⁴² Jų originalą išsaugojo Onos Jakubėnaitės dukterėčia Silva Deltuvienė.

⁴³ Ona Jakubėnaitė iš Altajaus tada parvežė seserį Mariją Pranculienę (g. 1899 m.), jos dukras Ritą (g. 1929 m.) ir Silviją (g. 1938 m.) bei dar vieną tremtinę Barborą Stankienę (g. 1880 m.).

⁴⁴ Ona Jakubėnaitė, „Grėsminga kelionė“, *Dienovidis*, 1998, Nr. 16.

Р. С. Ф. С. Р.
 Исполнительный Комитет
 МОЛОТОВСКОГО
 ОБЛАСТНОГО СОВЕТА
 депутатов трудящихся
 2 "октября" 1946 г.
 № 135.
 г. Молотов, ул. Ленина, 23

Председателю Коми-Пермяцкого окрисполкома
 тов. Сафронову.

Исполком Молотовского областного Совета просит
 Вас оказать необходимую помощь в реэвакуации детей
 сирот Литовской ССР представителю Министерства
 просвещения Литовской ССР тов. Якубенайте А.И.

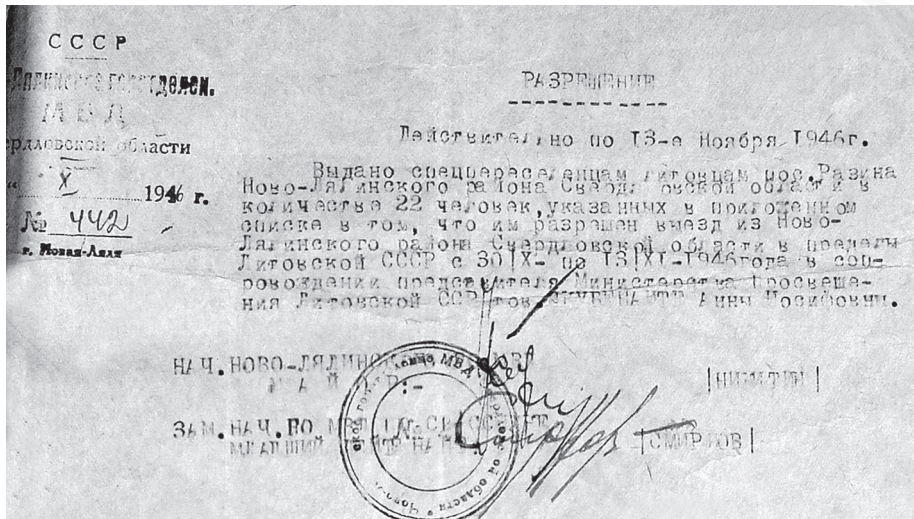
Зам. председателя исполкома
 Молотовского областного Совета
 депутатов трудящихся
 С. Гительман / Гительман

Molotovo DŽDT vykdomojo komiteto pirmininko pavaduotojo Gitelmano rašto Permės Komių nacionalinės apygardos vykdomojo komiteto pirmininkui Safronovui suteikti Onai Jakubėnaitėi reikiamą pagalbą reevakuojant į Lietuvą vaikus našlaičius faksimilė. LCVA, f. R-762, ap. 6, b. 236, l. 49

O. Jakubėnaitė, alkana ir šąlanti, taip ir blaškėsi apie du mėnesius tarp Sverdlovsko, Molotovo (dab. Permė) ir Kudymkaro.

Lietuvos centriniame valstybės archyve esančioje Švietimo ministerijos byloje yra du O. Jakubėnaitės 1946 m. lapkričio 12 d. parvežtų vaikų sąrašai. Vienas jų sudarytas Permės Komių nacionalinėje apygardoje ir 1946 m. lapkričio 8 d. patvirtintas VRM pareigūnų. Jame – 31 vaiko pavardė ir O. Jakubėnaitės parašas, kad ji vaikus paėmė⁴⁵. Antrame sąrašė – 22 našlaičių iš Sverdlovsko srities Naujosios

⁴⁵ LCVA, f. R-762, ap. 6, b. 236, l. 35.

Onai Jakubėnaitei 1946 m. spalio mėn. išduoto Naujosios Lialios VRM skyriaus viršininko Nikitino leidimo išvežti į Lietuvą 22 vaikus faksimilė.
LCVA, f. R-762, ap. 6, b. 236, l. 38

Lialios apylinkių pavardės. Jis greičiausiai pačios O. Jakubėnaitės ranka rašytas lietuvių ir rusų kalbomis ant atsitiktinių popieriaus skiaučių. Šitam sąrašui išduotas oficialus Naujosios Lialios VRM skyriaus leidimas:

„Leidimas

8 X 1946

Nr. 442

Naujosios Lialios m.

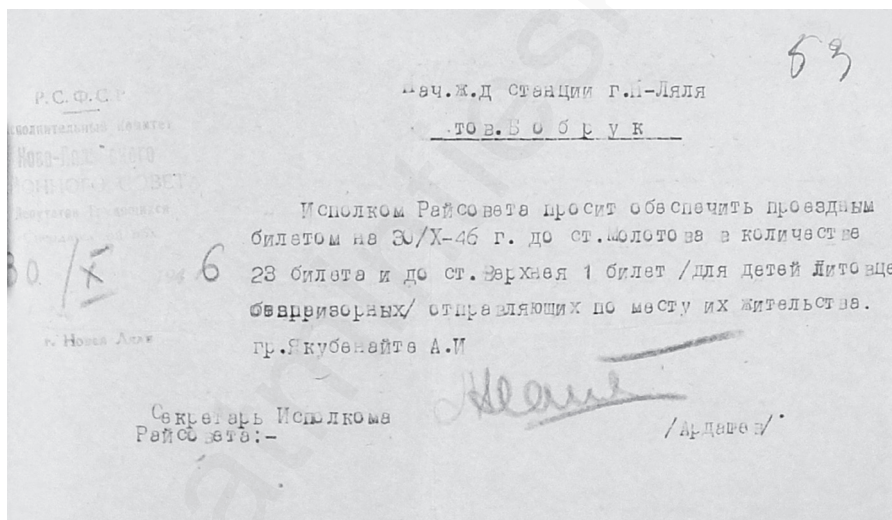
Galioja iki 1946 m. lapkričio 13 d.

Išduotas Sverdlovsko srities Naujosios Lialios rajono Razino gyvenvietėje spec. perkeltiesiems lietuviams (22 žmonėms), nurody-

tiems pridedamame sąrašė, leidžiantis jiems išvažiuoti iš Sverdlovsko srities Naujosios Lialios rajono į Lietuvos TSR nuo 1946 m. rugsėjo 30 d. iki lapkričio 13 d., lydimiems Lietuvos TSR švietimo ministerijos atstovės Onos Jakubėnaitės, Juozo.

Naujosios Lialios VRM skyriaus viršininkas majoras
Nikitin
/parašas/

VRM GO viršininko pavaduotojas jaunesnysis leitenantas
Smirnov
/parašas/⁴⁶

Naujosios Lialios rajono tarybos vykdomojo komiteto sekretoriaus Ardaševo 1946 m. spalio 30 d. rašto Naujosios Lialios geležinkelio stoties viršininkui Bobrukui dėl bilietų vežamiems lietuvių vaikams ir Onai Jakubėnaitėi faksimilė. LCVA, f. R-762, ap. 6, b. 236, l. 53

⁴⁶ Ten pat, l. 39.

**Sąrašas spec. perkeltųjų vaikų lietuvių, siunčiamų nuolat gyventi
į Lietuvos TSR iš Sverdlovsko srities Naujosios Lialios**

Pavardė, vardas	Gimimo metai	Ar turi tėvus
1. Amšiejus Algis	1942	Motina Lietuvoje
2. Burinskas Klemensas, Antano	1939	Tėvai Lietuvoje
3. Kalauskaitė Anastasija, Antano	1930	Tėvai mirę
4. Reikelytė Aldona, Vinco	1937	Motina Lietuvoje
5. Reikelis Stasys, Vinco	1941	Motina Lietuvoje
6. Rėkus Alvydas, Antano	1941	Motina N. Lialioje, tėvas miręs
7. Rėkutė Elena, Antano	1943	Motina N. Lialioje, tėvas miręs
8. Rėkutė Ona, Antano	1944	Motina N. Lialioje, tėvas miręs
9. Jazukevičiūtė Stasė, Alfonso	1937	Motina Lietuvoje
10. Jazukevičiūtė Antosė, Alfonso	1936	Motina Lietuvoje
11. Jazukevičius Jaunutis, Alfonso	1939	Motina Lietuvoje
12. Svirnelis Vytas, Juliaus	1936	Tėvai Lietuvoje
13. Mikolonytė Veronika, Roko	1933	Motina Lietuvoje
14. Maslauskas Aleksandras, Juozo	1933	Tėvai Lietuvoje
15. Maslauskaitė Jadvyga, Juozo	1941	Tėvai Lietuvoje
16. Maslauskas Jonas, Juozo	1943	Tėvai Lietuvoje
17. Jucas Vytautas, Jono	1937	Motina liko N. Lialioje
18. Jucas Alfonsas, Jono	1939	Motina liko N. Lialioje
19. Jucaitė Eugenija, Jono	1938	Motina liko N. Lialioje
20. Jucaitė Zita, Jono	1940	Motina liko N. Lialioje

21. Jucas Antanas, Jono	1942	Motina liko N. Lialioje
22. Jucaitė Birutė, Jono	1944	Motina liko N. Lialioje

Atkreiptinas dėmesys į šiame sąrašė nurodytas vaikų tėvų buvimo vietas. Kaip galėjo atsitikti, kad motina arba ir abu tėvai liko Lietuvoje, o mažamečiai vaikai atsidūrė tremtyje? Galima spėti, kad trėmimų vykdytojai tremiamų partizanų šeimų sodybose stvėrė visus, kurie tik pakliuvo jiems į rankas, net ir mažamečius vaikus, nesvarbu, kur tuo metu buvo jų tėvai.

Kaip pavyzdį galima pateikti Jazukevičių šeimos iš Marcinkonių valsčiaus Kapiniškių kaimo istoriją. Motina Jazukevičienė buvo išvėkusi aplankyti Alytaus areštinėje kalinčio vyro, o tris savo vaikus – Jaunutį (7 m.), Stasę (9 m.) ir Antaniną (10 m.) palikusi prižiūrėti savo mamai Marceli Valentukevičienei. 1946 m. vasario mėn. sodyboje apsilankę trėmimų vykdytojai močiutę su trimis anūkais ištrėmė į Naująją Lialią. Ten jie, neturėdami jokio pragyvenimo šaltinio, nes nebuvo kam dirbti, taigi ir gauti maisto kortelių, buvo pasmerkti mirčiai. Laimei, šiuos tris kone mirtinai išbadėjusius vaikus į Lietuvą parvežė O. Jakubėnaitė.

Tačiau ir tada šeimos vargai nesibaigė. 1948 m. vaikai vėl buvo ištremti, tik šįkart jau su mama ir pirmąkart tremties išvengusia vyriausia seserimi Sofija. Jie pateko į Tazladiejų prie Minusinsko (Krasnojarsko kraštas). Močiutė M. Valentukevičienė 1950 m. mirė Naujosios Lialios senelių prieglaudoje. Jos kapas nežinomas.

Atsiminimuose O. Jakubėnaitė pasakoja ypač tragišką daugiavaiakės Jocienės (Jucienės?) istoriją. Sunkiai sirgdama džiova, moteris negalėjo dirbti, todėl negaudavo maisto kortelių, ir šeima gyveno iš aplinkinių malonės. O. Jakubėnaitė parvežė tik keturis iš šešių Juciukus. Du vaikai (matyt, vyresnieji – 10 ir 11 metų) buvo palikti Naujojoje Lialioje, kad, pasak komendanto, motina, likusi viena, nesumanytų bėgti į Lietuvą.

iq. *Fructifera leucostoma*
perovskii *perovskii* *perovskii*
velutina *gracilis* *gracilis*
 46. V. b.
 vaiky, likusių be tėvų

Antrame sąrašė – vaikai iš Permės Komijų nacionalinės apygardos. Kaip sakytą, tremtiniai buvo išbarstyti didelėje teritorijoje. Iki sostinės Kudymkaro – šimtai kilometrų, nuo jo iki geležinkelio – dar per šimtą kilometrų, todėl buvo ypač sunku vaikus ne tik surinkti, bet ir nugabenti, atrodo, iki Molotovo. Ten buvo atvežti vaikai ir iš Naujosios Lialios.

Vardas, pavardė	Gimimo metai	Iš kokio rajono vaikai perduoti	Žinios apie tėvus
1. Bielinytė Lidija, Sigizmundo	1932	Jusvos raj. Tukačiovas	našlaitė
2. Bielinis Vytautas, Sigizmundo	1933	Jusvos raj. Tukačiovas	našlaitis
3. Bielinis Stasys, Sigizmundo	1939	Jusvos raj. Tukačiovas	našlaitis
4. Bielinis Algirdas, Sigizmundo	1936	Jusvos raj. Tukačiovas	našlaitis
5. Doleba Antanas, Kazimiero	1932	Jusvos raj. Tukačiovas	našlaitis
6. Doleba Elena, Kazimiero	1942	Jusvos raj. Tukačiovas	našlaitė
7. Doleba Juozas, Kazimiero	1940	Jusvos raj. Tukačiovas	našlaitis
8. Doleba Petras, Kazimiero	1939	Jusvos raj. Tukačiovas	našlaitis
9. Rimšelytė Jūratė, Nikodemo	1940	Jusvos raj. Tukačiovas	našlaitė
10. Rimšelis Alfonsas, Nikodemo	1936	Jusvos raj. Tukačiovas	našlaitis
11. Rimšelis Robertas, Nikodemo	1938	Jusvos raj. Tukačiovas	našlaitis
12. Rimšelis Ernestas, Nikodemo	1939	Jusvos raj. Tukačiovas	našlaitis
13. Rimšelytė Vanda, Nikodemo	1932	Jusvos raj. Tukačiovas	našlaitė
14. Mereškevičius Tadas, Aleksandro	1932	Valvinsko mechanizuo- tasis miško kirtimo punktas	tėvų nėra

Vardas, pavardė	Gimimo metai	Iš kokio rajono vaikai perduoti	Žinios apie tėvus
15. Balkutė Birutė, Petro	1935	Valvinsko mechanizuotasis miško kirtimo punktas	tėvų nėra
16. Kielytė Onutė, Dionizo	1943	Valvinsko mechanizuotasis miško kirtimo punktas	tėvų nėra
17. Kielytė Danutė, Dionizo	1940	Belojevo raj.	tėvų nėra
18. Kiela Juozas, Dionizo	1935	Belojevo raj.	tėvų nėra
19. Avižienytė Jadvyga, Jono	1942	Belojevo raj.	tėvų nėra
20. Avižienis Juozas, Jono	1935	Belojevo raj.	tėvų nėra
21. Damkauskaitė Bronė, R.	1940	Belojevo raj.	tėvų nėra
22. Damkauskaitė Veronika, R.	1936	Belojevo raj.	tėvų nėra
23. Baliukevič Zabiela, I.	1939	Belojevo raj.	tėvų nėra
24. Baliukevič Vaclovas, I.	1935	Belojevo raj.	tėvų nėra
25. Baliukevič Vladislovas, I.	1937	Belojevo raj.	tėvų nėra
26. Janauskaitė Galina, R.	1940	Belojevo raj.	tėvų nėra
27. Janauskas Antanas, R.	1937	Belojevo raj.	tėvų nėra
28. Kmeliūtė Anelė, F.	1932	Belojevo raj.	tėvų nėra
29. Šiškauskas Algis	1942	Belojevo raj.	tėvų nėra
30. Šiškauskaitė Aldona	1940	Belojevo raj.	sena močiutė
31. Janavičiūtė Birutė, Aleksandro	1935	Belojevo raj.	motina areštuota

54

PRAŠIMAS ПРИЕМ		PERDAVIMAS ПЕРЕДАЧА		Adresas Адрес	
2252		294			
Laido Проя №		Laido Проя №			
294		294			
Taryb. в.б.б.		Taryb. в.б.б.			
1939/9 17 110920		1939/9 17 110920			
ЗНАЕМ МОСКВУ ПО БЕЗДОЗКОЛИЧЕСТВО БО ВСТРЕЧАТЕ					
ЯКУБЕНАЙТЕ					
1939/10 14 11 922					

Onos Jakubėnaitės telegramos LSSR švietimo ministerijai, pranešančios apie parvykimą su vaikais, faksimilė. LCVA, f. R-762, ap. 6, b. 236, l. 54

Iš sąrašų galima spręsti, kad O. Jakubėnaitė parvežė 53 vaikus. Iš jų tik 9 buvo kiek vyresni (12–14 metų), iš bėdos galintys prižiūrėti apie 16 pyplių (2–6 metų), o ir kiti buvo ne ką augesni. Atsiminimuose O. Jakubėnaitė mini 22 vaikus. Matyt, ji turi omenyje tik Naujosios Lialios našlaičius. Seserys A. ir S. Jazukevičiūtės prisimena buvus 57 ar 64 vaikus. Sunku net įsivaizduoti, kaip O. Jakubėnaitė susitvarkė su tokiu būriu vaikų. Tarpinis našlaičių surinkimo punktas buvo Molotove, į kurį suvežė vaikus iš Naujosios Lialios ir Kudymkaro. Čia juos reikėjo įlaipinti į traukinį, tikriausiai važiuosį iki Maskvos. O ten – nusigauti iki Baltarusijos stoties. Galima spėti buvus kažkokių pagalbininkų. Anot A. ir S. Jazukevičiūčių, O. Jakubėnaitė parlydėti vaikus iki Vilniaus padėjo du vyrai, kurie vėliau dar tris dienas vaikų namų kieme skaldė malkas. Tai patvirtintų ir Švietimo ministerijos Vaikų namų skyriaus viršininkės E. Pilipionok raštas Vilniaus sanitari-

911

3

Sanitarijos Epidemiologijos Stoties Vedėjui,
Vilnius, Etmonų g-vė 3 Nr.

Šiandieną, t. y. 1946 m. lapkričio mėn. 12 d. 19 val. atvyksta
Sverdlovsko ir Molotovo apygardų į Vilnių vaikai - našlaičiai su pa-
vais, viso - 62 asmenys. Prašau Tamstos paliepimo, kad šiandieną bū-
skurentis pirtis ir dezinfekuoti vaikų bei palydovų drabužiai.

Už san. apdirbimą pervesta Tamstoms per Valst. Banką pagal eina-
sąskaitą 156005 Nr. dušimtai keturiasdešimt aštuoni rubliai gry-
pinigais.-

Vaikų Namų Skyriaus Viršininkas
/ E. Pilipionok/

LSSR švietimo ministerijos Vaikų namų skyriaus viršininkės E. Pilipionok
1946 m. lapkričio 12 d. rašto Vilniaus sanitarijos ir epidemiologijos stoties
vedėjui faksimilė. LCVA, f. R-762, ap. 6, b. 236, l. 3

jos ir epidemiologijos stoties vedėjui, kuriame pranešama, kad 1946 m.
lapkričio 12 d. 19 val. iš Sverdlovsko ir Molotovo apygardų į Vilnių at-
vyksta vaikai našlaičiai su palydovais, iš viso 62 asmenys⁴⁷. Tokio skai-
čiaus žmonių „sanitarinis apdirbimas“ tais laikais kainavo 248 rb.

Pasakoja Ona Jakubėnaitė:

„Dažnai pasižiūriu į albumėlį iš prasto vyniojamojo popieriaus. Išblu-
kęs viršelį, jame rašalu nupieštas Gedimino kalnas, Vilniaus bokštai,
o kampe – Uralo gamyklų dūmai, parašyta: „Uralas“.

⁴⁷ Ten pat, l. 3.

Taigi 1946 m. rugpjūčio 16 d. išskridau į Maskvą, iš čia – į Sverdlovską. Sibire jau prasidėjusi žiema, sninga... Prisistatau su dokumentais į NKVD skyrių, čia man paaiškina, jog lietuvių šeimų esama Naujojoje Lialioje. Nuskubu tenai. Nesvetingai priima vietinis NKVD, ir tik kai trinkteliu kumščiu į stalą, įleidžia pas viršininką – tik tokia kalba čia suprantama.

Čia paaiškėja, kad ištremti lietuviai priklauso Maskvai, be jos sutikimo – nė žingsnio. Tenka grįžti į Sverdlovską, o kol čia NKVD aiškinasi su Maskva, praslenka dešimt dienų. Per tą laiką aplankau Molotovą ir Kudymkarą. Vietiniai viršininkai negali atsistebėti, kad Lietuva rūpinasi ištremtais vaikais. Jiems atsakau Lenino ir Kalinino žodžiais, kad vaikai turi mokytis savo kalba: turinys socialistinis, o forma nacionalinė! Tik šitaip randame bendrą šneką...

Taip besirūpinant paaiškėja, jog esama ir daugiau grąžintinų vaikų, jau kitose vietovėse. Vėl prireikia skambučių ir laiškų į Maskvą, Lietuvą. J. Paleckis tuo tikslu atvyksta į Maskvą. Galiausiai gaunu atitinkamą dokumentą ir vėl leidžiuosi į Kudymkarą ir Naująją Lialią – jau rinkti vaikų.

Kančių keliai!.. Mano sąrašas nieko nereiškia NKVD organams, jie patys spręsią, kuriuos vaikus duoti. Esą tik visiškus našlaičius, ir jei pagraus bent vieną vaiką, vežamą ne iš sąrašo, – mane nubaus pritaikę 58-ąjį straipsnį!

Važinėju, vaikštau pėsčiomis, stengdamasi kuo greičiau surinkti vaikus. Urale jau spigina šalčiai, maisto kortelių neturiu: kas galėjo numanyti, kad reikės taip ilgai užtrukti!.. Mintu morkomis, raugin-tais agurkais, alkstu. Valgyklose akis bado nešvara, antisanitarinė būklė; jei susirgsiu – mano misijai galas.

Itin vargina gausybė formalumų; negana to, tarp vaikų dideli atstumai, net po kelis persėdimus autobusais, geležinkeliu. Štai nuo Molotovo eina vienas vienintelis 200 km kelias kalnuotu Uralu į Kudymkarą; kiek juo mėgino bėgti tremtinių ir kalinių! Savo akimis mačiau, kaip iš sunkvežimio iškėlė seną tremtinę ir dvi merginas, kaip sūnus mėgino parsigabenti motiną, bet nepavyko... Daugel is-

torijų prisiklausiau, grįžusi papasakojau Sofijai Čiurlionienei, ir abi verkėme...

O čia jau priartėjo spalio revoliucijos šventės, reikia kiek įmanoma skubėti. Vaikus iš Naujosios Lialios ir Kudymkaro parsivežiau į Molotovą, iki paskutinės minutės nežinodama, kiek gausiu jų išsivežti ir kada turėsiu visus dokumentus. Bet svarbiausias rūpestis – įsigyti bilietus Molotovo geležinkelio stotyje. Kasininkė neduoda nė už ką! Užgriūva šventės, visi darbuotojai girti, nesusikalbėsi. Paleidau į darbą žodžius „Stalino vaikai“ ir taip toliau, ir galiausiai budėtojas sviedė man į veidą bilietus.

Bematant nuskubėjau už miesto, kur buvo 22 vaikai su palydovais. Apdriskę, menkais drabužėliais, kiaurom alkūnėm, be batų, tik su medinukais, gailiais ryšulėliais, kur įdėta šiek tiek maisto...

Mėginau pasiimti ir berniuką Kazlauską. Jo tėvas buvo pabėgęs iš kalėjimo ir dėl to likusį vieną sūnelį uždarė kalėjiman – kur girdėta, kad nekaltas vienuolikmetis būtų šitaip baudžiamas?! Tačiau šiuo savo prašymu tik užsitraukiau viršininkų pyktį ir grasinimus. Vis dėlto gavau išsivežti dar ketvirtą vaikų, kurių motina Jocienė sunkiai sirgo džiova, nebeįstengė dirbti ir gauti maisto kortelių. Ir dabar tarsi matau jos maldaujančias akis ir išsibadavusius, pasmailėjusiomis nosytėmis ir smakreliais vaikučius...

Štai ir patraukėme visi į geležinkelio stotį. Spaudžiant 19 laipsnių šalčiui gavom įveikti keletą kilometrų. Stotyje vis dar nedavė dokumentų, o atėjus traukiniui padavinėjo vaikus kaip daiktus. Atskaičiauvo 22, užtrenkė vagono duris, o kitiems pasakė, kad vežami areštantai.

Traukinys pajudėjo. Kone visi vaikai verkė. Paprašiau didesniųjų globoti mažuosius, mat keturi vaikai turėjo dvejus trejus metukus. Visus patikrinau pagal sąrašus. Trūko trimetės mergytės, ir aš patraukiau per vagonus jos ieškoti. Pasirodo, viena keleivė pagailėjo raudančios mergytės ir paėmė ją savo globon...⁴⁸

⁴⁸ Ona Jakubėnaitė, min. veik.

Vaikų parvežimas asmenine iniciatyva iš įvairių SSRS vietų

Tremtinių vaikų našlaičių parvežimo istorijoje išskirtinė vieta tenka altruistinei pavienių asmenų veiklai. Vienas tokių pasiaukojusių žmonių buvo Kazimieras Kiznys (1914–1981). Vaikystėje jis mokėsi Gabrielės Petkevičaitės-Bitės įsteigtoje pradžios mokykloje, kur patyrė šios veikėjos humanistinių idealų įtaką. Anksti netekęs tėvų, buvo auklėjamas Pažaislio vienuolių, kurios įdiegė jaunuoliui krikščioniškos meilės ir užuojautos artimui nuostatas. Jomis K. Kiznys tvirtai vadovavosi vėliau, eidamas savarankiško gyvenimo keliu.

Sunkiais pirmaisiais pokario metais dirbdamas Kaune geležinkeliniu, jis ėmėsi rizikingos ir atsakingos veiklos – pargabenti į Lietuvą tremtinių vaikus našlaičius. Šiandien sunku pasakyti, kiek įtakos šiam jo apsisprendimui turėjo 1946 m. įvykusios šešios oficialios ekspedicijos, surengtos Švietimo ministerijos. Dokumentų, liudijančių, kad K. Kiznys būtų veikęs tarpininkaujamas ministerijos, archyvuose nerasta. Tikriausiai tai buvo jo paties iniciatyva. Be abejo, vykstant į tokią kelionę vien geležinkelininko statuso neužteko ir kokius nors įgaliojamuosius raštus turėti reikėjo.

Yra žinoma, kad 1946–1947 m. K. Kiznys iš Altajaus krašto Kuntašo apylinkių parvežė per dešimt lietuvių vaikų našlaičių. Negana to, parvežtus vaikus apgyvendino savo namuose, prausė, rengė, maitino. Dalį jų, kuriuos artimieji pasiėmė ne iš karto, nuvežė į savo gimtinę Pasvalio rajone ir ten prižiūrėjo.

Kazimieras Kiznys. 1951 m.
Iš Aldonos Kiznytės-Lučkauskienės
asmeninio archyvo

Tokia K. Kiznio veikla neliko nepastebėta aplinkinių. 1948 m. pavasarį jo paprašyta nuvykti į Maskvą ir parvežti Danilovo vaikų prieglaudoje įstrigusių bėglių iš Jakutijos: brolių Valenso ir Jono Ryčio Puodžių bei seserų Meilutės ir Marytės Marcinkevičiūčių. K. Kiznys vežėsi Kauno miesto Lenino rajono DŽDT vykdomojo komiteto Švietimo skyriaus antspaudu ir vedėjo parašu patvirtintą Veronikos Tarvydaitės pareiškimą, kad ji sutinkanti priimti ir išlaikyti brolius V. ir J. R. Puodžius. Į Danilovo vaikų prieglaudą Maskvoje K. Kiznys atvyko pačiu laiku – artimiausiu metu bėglius rengtasi išsiųsti atgal į Jakutską.

1948 m. birželio 4 d. šiuos vaikus parvežęs į Kauną, jau rugsėjo pabaigoje K. Kiznys tuo pačiu tikslu atvyko į Krasnojarską. Šį kartą jis turėjo net du komandiruočių pažymėjimus, išduotus to paties Kauno miesto Lenino rajono Švietimo skyriaus.

Krasnojarske K. Kiznys žengė klaidingą žingsnį – dėl vaikų parvežimo kreipėsi į vietinę Vidaus reikalų ministerijos valdybą ir gavo neigiamą atsakymą. Jam paliepta važiuoti atgal į Kauną. Bet argi galima grįžti tuščiomis sukorus tokį kelią? Todėl jis ryžosi parvežti į Lietuvą maliarija susirgusią vienišą penkiolikmetę Janiną Stankevičiūtę.

Ši mergina buvo 1948 m. gegužės mėn. trėmimo auka ir nukentėjo už tai, kad jos šeimoje būta partizanų. Jos mama našlė Ona Stankevičienė gyveno Veiverių valsčiaus Kampinių kaime savo ūkyje. 1947 m. lapkričio 1 d. jos sūnų Leoną nušovė MGB kareiviai. 1948 m.

vasario 28 d. vadinamasis Ypatingasis pasitarimas priėmė sprendimą našlę, jos sūnų Kostą ir dukrą Janiną, kaip partizano šeimos narius, ištremti dešimčiai metų, kartu konfiskuojant turtą. Tremiant namie buvo tik dukra Janina. Ją vieną be jokių daiktų ir išvežė. Iš pradžių ji pateko į Maklakovą (dabar – Lesosibirskas), esantį į šiaurę nuo Krasnojarsko, ten apsirgo maliarija ir buvo perkelta į Abakaną, kur klimatas kiek švelnesnis. Čia K. Kiznys ją ir surado, atsivežė į Krasnojarską, nupirko du lėktuvo bilietus iki Maskvos, bet kelionė taip ir neįvyko. Abudu buvo suimti, kalėjimų etapais grąžinti į Lietuvą, įkalinti Luikiškėse ir tardomi.

30/1843
260

Выписка из протокола № 2

Особого Совещания при Министре Внутренних Дел СССР

ес от «13» января 1950.

С Л У Ш А Л И	П О С Т А Н О В И Л И
II. Дело № 2039/МВД Литовск. ССР по обвинению: 1/КИЗНИС Казиса с.Петро, 1914г.р., ур.Литов.ССР, литовец, гр.СССР, б/п., женат, работал в гимназии № 1 г.Каунас в качестве сторожа. Обв. по ст.ст.17-16-82 ч.1 и 72 ч.1 УК РСФСР. Прокуратурой СССР обв. по ст.72 ч.1 УК РСФСР прекращено.	КИЗНИС Казиса с.Петро за побег с места обязательного поселения заключить в исправительно-трудовой лагерь сроком на три года, считая срок с 28 октября 1948 года, с последующим водворением к месту обязательного поселения.

 Нач. Секретариата Особого Совещания
 при Министре Внутренних Дел СССР

SSRS Ypatingojo pasitarimo nagrinėtos Kazimiero Kiznio bylos Nr. 2039 1950 m. sausio 13 d. protokolo išrašo faksimilė. LYA, VRM dokumentų skyrius, f. V-5, ap. 1, J. Stankevičiūtės byla Nr. 6480

Vladas Aleksandravičius.
Iš Rimanto Kuprio asmeninio archyvo

Lietuvoje tardytojai juos abu pripažino kaltais, nes buvo sulaikyti bėgantys iš tremties vietos. Byla nusiųsta į Maskvą, iš kur po metų atėjo standartinis Ypatingojo pasitarimo nuosprendis – treji metai lagerio, vėliau grąžinant į ankstesnę tremties vietą. Absurdiška, kad ir K. Kiznys buvo teisiamas kaip tremtinys bėglys. J. Stankevičiūtė trejus metus iškalėjo Vilniaus moterų kalėjime, o 1951 m. etapais grąžinta į Krasnojarsko kraštą. Iš tremties paleista 1954 m.⁴⁹

K. Kiznys trejus metus kalėjo Kuibyševo srities lageryje, paskui buvo ištremtas į Omską. Taip jis buvo įvertintas už našlaičių gelbėjimą. Matyt, J. Kiznio veikla NKVD buvo žinoma, jis buvo sekamas ir, progai pasitaikius, jam sukurpta byla. Po lagerio jį kaip tremtinį dar dešimt mėnesių palaikė Omske ir paleido. Į Kauną K. Kiznys grįžo 1952 m. pradžioje.

Kitas žinomas pasiaukojėlis vaikų našlaičių gelbėtojas yra Vladas Aleksandravičius (1913–1986). Gimęs Šiauliuose, augo Pasvalyje, miestelio darbininko šeimoje. Kartu su broliu ir seserimi anksti liko našlaitis. Būdamas vyriausias, Vladas augo pas senelius, dirbo valsčiaus raštininku, baigė vakarinę gimnaziją, vėliau – Karo mokyklą. Iš kariškio atlyginimo rėmė jaunesnius brolių ir seserį, kurie užaugo vaikų prieglaudoje. Seseriai Adelei padėjo baigti dvimečius mokytojų kursus Šiauliuose. Deja, jai, vos pradėjusiai dirbti, jos vyrui, taip pat

⁴⁹ LYA, f. V-5, ap. 1, b. 6480.

mokytojui, ir penkių savaičių sūneliui Rimantui 1941 m. teko tremtinio dalia.

V. Aleksandravičiaus sovietinės represijos taip pat neaplenkė. Jis, kaip ir daugelis Lietuvos kariuomenės karininkų, buvo nuteistas šešerius metus kalėti Norilsko lageriuose. Paleistas 1946 m., jis grįžo į Lietuvą, kur sužinojo apie sesers likimą ir ryžosi jai padėti. Su bendraminte Antanina Baniūniene leidosi į varginančią ir pavojingą kelionę į panašią tolybę, iš kokios ką tik buvo grįžęs.

1947 m. birželio pradžioje nuvykęs į sesers tremties vietą Tomsco srities Parbigo rajone, jis parvežė į Lietuvą ne tik šešiametį sūnėną Rimantą Kuprį, bet ir dar šešis kitų tremtinių vaikus.

Pasakoja Rimantas Kuprys:

„Gimiau 1941 m. gegužės 10 d., o birželio 14 d. mano mama Adelė Aleksandravičiūtė-Kuprienė, dvidešimtmetė Biržų pradinukų mokytoja, supo mane sėdėdama ant gyvulinio vagono narų. Greta – sutrikęs tėtis Aleksandras Kuprys, Švietimo skyriaus tarnautojas. Taip netikėtai kareivių atkišti šautuvai nukreipė mūsų likimą į Nelaisvę ir Tremtį.

Naujojoje Vilnioje tėtį „laikiniai“ atskyrė nuo mūsų žadėdami, kad greit vėl susijungsimė. Mama pasiliko su manimi, vystyklais ir vonele, tėčiui teko visas kitas poros lagaminų turtas. Taip mes, važiuodami atskirais ešelonais, už vagonų grotų palikome Lietuvą.

Į Vakarų Sibiro pelkes buvome atgabenti tik 1941 m. liepos pabaigoje. Tomsco srities Parbigo rajono Voronichos kaime mūsų laukė vien tremties nevilts. Fronto linija nutraukė ryšius su artimaisiais Lietuvoje.

Mama neturėjo nieko – nei tinkamo drabužio, nei maisto. Buvome atvežti kaip stovime. Menkos drabužių ir apavo atsargos nukeliavo drauge su tėčiu atskiru ešelonu į visišką nežinią. Visas motinos turtas buvau aš, vagone pakrikštytas švęstu vandeniu toje vaikiškoje

vonelėje Rimanto vardu. Vonelė tapo ir lopšiu, kurį apdengdavo vestuviniu nuometu, kad apgintų mane nuo mašalų.

Sunkiai įsivaizduojamos motinos pastangos ir pasiaukojimas, kitų lietuvių tremtinių parama išsaugojo mano gyvybę tais baisiais karo ir bado metais.

Įsitvėręs į barako narus išmokau žengti pirmuosius žingsnius. Buržuikos šiluma ir ant jos iškeptų supjaustytos bulvės griežinėlių skonis šventiškai nuteikdavo prieš miegą. Apsiklojęs iš maišo siūta antklode, klausydavausi mamos tik man pašnibždom sekamų stebuklingų pasakų apie Lietuvą, tėtuką ir skaniuosius obuolius.

Kai kiti grįžę iš darbų valgydavo, buvau išmokytas tupėti barake ant narų ir nestovėti prie stalo. Lėtai, labai lėtai bėgo mums su motina skarmaluotos sunkaus darbo ir vargo dienos bei nuolat alkani ilgieji karo metai. Motina sukūrė ir išmokė mane pirmąją maldą: „Duok, Dievuli, duonytės, sugrąžink tėtuką ir parvežk į brangią Lietuvėlę.“

Kai karas nuslinko nuo Lietuvos į Vakarus, pirmosios žinios apie mūsų šeimą pasiekė artimuosius Lietuvoje: mudu su mama gyvi, esam „Perelomo“ kolchoze, aš jau meldžiuosi Dievuliui savo maldele, o mano tėtis Aleksandras Kuprys taip pat dar gyvas, kali Krasnojarsko krašto Rešotų lageriuose, Ypatingojo pasitarimo nuosprendžiu gavęs „tik“ aštuonerius metus lagerinės katorgos. Lyg atsiprašydamas jis parašė, kad jau seniai suvalgė išsivežtų lagaminų turtą, o prašyti, kad kas nors padėtų, nedrįsta. Taip pat atsiliepė vyriausias mamos brolis Vladas Aleksandravičius, Nepriklausomos Lietuvos karininkas, 1940 m. atsisakęs duoti priesaiką Raudonajai armijai ir už tai gavęs šešerius metus lagerio. Kalėjo nuo 1941 m. birželio 14 d. su daugeliu kitų Lietuvos karininkų Norilske.

Giminės, artimieji ir draugai pradėjo mus visus remti siuntiniais. Laiškas, kuriame aprašomas siuntinio turinys, paprastai ateidavo greičiau už patį siuntinį ir suteikdavo šventiško laukimo džiaugsmo, prilygstančio Velykų ar Kalėdų laukimui.

Mama „Perelomo“ plytinėje minkė molį. Po truputį ji pradėjo atsitiesti, pajutusi, kad artimieji ją nuoširdžiai užjaučia, supranta jos sunkią padėtį ir yra pasiruošę visokeriopai jai padėti išverti negandas. Mama buvo labai laiminga sužinojusi, kad brolis Vladas jau išleistas iš baisiųjų Norilsko lagerių ir sugrįžo į Lietuvą. Ji sakydavo: „Ištvėrė mūsų našlaičių šeimos vyriausias brolis likimo smūgius.“

Parbigo rajone sklandė gandai, kad vaikams iki šešiolikos metų galima važiuoti į išsvajotąją Lietuvą. Mat dar 1946 m. rudenį kažkoks žmogus iš Lietuvos (kaip vėliau paaiškėjo, tai buvo V. Kaikaris) išvežė grupę našlaičių, o kita vaikų grupė iš Svetlozelionybės kaimo išplaukė Parbigo upe plaustu...

Neseniai paleistas iš lagerio ir dar nespėjęs apšilti Lietuvoje kojų, V. Aleksandravičius kartu su bendraminte Antanina Baniūniene, kurios sesuo taip pat buvo ištremta į Parbigą, leidosi į Sibiro platumas gelbėti giminaičių.

Ir štai vieną 1947 m. birželio dieną vietiniame Parbigo aerodrome nusileido vadinamasis kukurūznikas. Juo atskrido mūsų gelbėtojai parvežti į Lietuvą vaikučių. Be abejo, prieš tokį žygį su vaikų motinomis buvo tariamasi, susirašinėjama, tikslinamas maršrutas ir t. t. Ir rizikuojama...

Vladą mama sutiko pačiame Parbigė, ir tik pakeliui į Voronichą jis savo mielai sesutei papasakojo, kodėl lauktuvės tokios menkos – vos keli artimųjų laiškai. Mat tam, kad patogiau būtų keliauti, visi giminių bendrai sunešti produktai – lašinių paltys, naminiai sūriai, rūkytos dešros, duonos džiovėsiai – buvo sudėti į vieną bendrą maišą. Su juo ant nugaros dėdė laukė Panevėžio stotyje traukinio. Bilietai į Maskvą buvo sunkiai gauti, pravažiuojantis traukinys stabtelėdavo tik trumpam, o keleivių daug, vagonai perpildyti. Dėdė jėga įstūmė A. Baniūnienę į vagoną, o pats dar stovėjo ant vagono laiptelio. Traukiniui pajudėjus, vagis prapjovė maišą, ir visos gėrybės pabiro ant perono Panevėžio vagišiams. Dėl to Sibire atsidūrę artimieji neteko lauktuvių, o patys keliauninkai – maisto.

Neilgai truko atvykėlių viešnagė Parbigė. Dabar jau nesužinosime, kas paskatino geradarį dėdę, be manęs, parvežti į Lietuvą dar šešis vaikus. Tai buvo Tauras ir Danguolė Černiauskai, Irutė Andrejauskaitė, Jūratė Jašinskaitė, Jonas ir Ona Velžiai.

Taigi dėdės būta ne tik drąsaus, bet ir apsu kraus. Jis sugebėjo ne tik susitarti su lėktuvėlio lakūnu, bet ir gauti leidimą mus išvežti. Pasitelkus šį leidimą su vaikų sąrašu kelionėje daug kartų reikėjo įrodinėti grįžimo į Lietuvą teisėtumą. Nors laukė ilgas ir iš tiesų pavojingas kelias, motinos nedvejodamos patikėjo V. Aleksandravičiui ir jo bendrakeivei A. Baniūnienei savo vaikus. Sutilpę į dvisparnį lėktuvėlį, buvome motinų peržegnoti ir palydėti žodžiais „greičiau pasiekit Lietuvą“.

Greitai nuskridome į buvusią prie pagrindinės Sibiro magistralės didelę Taigos geležinkelio stotį. Čia buvo keičiamos garvežių brigados, formuojami prekiniai sąstatai. Pastangos visai mūsų grupei nusipirkti bilietus toliau keliauti vienu traukiniu buvo bergždzios. Mūsų globėjai kelias paras prastovėjo eilėse prie bilietų kasų, ne kartą mėgino ir stoties valdžios pagalbos prašyti. Mes, vaikai, turėjome saugoti visų mūsų daiktus, sukrautus į bendrą krūvą ant grindų laukiamojoje salėje. Naktį greta ir miegodavome pasitiesę ant grindų laikraščius.

V. Aleksandravičius kartu su stoties viršininku įkalbėjo formuojamo karinio ešelonu prižiūrėtoją priglausti mus prekinio vagono kertėje ir nuvežti iki Maskvos. Šis sutiko su sąlyga, kad stotyse, kur sustos ešelonas, be leidimo nekištume iš vagono nosies.

Pagaliau išdundėjome prekinio traukiniu. Aklinai uždaryti, sėdė ant šiaudais pakreiktų grindų. Tačiau tai atrodė niekis, nes visos mintys kryo į Lietuvą – ten mes visi esame labai laukiami. Ešelonas sustodavo retai, dažniausiai ant atsarginių bėgių stoties nuošalyje, stovėdavo trumpai ir kiekvieną akimirką galėdavo vėl pajudėti. Baigėsi mūsų maistas, bet padėdavo kareiviai – atnešdavo košės.

Pagaliau atvykome į Maskvą. Ten vorele kiekvienas su savo manta nusileidome į metro. Reikėjo drąsos užlipti ant judančių eskalatorių laiptų ir greitai orientuotis, kad spėtume paskubom įsisprauti į

vagoną, laiku iš jo išlipti ir nepasimesti žmonių minioje nuo bendra-keleivių. Atvykus į Baltarusijos stotį laukiamojoje salėje buvo surastas laisvesnis kampas mūsų grupei. Tačiau baigėsi pinigai – jų nebeužteko bilietams. Dėdė skambino į Lietuvą ir prašė pagalbos. Telegrafu iš artimųjų buvo gauta trūkstama suma. Mums, vaikams, Maskvoje didžiulį įspūdį darė ne tik nesibaigiantys, it upė vilnijantys žmonių srautai bei metro, bet ir iki tol neragauti, todėl neapsakomai skanūs vaniliniai plombyro ledai.

Ir štai aš pirmą kartą gyvenime sėdžiu plackartiniame vagone su laiptukais į man skirtą aukščiausią (bagažo) lentyną, girdžiu aplink lietuviškai kalbančius žmones, kurie mus, sibiriokus, pavaišino saldainiais, ir mąstau, kad štai pagaliau tikrove virsta Lietuva iš mamos pasakų.

Mūsų ištvermingoji draugija, nors išvargusi, murzina ir utėlėta, artimųjų buvo labai laukiama. Susitikimas su jais buvo jaudinantis iki ašarų. Ne mažiau jausmingas buvo ir mūsų, tiek drauge nukeliavusių ir patyrusių, išsiskyrimas, išsivažinėjimas į gimtąsias vietas.

Manęs Žadeikių kaime laukė seneliai Jonas ir Ieva Kupriai bei jų vaikai – mano teta Izabelė ir dėdė Petras. Savo albumėlyje teta užrašė: „1947 m. birželio 23 d. grįžo iš Sibiro Rimutis, kurį sutikom su dide-liu džiaugsmu.“

Man tuomet jau buvo šešeri. Gimtinėje vasara, šilta, galima laks-tyti basomis, greta teka Pyvesa su sidabrinėmis žuvytėmis, kaimynų sode noksta ankstyvieji obuoliai ir nėra jokių įkyrių ir skaudžiai kan-dančių muselių. Ką tik beužtikdavau valgantį – kviesdavo ir mane prie stalo. Iš tiesų jaučiausi kaip pasakoje. Tik mamos ir tėčio nėra – vien jų vestuvinė nuotrauka seklyčioje.

Baigsiu rašytojo Varlamo Šalamovo žodžiais: „Visa praeitis dar buvo ateity.“ Likimo buvau blaškomas ir galutinai grįžau į Lietuvą tik 1969 m.“

Šiandien jau niekas tiksliai nepasakys, kas, kada ir kiek pargabeno į Lietuvą našlaičių. Todėl dėmesio vertos ir pavienės surinktos žinios.

Anelė Skirmantienė, 1941 m. atitremta į Žešarto gyvenvietę (Komija) ir tremtyje palaidojusi tris dukras ir vyrą, 1946 m. su gyva likusia dukra Birute (g. 1935 m.) ryžosi bėgti į Lietuvą. Kartu ji parvežė dar penkis vaikus: Albertą Staknį (g. 1933 m.), Antaną Auškalnį (g. 1934 m.), Onutę Bernotaitę (g. 1932 m.), Antaną Bernotą (g. 1935 m.) ir Eleną Zandavaitę (g. 1937 m.).

Šilutės statybos ir remonto kontoros viršininkas Antanas Peleckis 1946 m. rugsėjo mėn. parvežė į Lietuvą savo giminaičius brolius Algimantą (g. 1932 m.) ir Gražvydą (g. 1934 m.) Jurgelevičius.

1947 m. iš Parbigo apylinkių į Lietuvą parbėgo Atėnė Paulauskaitė. Drauge ji parvežė seserį Rūtą bei Joną ir Birutę Dargius. 1941 m. A. Paulauskaitė (g. 1928 m.) kartu su motina Antanina (g. 1896 m.) ir seserimi Rūta (g. 1931 m.) iš Vilniaus buvo ištremta į Tomsko srities Parbigo rajono Novaja Burkos kaimą. Tėvas policijos tarnautojas Vladas Paulauskas 1942 m. žuvo Rešotuose.

Kai 1946 m. į Parbigo apylinkes parvežti našlaičių buvo atvykęs V. Kaikaris, Paulauskų vaikai į jo sudaromą grupę nepateko, nes gyveno pernelyg toli – apie 50 km nuo Parbigo. Seserys Paulauskaitės ryžosi į Lietuvą vykti pačios, prie jų prisidėjo J. ir B. Dargiai. Jų grupei net pavyko gauti raštišką komendanto leidimą išvykti.

Visi lėktuvėliu nuskrido iki Taigos miestelio, o iš ten nusigavo iki Novosibirsko. Čia juos ištiko nelaimė – buvo apvogti. Likę be pinigų, paaugliai klaidžiojo gatvėmis aplink geležinkelio stotį, nesulaukdami pagalbos. Ir tada vienas užkalbintas praeivis pakvietė sykiu vykti į Maskvą prekinio traukiniu. Juo buvo gabenami praradę sveikatą ir sunkiems priverstiniais darbams nebetinkami iš lagerių paleisti kaliniai. Namo į Maskvą, atkalėjęs dešimt metų, vyko ir vaikų geradarys – greičiausiai jo būta 1937 m. represijų aukos.

Maskvoje šis žmogus nupirko jauniems bėgliams traukinio bilietus iki Rygos, nes J. ir B. Dargiai vyko pas ten gyvenančią tetą, o

seserys Paulauskaitės iš ten grįžo į tėviškę Vabalninką. Deja, neberadusios giminių, merginos nebežinojo, ką daryti. Laimingai susiklosčius aplinkybėms, jas priglaudė netoli Vabalninko gyvenę Stefanija ir Antanas Žitkevičiai.

Tačiau seserys neilgai džiaugėsi gyvenimu Tėvynėje. Išaiškėjus, kad į Lietuvą yra grįžusios nelegaliai, 1949 m. abi buvo suimtos ir nuteistos trejiems metams. Patekusios į Jermakovo moterų lagerį netoli Igarkos, A. ir R. Paulauskaitės tiesė garsųjį Salechardo–Igarkos geležinkelį.

Atkalėjusias jas grąžino pas motiną į Parbigo apylinkes, iš kur višos persikėlė į Tomską. Čia, susiradusios šiokius tokius darbus, merginos mokėsi vakarinėje medicinos seselių mokykloje. Antrą kartą į Lietuvą Atėnė grįžo 1958 m., bet pusantrų metų negalėjo prisiregistruoti ir gauti darbo. Jau tapusi Kairiene, ji nuvyko į priėmimą pas tuometį LSSR sveikatos apsaugos ministrą Vytautą Kleizą, kuris pagaliau padėjo jai įsidarbinti.

Birutė Galinskaitė (vėliau – Dirginčienė), 1941 m. ištremta į Parbigo apylinkes, 1947 m. rugsėjo mėn. pargabeno į Lietuvą 16 ar 17 vaikų. Tai paliudijo jos parvežta Almonė Zakarevičiūtė-Valentelienė. Drauge parvažiavo jos brolis Juozas Zakarevičius (g. 1935 m.) ir Jonas Vileišis (g. 1932 m.). Spėjama, kad tarp parvežtųjų galėjo būti B. Galinskaitės sesuo Silvija (g. 1930 m.) ir brolis Algirdas (g. 1935 m.). Tikėtina, kad 1947 m. iš Bakčaro ir Parbigo rajonų į Lietuvą buvo parvežta ir Angelė Biržinytė (vėliau – Šileikienė; g. 1938 m.)⁵⁰. Kadangi daugelis šių žmonių jau mirę, išsamiau papasakoti apie šį atvejį, kai vienos tremtinės jėgomis į Tėvynę buvo pargabentas didelis būrys vaikų, neįmanoma.

Petras Zlatkus 1947 m. vasarą lėktuvėliu atskrido į Parbigą parsivežti savo anūkės Vidos Obakevičiūtės (g. 1940 m.). Kartu jis paėmė Vytautą (g. 1930 m.) ir Joną (g. 1932 m.) Vėjelius bei Ritą (g. 1929 m.) ir Romualdą (g. 1932 m.) Šakenius. Carinės Rusijos laikais gyvenęs Peterburge, P. Zlatkus gerai mokėjo rusų kalbą. Vaikus dviem reisiais

⁵⁰ Lietuvos gyventojų genocidas, p. 57.

jis nuskraidino į Tomską ar Taigą, ten gana greitai parūpino bilietus į traukinį ir su globotiniais laimingai sugrįžo į Lietuvą.

1941 metų politinis kalinys Stasys Budrevičius, paleistas iš lagerio ir nuvykęs į šeimos tremties vietą, 1947 m. parvežė į Lietuvą sūnų Vincą (g. 1936 m.) ir dukrą Aldoną (g. 1938 m.), o su jais – tremtinę Agnietę Suchockienę bei jos dukras Marijoną Aldoną (g. 1935 m.) ir Oną Ireną (g. 1937 m.). Kelionėje tikrinant dokumentus, visus vaikus ir A. Suchockienę jis pristatydavo kaip savo šeimos narius.

Vytautas Auškalnis, 1941 m. ištremtas į Žešartą, 1947 m. parvežė į Lietuvą seseris Ireną ir Oną Budreikaiteis.

Studentės, partizanų ryšininkės Natalija Gudonytė ir Marija Didvalytė 1948 m. pavasarį iš Tiumenės apylinkių parvežė trejų metų Teisutį Matulevičių, berniuką Algį ir dar dvi mergaites (vaikų pavardės nežinomos). Tų pačių metų vasarą N. Gudonytė kartu su Sigitu Kajoku iš Sverdlovsko pargabeno du beglobius, nė dešimties metų neturinčius broliukus, kuriuos Lietuvoje perdavė jų močiutei Vasiliauskienei. Vaikų pavardės taip pat išsitrynusios iš atminties.

1950 m. Elena Karalaitienė nuvyko į Permės Komių nacionalinę apygardą ir iš Jusvos vaikų namų parvežė į Lietuvą našlaičius Rimantą Dichavičių (g. 1937 m.) bei brolių ir seserį Aldoną (g. 1936 m.) ir Kazimierą (g. 1938 m.) Kalasinskus.

Sudėtingos, dažnai skaudžios tremtinių bėgimo iš tremties ir našlaičių pargabenimo istorijos rodo, koks ilgas, sunkus buvo jų kelias namo ir kokia didžiulė Tėvynės Lietuvos trauka.

Racėnas, Rimvydas

Ra-18 Į mielą šalį Lietuvą : tremtinių bėglių ir našlaičių pargabenimo į Lietuvą istorijos / Rimvydas Racėnas. – Vilnius : Lietuvos gyventojų genocido ir rezistencijos tyrimo centras, 2013. – 168 p. : iliustr.
ISBN 978-609-8037-35-7

Knygoje pateikiamos tremtinių bėglių ir našlaičių pargabenimo į Lietuvą istorijos. Pirmojoje dalyje pasakojama apie nelegalų tremtinių grįžimą į Lietuvą ir su tuo susijusius dramatiškus išgyvenimus remiantis autentiškais prisiminimais. Antrojoje dalyje supažindinama su legaliu tremtinių vaikų našlaičių pargabenimu į Tėvynę. Apie šias ekspedicijas ir už jas atsakingus asmenis visuomenė dar mažai žino, todėl stengiasi kuo išsamiau papasakoti apie pasiaukojusius ekspedicijų vadovus, kurie vyko į tolimas ir pavojų kupinas keliones, kad parvežtų į Tėvynę svetimoje žemėje vargstančius našlaičius.

UDK 321.6(47+57)(=172)(091)+314-054.7(474.5)

Rimvydas Racėnas

Į MIELĄ ŠALĮ LIETUVĄ

Tremtinių bėglių ir našlaičių
pargabenimo į Lietuvą istorijos

Redaktorės *Nijolė Šorienė, Danutė Ulčinskaitė*
Maketuotoja *Dalė Dubonienė*

2013-11-14. 10,5 sp. l. Tiražas 1000 egz.
Išleido Lietuvos gyventojų genocido ir
rezistencijos tyrimo centras,
Didžioji g. 17, LT-01128 Vilnius

Spausdino UAB „Petro ofsetas“,
Savanorių pr. 174D, LT-03153 Vilnius